

XIINXALA HIIKKAABABJUU

AYYALAA DABALOO IRRANAA

YUUNVARSIITII ADDIS ABABAA

**KOLLEEJJII NAMOOMAA, QO’ANNOO AFAANII,
JOORNAALIIZIMIIFI QUUNNAMTIITTI MUUMMEE
AFAAN OROMOO, OGBARRUUFII FOOKLOORII**

HAGAYYA, 2009/2017

FINFINNEE

XIINXALA HIIKKAA ABJUU OROMOO

AYYALAA DABALOO IRRAANAA

GORSAAN: DR. MULUGEETAA NAGAASAA

**WARAQAA QORANNOO DIGIRII LAMMAAFFAA (MA)
AFAAN OROMOOFI OGBARRUU BARSII SUUN
GAMISAAN GUUTTACHUUF MUUMMEE AFAAN
OROMOO, OGBARRUUF FOOKLOORIIF DHIYAATE**

YUUNVARSIITII ADDIS ABABAA

**KOLLEEJJII NAMOOMAA, QO'ANNOO AFAANII,
JOORNAALIZIMIIFI QUUNNAMTITTI MUUMMEE
AFAAN OROMOO, OGBARRUUF FOOKLOORII**

HAGAYYA, 2009/2017

FINFINNEE

Yuunivarsiitii Addis Ababaa

Dhaabbata Digirii Duraattiin Booddee

Waraqaa qorannoo ulaagaa digirii lammaffaa (MA) Afaan Oromoofi Ogbarruu barsiisuun guuttachuuf Ayyalaa Dabaloo Irranaa, Mata duree: “Xiinxala Hiika Abjuu Oromoo Godina Wallaggaa Bahaa Aanaa Guutoo Giddaa”jedhu irratti qophaa’ee, sadarkaa Yuunivarsiitiin kaa’e guuteera.

Koree Qormaataa

Qoraa Alaa: _____ Mallattoo _____ Guyyaa _____

Qoraa Keessaa: _____ Mallattoo _____ Guyyaa _____

Gorsaa: _____ Mallattoo _____ Guyyaa _____

Itti Gaafatamaa Muummee Yookiin Qindeessaa Digirii Lammaffaa (MA)

Axereeraa

Kaayyoon qorannoo kanaa inni guddaan hiikkaa abjuu Oromoo Aanaa Guutoo Giddaa xiinxaluun akkaataa adeemsa abjuu hiikuu Oromoo addaan baasee beekuun kanaan dura afaaniin qofa kanture barreefamaan akka raga bu'uuraatti taa'ee dhaloota dhufuuf akka darbu gochuudha. Kaayyoo kana galmaan ga'uuf qorannichi gaaffilee bu'uuraan qajeelfamuudhaan dhimmoota ka'uu qaban kaasuun ilaaluuf yaalii godhee jira. Qorannicha geggeessuu keessatti malli qorannoo akkamtaa hojiirra oolee jira. Odimtoonni qorannichaas tooftaa iddatteessuu mit-carraa keessaa iddatteessuu akkaayyoo fayyadamuun jiraattota Oromoo aanichaa kan ta'an keessaa mangudoota kudha afur akka iddattootti filatamanii jiru. Odeeffannoo barbaachisoo ta'anis meeshaalee oddeeffannoon ittiin funaanamu keessaa afgaaffiifi marii garee xiyyeeffannootiin funaanamee jira. Kunis jechaan ibsamee qaacefamee hiikni itti kennameera. Argannoon qorannoo kanaa bu'uurri ogummaa abjuu hiikuu muuxannoo yeroo dheeraa, umuriifi kennaa waaqayyoo ta'ee taateewwan abjuufi muuxannoon qabatamaa jireenya nama abjo'atee walitti hidhamaa ta'uu isaa agarsiisee jira. Gama biratiin malleen abjuu hiikuuf namoonni itti fayyadaman bifa addaa addaan ta'ee beekumsa nama abjuu hiikuufi haalota abjo'ataan keessatti abjo'atee bu'uureffachuun hiika itti kennuun bayyee barbaachisaa akka ta'e qorannichi agarsiise jira. Kanaafuu hojiin adeemsa abjuu hiikuu saayinsiifi aartiidha jechuun ni danda'ama. Seeraafi qajeelfama abjuu hiikuu ilaalchisee akka argannoo qorannoo kanaatti namoonni abjuu hiikuun seeraafi qajeelfama akka qabu haa amananillee malee furtuuwwan dhaabbatoon abjuu hiikuuf itti fayyadaman waan hin jirreef seerriifi qajeelfamni bu'uura ta'e kan hin jirre ta'uu isaa argamee jira. Itti dabaluun yaanni abjuu keessatti kuusaa yaadannoo dhuunfaa, mudannoo darbeefi kan ammaa, fedhiifi hawwii nama abjo'ate sanaa keessaa waan madduuf dhugummaa raawwii hiikkaa abjuuf kenname mirkaneeffachuun ulfaataa akka ta'e argannoon qorannichaa mullisee jira.

Galata

Duraan durse qorannoon kun akka milkaa'uuf ragaa kennitoota kan ta'an Maanguddoota Aanaa Guutoo Giddaa keessa jiraataniif galanni koo guddaadha. Itti aansuun qorannoo kana geeggeessuu keessatti sadarkaa jalqaba irraa eegalee hanga xumura hojii kanatti yeroofi bakkaan utuu hindaangefamiin gorsa walirraa hincinnee naa kennuun hojii qorannoo kana naqajeelchaa kanturaniifi yaada fooyya'insaa naafkennuun hojii kana fooyyeessee akkan dhiheessu kan nagargaaraniifi gorsaa koo kan ta'an Dr. Mulugeetaa Nagaasaa guddaan galateeffadha.

Akkasumas haadha warraa koo adde Kulee Raggaasaafi ijoollee koo kanan baayyee jaalladhu: Dammoo Ayyalaa, Tolashee Ayyalaa, Mootummaa Ayyalaa, Burqaa Ayyalaa, Arfaasee Ayyalaafi Eebbisaa Ayyalaa nacinaa dhaabataa turuu isaaniif galanni koo guddaadha.

Kitaabilee ragaafi meeshalee garaagaraa naaf kennuun deggersa barbaachisaa kannaaftaasisaa turan barsiisaa Asfaaw Taganyiin baayyeen galateefadha. Haaluma walfakkaatuun jalqaba qorannoo kanaa irraa eegaluun hanga dhumaatti barreessuutiin kan na deegaraa turan barattuu Asteer Adunyaafi obboTaayyeeToleeraatiif galanni koo dachaadha.

Akkasumas waajjiraalee odeeffannoo naaf kennuun na tumsan: Waajjira bulchiinsa aanaa Guutoo Giddaa, Waajjira Qunnamtii aanaa Guutoo Giddaa, Waajjira Barnootaa aanaa Guutoo Giddaa, Waajjira Aadaafi turizimi iaanaa Guutoo Giddaafi Waajjira Daldalaafi misooma Gabaa aanaa Guutoo Giddaa galanni koo dachaadha. Kallattii qorannoo kana kan natti agarsiisaniifi yaadaan deggersa kan naafgodhan Dr. Zalaalem Tafarraa baayiseen galateefadha.

Dhumarratti, fiixaan ba'umsa qorannoo koo kana keessatti kallattiinis ta'e al-kallattiin namoota irratti hirmaatan hundaan galatoomaan jedha.

**Gabaajewwanii fi Kottoonfachiistuwwan Hojiilee Qorannoo Koo Keessatti Itti
Dhimma Bahe**

DhKB: Dhaloota Kiristoosin Booda

FKN: Fakkeenya

GAA: Ganda Angaar Alaltuu

GAM: Gandaa Angar Magarsaa

GGO: Ganda Gaddisa Odaa

GM: Ganda Meexxi

Hek: Hektaara

KKF: Kan Kana Fakkaatan

MG1: Marii garee tokkoffaa

MG2: Marii garee lammaffaa

MHA: Magaalaa Horroo Alaltuu

ML: Magaalaa Luugoo

MU: Magaalaa Ukkee

WAT: Waajjira Aadaafi Turiizimii

WQAGG: Waajjira Qunnamtii Aanaa Guutoo Giddaa

YKN: Yookiin

Baafata

Mata duree	Fuula
Axereeraa	i
Galata	ii
Gabaajewwaniifi Kottoonfachiistuwwan Hojiilee Qorannoo Koo Keessatti Itti	
Dhimma Bahe	iii
Baafata	iv
Suuraawwan	viii
Boqonnaa Tokko: Seensa.....	1
1.1. Seenduuba Qorannichaa	1
1.2. Ka’umsa Qorannichaa	4
1.3. Kaayyoo Qorannichaa	5
1.3.1. Kaayyoo Gooroo.....	5
1.3.2. Kaayyoolee Gooree.....	5
1.4. Barbaachisummaa Qorannichaa.....	5
1.5. Daangaa Qorannichaa.....	5
1.6. Hanqinaalee Qorannichaa.....	6
1.7. Haala Waliigala Qorannichaa	6
1.8. kaartaa Aanaa Guutoo Giddaa	8
1.9. Caasefama Yookiin Latiinsa Uummata OromooAanaa Guutoo Giddaa.....	10
1.10. Baayyina Uummata Oromoo Aanaa Guutoo Giddaa	12
1.11. Haala Qilleensaa.....	13
1.12. Haalaa Teessuma Lafaa Aanichaa.....	13
1.13. Haala Oomishaa Midhaanii Aanaa Guutoo Giddaa	14
1.14. Haala Qabeenya Beeylada Qanichaa.....	14
1.15. Qabeenya Uumamaa Aanichaa	14
1.16. Amantaa Uummata Oromoo Aanaa Guutoo Giddaa.....	15
1.17. Bu’uura Dinagdee	16
1.18. Aadaafi Afaan Uummata Oromoo Aanaa Guutoo Giddaa	17
Boqonnaa Lama: Sakatta’a Barruu.....	20
2.1. Yaadarimee Abjuu.....	20

2.2. Yaaxxinoota Abjuu Oromoo Dhimmoota Qorannoo Koo Waliin Walitti	
Dhuufeenya Qaban.....	21
2.3. Maalummaa Abjuu	23
2.3.1. Hawwii Dhokataa	24
2.3.2. Abjuu Mul’ataafi dhokataa.....	25
2.4. Hiikoo Abjuu Toora Amantaatiin	26
2.4.1 Maalummaa Abjuu Kitaaba Qulqulluu Keessatti.....	26
2.4.2. Abjuu Quraana Keessatti.....	26
2.4.3. Abjuu Amantaa Hawaasa Waqeffannaa Biratti	27
2.4.4. Hiikoo Abjuu Toora Qorannoo Hayyoota Xiinsammuutiin.....	27
2.5. Akaakuwwaan Abjuu Toora Qorannoo Saayinsawaatiin	28
2.6. Abjuuwwaniifi Mallattoolee Beekamoo.....	28
2.7. Hiika Abjuu Ta’ee Darbeefi Fuulduratti Raawwatu	30
2.8. Maloota Abjuu Ittiin Hiikan	31
2.9. Sakatta’insa Hiika Abjuu.....	33
2.10. Maaliif Abjo’anna?.....	35
2.11. Amaloota Abjuu	37
2.11.1. Abjuuwwan Amala Miira Hamaa Qaban	37
2.11.2. Abjuuwwan Qindoomina Hinqabneefi Deddeebi’anii Mul’atan.....	38
2.11.3. Abjuuwwan Qabiyyee Addaafi Haaraa Qaban.....	38
2.11.4. Abjuuwwan Haaraa.....	38
2.11.5. Abjuuwwan Hin Yaadatamne.....	38
2.12. Qabiyyee Abjuu	39
2.13. Taateewwan Abjuu Wajjin Walitti Hidhiinsa Qaban Kan Biroo.....	39
2.13.1. Dhugummaa Qabaachuu	39
2.13.2. Abjuu Guyyaa.....	40
2.13.3. Abjuu Yaadachuu	40
2.13.4. Abjuu Sobaa	41
2.13.5. Abjuu Mufachiisaa.....	41
2.13.6. Abjuu Sodaachisaa.....	41
2.13.7. Turtii Abjuu	41

2.14. Abjuu Hiikuu Aadaa Oromoo Keessatti.....	42
Boqonnaa Sadii: Saxaxaa Fi Mala Qorannichaa	44
3.1. Saxaxaa Qorannichaa	44
3.2. Mala Qorannichaa	44
3.3. Madda Odeeffannoo	45
3.4. Tooftaa Iddatteessuu.....	45
3.5. Meeshaalee Funaansa Ragaa	46
3.5.1. Afgaaffii	46
3.5.2. Marii Garee Xiyyeeffannoo.....	47
Boqonnaa Afur: Xiinxalaafi Qacceessa Odeeffannoo.....	48
4.1. Qaaccessaa Odeeffannoo Afgaaffii Irraa Argame	48
4.1.1. Barbaachisummaa Abjuu Hiikuu.....	51
4.1.2. Amaleeffannaa Abjuu Hiikuufi Hiiksifachuu	52
4.1.3. Ogummaa Abjuu Hiikuu	53
4.1.4. Seeraafi Qajeelfama Abjuu Hiikuu.....	55
4.1.5. Malleen Abjuu Hiikuu	56
4.1.6. Madda Abjuu	57
4.1.7. Ergaa Abjuu.....	58
4.1.8. Dhugummaa Hiikkaa Abjuu Mirkaneeffachuu	61
4.2. Qoqqooddiifi Qacceessa Odeeffannoo Marii Greedhaan Argame.....	62
4.2.1. Hiika Abjuu Akka Uummata Oromoo aanaa Guutoo Giddaatti	62
4.2.2. Abjuu Faallaa Mallattoo Argameetti Hiikamu	64
4.2.3. Hiikkaa Abjuu Taateewwan Uumamaa Wajjin WalQabatan.....	64
4.2.4. Abjuuwwan Du’atti Hiikaman	68
4.2.4.1 Abjuuwwan Du’a Namicha Abjo’atee Agarsiisan	68
4.2.4.2. Abjuuwwan Du’a Firaatti Hiikama.....	68
4.2.4.3. Abjuuwwan Du’a Abbaa Manatti Hiikaman.....	69
4.2.4.4. Abjuuwwan Du’a Haadha Manaatti Hiikaman	70
4.2.5. Abjuuwwan Dhala/Mucaa/Argachuutti Hiikaman	71
4.2.5.1. Abjuuwwan Mucaa Dhiiraa Argachuutti Hiikaman	71
4.2.5.2. Abjuuwwan Dhala Durbaa Argachuutti Hiikaman.....	72

4.2.6. Abjuuwwan Lolatti Hiikaman	72
4.2.7. Abjuuwwan Hiyyummaatti Hiikaman	72
4.2.8. Abjuuwwan Soorummaatti Hiikaman.....	72
4.2.9. Abjuuwwan Qarshii Baasuutti Hiikaman.....	73
4.2.10. Abjuuwwan Milkaa'ina Dhabuutti Hiikaman	73
4.2.11. Abjuuwwan Umurii Dheerachuutti Hiikaman.....	73
4.2.12. Abjuuwwan Dhukkubatti Hiikaman	73
4.2.13. Abjuuwwan Taayitaa Argachuutti Hiikaman.....	74
4.2.14 Taateewwan Abjuu Keessatti Mul'atan Hiikkaa Isaanii Waliin	74
Boqonnaa Shan: Gudunfaafi Yaboo	76
5.1. Gudunfaa	77
5.2. Yaboo	79
Wabiilee	80
Dabaleewwan	82

Suuraawwan

Fuula

Suura 1: Odimtuu afgaaffii Dhuunfaa “A”	48
Suura 2: Odimaa afgaaffii Dhuunfaa “B”	49
Suura 3: Odimtuu afgaaffii Dhuunfaa “C”	50
Suura 4: Odimaa afgaaffii Dhuunfaa “D”	50
Suura 5: Odimtootaa Marii garee “A”	63
Suura 6: Odimtootaa Marii garee “B”	63

Boqonnaa Tokko: Seensa

1.1. Seenduuba Qorannichaa

Fooklooriin ibsituu aadaafi calaqisiistuu eenyummaati. Kun immoo fookloorii beekuun aadaa beekuudha; aadaa beekuun immoo jiruufi jireenya dhuunfaafi hawaasaa beeku irra darbanii ofii ofiitii of beekuudh. Fooklooriin beekumsaafi amantaa aadaa hawaasichaa jecha afaaniifi gochaatiin kan darbudha. Gabaabumatti fooklooriin gocha, dudhaa, barsiifataan ykn afaaniin dhaloota irraa dhalootatti lufaa kan dhufee fi fuuldurattis darbaa kan jiru ta'uu isaati. Misgaanuu (2011:14) Brunrand (1979) wabeeffachuun yommuu ibsu “folk lore is asplere of interaction, a mirror of a culture and perspective screen of personality. It also response to individuals needs and desires and an artistic expression with its own structure an aesthetics” jedha. Gama birootiin fookloorii ilaalchisee Dorson (1972) gosoota gurguddoo afur dhiyeessa. Isaanis ogafaan (oral literature), dudhaa hawaasaa (folk custom), meeshaa aadaa (material culture) fi raawwii aartii hawaasaa (performing folkart) dha. Dudhaan hawaasaa amala hawaasni waliin qooddatan kan ilaallatu yoo ta'u, amalli kun immoo kan ture, kan dhaabbataafi karaa jireenyaa akka feeteen ta'uusaati. Kun immoo dhalli namaa hanga jirutti amalli kunis kan jiraatudha. Dudhaan hawaasaa dhimmoota aadaa waliin hidhata qaba. Hawwaasa keessaa bara dheeraan dura kan tureefi kan uummanni irratti walii galee fudhatedha.

Dudhaan gosoota adda addaa of keessatti hammata: sirna gadaa, dhaqna qabaa, jaarrii dallaa, abjuufi ayyaanota fa'i. kanneen keessaa qorannoon kun abjuu irratti xiyyeeffata. Akka yaada Wasanee Bashaa, (2007:6) ibsutti “hawaasni hiikkoo abjuu xiinxaluun hiika isaa qorachuu erga jalqabee yeroon ammaata 6000 ni ta'a” jedha. Bara dheeraa kana keessatti tooftaan hiikoon abjuu ittiin kennamaa ture baay'ee heddudha. Durii kaasee hawaasni abjuuf hiika kan kennu duudhaafi aadaa isaa irratti bu'uureeffateeti. Kanaafuu, abjuun duudhaa hawaasa keessatti hammatamuusaa nuuf mirkaneessa.

Abjuun jiruufi jireenya dhala namaa keessatti kan mul'achuu danda'udha. Haaluma uumamaa irraan kan ka'e namni kam iyyuu waan rafuuf, bifa garaa garaa ta'ullee abju'achuunsaa waan oolu miti. Abjuu abju'ate kanas tooraan yaadatee kan namatti himatu jira. Kaan immoo abjuu kana abju'atan yoo yaadatan illee waan abjo'atan sana tooraan namatti himuu hin danda'an.

Yaada kana Ornsetin, (1986:178), akka ibsutti namoonni yeroo hundaa abjuu abju'achuu ni barbaadu,ni hawwus. Hundi keenya haa yaadannus hin yaadatiinis malee yeroo rafnu ni abju'anna. Hiikkaan abjuu haaluma yeroofi aadaa waliin jijjiirama kan agarsiisudha.

Abjuun kan nama gammachiisu,kan nama dhiphisu,kan nama yaaddessu,kan nama wareersu,kan yaadatamu, kan hirraanfatu ta'uu danda'a.akkasumas kan hiika gaarii, hiika yaraa ykn kan hiika hin qabnes ta'uu danda'a.Abjuun akeekkachiisa waan fuuladuratti ta'u tilmaamuu ykn wanta yaada keessa jirukallattiin ykn alkallattiin mul'atu ta'uu danda'a.(Baron, 2001: 153: Sternberg, 2001 :118), akka qorattoonni xiinsamuu(Muzur,Pace- shott Hobson,2002:249): ibsanitti,abjuun hiika kallattii addaa addaa qaba. Fakkeenyaaf sammuu namaa yeroo hirriba keessaa ko'ommachuu irratti hundaa'uun oomisha inni oomishudha.Oomisha yeroo hirribaa oomishamu irraa kaasee hanga ilaalcha abjuu ofwallaaluutti geessuu, dhugaa dhoksaa tokko mul'isutti bal'ata (Freud, 1900:288; Jung, 1974:293, Wegner, wenzlaff Kozak 2004).

“When we go to bed, the curtains are drawn, the lights are turned off and in effect we are attempting to disconnect from our reality by extinguishing all external stimuli. During the night, the mind protects the sleeper from being disturbed by reacting to further external stimuli (noise, temperature, light, the need to urinate, numbness/leg, pain, etc) as well as all internal stimuli (emotions, fears, dissatisfaction, desires, previous days activity) by manufacturing dreams.”

Barreeffama armaan olii kana irraa akkuma hubatamutti namoonni abjuu kan abjo'atan jiruuf jireenya isaanii guyyaa keessatti miira isaanitti dhagahamaa kan oole soda, mufannaa, gammachuu, fedhiifi kkf dhimma isaan mudataa oole irraa ka'uun galgala yommuu baallee ija isaanii walitti deebisuun rafan argaa yaada guyyaa sanaa irratti hundaa'uun kan yeroo rafan sana yaadaan oomishan akka ta'e eeru. Akka ayyoonni kun ibsanitti kaka'umsa miira keessaa burqu irratti hundaa'uun waanti gadhee ta'es gaariinis ka'umsa isaa irraa ka'ee akka tilmaamamu addeessu.

Qorataan Kun beektonni yaada garaa garaa yoo qabaatanillee abjuun hiika waa'ee namadhuunfaa tokkoofi addunyaasaa ibsuu danda'a jechuun mala dhaheera.Dabalataan namoonni hiika qabaachuu abjuu murtaawaa tokko akka beekan kan godhu muuxannoo ilaalchaafi amantaa isaan yeroo dammaqanii jiran qabanidha. Karaa biro immoo hiikkaan

abjuu jireenyasaanii irratti dhiibbaa geessisuu akka danda’u tilmaamameera. Akka kitaaba World Book Inc. (1994:305)tti abjuun wanta namoonni hirriba keessa daawwatan ykn itti hirmaatanidha. Taateewwan abjuu muuxannoo qabatamaa jireenya nama abju’atuu faana walitti hidhamaadha. Nama abju’ataa jirutti waan dhugaa addunyaa kanaa irratti raawwatamaa jiru itti fakkaata. Abjuun tokko tokko kan namatti toludha, tokko tokko immoo kan nama naasisu yommuu ta’u, isaan kaan immoo kan nama sodaachisanidha. Akka Sternberg (2001:118) ibsutti namni kamiyyuu ni abju’ata ; garuu namni tokko tokko abjuu isaanii hin yaadatan. Isaan kaan immoo, waa’ee abjuu isaanii utuu hin dammaqiin waan muraasa qofa yaadatu. Namni abjuu abju’ate marasaa yaadatus hin jiru.

Taateewwan abjuu yeroo baay’ee seen-himtee uumu. Abjuu tokko tokko keessatti abjicha kan abju’atu seen-himtee uumamu keessatti qooda fudhata. Abjuu isa kaan keessatti immoo abju’ataan wanta ta’aa jiru to’achuu hin danda’u; yaadota loojikii muraasaafi taateewwan ta’an jireenya dhugaa addunyaa kana irratti hin argaman. Darbee darbee abju’ataan akka abjo’ataa jiru beekuun waan abjo’ataa jiru jijjiiruu ni danda’a. kunis abjuu salphaatti hubatamu “Lucid Dreaming” jedhama. Akka Freud (1965:1) ibsutti abjuun bakka bu’aa fakkii, yaadaafi miira fedhii namaa ala yeroo hirribaa argamudha. Qabiyyeenii fi sababni abjuu sirriitti kan hubatamu miti. Yaadiddamaafi hiikkaa abjuu irratti ballinaan barruuleen barreeffamaan nijiraatu. Akka kanaatti abjuun fedhii gad fagoofi soda (dhiphina) yaadannoo yeroo mukummaa keenyaa wajjin hidhata qabu karaa ittiin mul’ifannudha jedha (Freud, 1900:28). Baron, (2001:158) Freud (1900) wabeeffatee yommuu ibsu, “Argued that the important unconscious desires often relate to childhood memories and experiences. He explained dreams as manifestation of our deepest desires and anxieties, often relating to repressed childhood memories or obsessions.” Jedha.

Kunis abjuu yaadannoo yeroo ijoollummaa kan fedhiin alatti raawwatu, ykn fedhii keessoo ofii isa gad fagoo fi soda mul’isuuf gargaartu ta’uusaati. Gama birootiin Wolman (1960:217-218) “Dream is a part of sleep and sleep is temporary refusal to face the outside world” jedha. Akka yaada kanaatti abjuun qaama hirribaatiifi hirribni yeroodhaaf addunyaa kana arguu irraa of dhowwuudha.

1.2. Ka'umsa Qorannichaa

Abjuun dudhaalee Oromoo keessaa isa tokko akka ta'e seen-duubee keessatti ibsameera. Oromoon abjuutti ni amana, ni abjo'ata, isa abjo'ates ni hiksifata, abjuu namootaas ni hiika. Abjuutti amanuusaarraan kan ka'e "yoo abjuun tole milkiin tola" jechuun milkii ilaallannaa waliinis wal qabsiisu. Ganama yeroo hirribaa ka'e fuula dhiqatu "yaa rabbi nagaan nu bulchite nagaan nu oolchi; abjuu gadhee busheessi! Abjuu gaarii qara baasi!" jedheetu waaqa kadhata. Hojii hojjetu kamiyyuu keessatti abjuu ilaallata; abjuun yoo tole milkaa'inni jira jedheetu amana. Kanaafis yoo ilma fuusifachuu barbaadu ykn yoo intala heerumsii fachuuf gaafatame abjuufi milkii ilaalla "kan abjuufi salgan jedhetu ta'a" jedha. Kana jechuunis "abjuun yoo tole salgan namoota keenyaan mariyannee deebii laanna" jechuudha. Yoo karaa deemuuf ka'ullee yoo abjuun tole ta'a jedhanii abjuu halkanii hedatu; hiikkaan abjuu yaraa taanaan ni hafa malee hin deemu.

Bara durii uummanni Oromoo abjuu hiikuu hiiksifachuu irratti amantii guddaa itti kennaa tureera. Haa ta'u malee uummanni Oromoo Aanaa Guutoo Giddaa dhimmoota babal'ina amantii garaa garaa irraan kan ka'e amantii mataa isaanii hordofaa deemuun abjuu hiikuufi hiiksifachuu dagataa dhufaniiru. Dhiibbaan amantaan biro abjuu hiikufi hiiksifachuu irratti fidu; namoonni amantaa dhuunfaa dhuunfaa isaanii qofa irratti xiyyeeffachuudhaan duudhaa hawaasa kana immoo akka dhimma wayitu hin baafnetti ilaaluun gara boodatti hambisaa deemuun akka duudhaan hawaasaa yookiin abjuu hiiku fi hiiksifachuun badaa dhufe. Kun immoo duudhaan kun bakka dhabaa, akka inni boodatti hafu waan ta'aa jiruuf qorannoo kana keessatti ifatti akka mul'atu taasisuuf yaadameeti. Qabata kanaanis qorannoon kun gaaffilee bu'uuraa kanaa gadii deebisa:

1. Ummata Oromoo aanaa Guutoo Giddaa keessatti abjuun maali?
2. Ummata Oromoo aanaa Guutoo Giddaa keessatti seeraafi qajeelfamni hiikkaa abjuuf gargaaran jiruu?
3. Akka uumaata Oromoo aanaa Guutoo Giddaatti abjuu kan hiiku eenyuu?
4. Akka uumaata Oromoo aanaa Guutoo Giddaatti maddi abjuu maal maal fayii?
5. Aadaa Oromoo aanaa Guutoo Giddaa Keessatti ergaan abjuu maalii? Ergaan isaa hoo eenyuu fii?

1.3. Kaayyoo Qorannichaa

Qorannoon kun akkuma qorannoolee biroo kaayyoo mataa isaa danda'e ni qaba

1.3.1. Kaayyoo Gooroo

Kaayyoon gooroo qorannoo kana hiika abjuu xiinxaluudha.

1.3.2. Kaayyoolee Gooree

- Uummata Oromoo aanaa Guutoo Giddaa keessatti abjuun akkamitti akka hiikamu ibsu.
- Uummata Oromoo aanaa Guutoo Giddaa keessatti Seeraafi qajeelfama hiika abjuu adda baasuuf.
- Akka ilaalcha Oromoo aanaa Guutoo Giddaatti maddi abjuu maal maal akka ta'e mul'isuu.
- Aadaa Oromoo aanaa Guutoo Giddaa keessatti ergaa abjuu maal akka ta'e ibsuu.
- Uummata Oromoo aanaa Guutoo Giddaa keessatti abjuu kan hiiku eenyu akka ta'e adda baasu.

1.4. Barbaachisummaa Qorannichaa

Faayidaan qorannoo kanaa inni guddaan abjuu akka duudhaa tokkootti uummata Oromoo keessa jiru ibsuudha. Kana malees hubannoon qabu irraa hanga ammaatti qorannoon adeemsa abjuufi hiikkaa isaa irratti uummata Oromoo aanaa Guutoo Giddaa keessatti geggeeffame tokko illee hin jiru. Kanaafuu gara fuula duraatti hayyoota qorannoo mata duree kanaafi dhimmoota mata duree kana waliin wal qabatan irratti qorachuu barbaadaniif argannoon qorannoo kanaa akka madda raga bu'uuraatti gargaara jedhamee yaadama. Kana malees argannoon qorannoo kanaan waa'ee abjuu ilaalchisee namoota biroo hubannoo kennuusaarra iyyuu namoota dudhaalee Oromoo qorataniif odeeffannoo dabalataa ta'uu danda'a. Walumaa galatti qorannoon kun qorattootas ta'e barattoota fookloorii Oromoof akka wabiitti kan gargaarudha.

1.5. Daangaa Qorannichaa

Dudhaaleen oromoo bifa adda addaafi iddoo adda addaatti qoratamuu danda'u. Haata'u malee qorannoon kun sababoota armaan gadiitti ibsamaniif jecha mata dureefi bakkaan

dangeffameera. Naannoon Oromiyaa bal’aa waan ta’eef guutummaa naannichaas ta’e akka godinaattis geggeessuuf yeroofi humna guddaa waan gaafatuuf qorannichi humna qorataa kanaan akka hojjetamuuf jecha mata duree “Hiikkaa abjuu uummata oromoo godina wallagga Bahaa aanaa Guutoo Giddaa” jedhamee iddoofi mata dureen daangeffamee jira. Itti dabalees haalli jireenyaafi aadaan uummata oromoo aanaa adda addaa keessa jiraatu akka walii galaatti waan wal fakkaatuuf odeeffannoon uummata aanaa kanaa irraa funaanamu kan hafan bakka bu’uu waan danda’uuf gahaadha jedhamee waan yaadameef. Haaluma kanaan jiraattonni aanaa Guutoo Giddaa filatamaniiru. Gama biroon immoo abjuun hawwiifi mula’ata waliin waan wal fakkaatuuf qorannoon kun abjuu halkan rafanii abjo’atan irratti kan daangeffamedha.

1.6. Hanqinaalee Qorannichaa

Qorannoo kana geggeessuuf akka aanichaatti qorataan kun isa jalqabaati jedhee amana. Kanaan dura abjuufi hiikkaa isaa irratti aadaa uummata Oromoon walqabsiifamee qorannoon waan hin geggeeffamiiniif, odeeffannoo (barreeffama) ka’umsa mata duree kanaaf bu’uura kan ta’u hin turre. Kanaafuu barreeffamoonni akka bu’uuratti fudhataman kan lammi biyya biraa qofa akka ta’uuf qoratichi dirqameera. Hanqinaaleen qorataa kana mudatan: baadiyyaa keessa lafa Konkolataan hin galle wwan ta’eef aduu keessa miilaan deemu, bishaan guddaa keessa miilaan ce’uu, fixeensa ganama keessa deemuun, aduun gammoojjii otoo na gubuu akkasumas hojii mootummaa hojjechaa halkaniifi guyyaa geggeessuun ulfaataa ta’u illee rakkina na mudatan kana hunda obsaan keessa ba’uuf yaaleen jira.

1.7. Haala Waliigala Qorannichaa

Qorannoon kun kaniinni qoodame boqonnaa adda addaa shanitti yommuu ta’u, boqonnaalee kunneen jalatti qabiyyeewwan bal’inaan ka’anii ibsamani jiru. Haaluma kanaan boqonnaa 1ffaa keessatti qabxiileen bu’uuraa ibsamanis:- Senduuda qorannichaa, Naannoo qorannichaa (haala qilleensaa, haala oomishaa, aadaa nyaataa, hidda latiinsaa, daangaa aanaa qorannichaa, amantaalee hordofaman, afaanota dubbataman), ka’umsa qorannichaa, kaayyoo qorannichaa, barbaachisummaa qorannichaa, hanqinaalee qorannichaa of keessatti hammatee jira.

Boqonnaa lama keessatti qabiyyeewwan hammatamanii jiran: Sakatta'aa barruu, yaada rime abjuu, maalummaa abjuu, hawwii dhokataa, abjuu mul'ataafi dhokataa, abjuuwwaniifi mallattoolee beekamoo, haala galumsaa, hiika bakka buusaa hiika abjuu ta'ee darbeefi fuulduratti raawwatu, mallattoo abjuu ittiin hiikan:hariiroo walabaa(waliin firoomsuu), yaada itti dabaluun gabbisuu, gahee nama abjuu hiikuu adeemsa abjuu hiika abjuu ilaalchisee dhugaa jiru, sakatta'iinsa hiika abjuu, maaliif abjo'annaa, amaloota abjuu (abjuuwwan amala miira hamaa qaban, abjuuwwan qindoomina hin qabneefi deddeebi'anii mul'atan, abjuuwwan qabiyyee addaafi haaraa qaban, abjuuwwan haaraa, abjuuwwan hin yaadatamne), qabiyyee abjuu (abjuu mul'ataa ykn argamu, abjuu mirdhageettii, abjuu gartuu saal qunnamtii, abjuu deddeebi'amanii abjo'ataman, abjuu wal makoo, taateewwan abjuu wajjin walitti hidhamiinsa qaban kan biroo, dhugummaa qabachuu abjuu guyyaa, abjuu yaadachuu, abjuu sobaa, abjuu gadhee, abjuu sodaachisaa, turtii abjuu, akkasumas aadaa oromoo keessatti hiika abjuu qabatee jira.

Boqonnaa sadii keessatti immoo qabiyyeewwan ibsamani jiran: Saxaxa qorannichaa, mala qorannichaa, madda odeeffannoo, tooftaa iddatteessuu, meeshaalee funaansa ragaa (Af gaaffi, marii garee xiyyeeffannoo) kan of keessatti qabatedha.

Boqonnaan afur immoo qabiyyeewwan: xiinxalaafi qaaccessa odeeffannoo (qaaccessa odeeffannoo af gaaffiifi marii garee irraa argannu, barbaachisummaa abjuu hiikuu, amaleeffannaa abjuu hiikuufi hiiksifachuu, ogummaa abjuu hiikuu, seerafi qajeelfama abjuu hiikuu, malleen abjuu hiikuu, madda abjuu, ergaa abjuu, (akeekkachiisuu, kallattii agarsiisuu, ykn qajeelfama kennuuf, waayee taatee egeree mul'ata kennuu), dhugummaa hiika abjuu mirkaneeffachuu, qoqqooddiifi qaaccessa odeeffannoo marii gareen argame, hiika abjuu akka uummata Oromoo Aanaa Guutoo Giddaatti, abjuu faallaa mallattoo argametti hiikamu, hiika abjuu taateewwan uumamaa waliin wal qabatan (Qilleensa, abidda, sochii lafaa, bishaan, lageeniifi garboota, dhoqqee, suphee fi bishaan ho'aa, biiftuu, ji'a, urjoota, tulluuwwaniifi gaarreewwan, lafa), abjuuwwan du'atti hiikaman: abjuuwwan du'a namicha abjo'atee agarsiisan, abjuuwwan du'a firaatti hiikaman, abjuuwwan du'a abbaa manaatti hiikaman, abjuuwwan du'a haadha manaatti hiikaman, abjuuwwan dhala ykn mucaa argachuutti hiikaman, abjuuwwan mucaa dhiiraa argachuutti hiikaman, abjuuwwan mucaa durbaa argachuutti hiikaman, abjuuwwan lolatti

hiikaman, abjuuwwan hiyyuummaatti hiikaman, abjuuwwan badhaadhinatti hiikaman, abjuuwwan qarshii baasuutti hiikaman, abjuuwwan umurii dheerachuutti hiikaman, abjuuwwan milkaa'ina dhabuutti hiikaman, abjuuwwan dhukkubatti hiikaman, abjuuwwan taayitaa argachuutti hiikaman, taateewwan abjuu keessatti mul'atan hiika isaanii waliin kan qabatee jirudha. Qabiyyeen boqonnaa shan keessatti argaman: Cunfaa, Goolabaa fi Yaboodha.

1.8. kaartaa Aanaa Guutoo Giddaa

Aanaan Guutoo Giddaa Bahaan aanaa Waayyuu Tuqaa, Lixaan aanaa Saasiggaafi Diggaa, Kaabaan aanaa Giddaa Ayyaanaafi Sibuuusiree, Kibbaan aanaa Leeqaa Duullachaatiin kan daangeffamtedha.

[illegible]

1.9. Caasefama Yookiin Latiinsa Uummata OromooAanaa Guutoo Giddaa

❖ Latiinsa

Oromoon hundee tokkichummaa uumama isaa irraa eegalee walhoree guddachaafi lataa deemuudhaan sadarkaa sabbummaa amma jiru irra ga'e. Haaluma kanaan uummanni Oromoo aanaa Guutoo Giddaa keessa jiraataa tureefi ammas aanaa kana keessa jiraachaa jiru uummata qomoon isaa Macca irraa dhufedha. Isaanis qomoo Raayyaa_Maccaa_Daallee_Oboo dha. Oboon dameewwan addaa addaatti qoodamuudhan kan jiranidha.

Qomoon Oromoo Oboo kun yeroo ammaa aanaaleeollaakan akka Bonayyaa Boshee, Siibuu siree, saasigga, Gudayyaa Biilaa, Waama agaloo, Leeqaa Dullachaa, Giddaa Ayyanaa, Ebantuu, Limmuu, Waayyuu Xuqaa fi Diggaa keessatti akka argaman odeeffannoo jarsoliin kennan irraa hubatamee jira.

Qomoon Oromoo Maccaa akka lakkoofsa Habashatti bara 1396 DH.K.B kaasee hanga 2008 tti balbala Obootti walhoree baballatee kessaa jiraachaa akka jiru odeeffannoo argamee irraa hubatameera. Haaluma kanaan qomoon gurguddoo aanaa Guutoo Giddaa keessa jiran Leeqaa shanan, Limmuufi Sibuu sadii kan jedhamaniidha.

❖ Hidda Latiinsaa Leeqaa shanan

Leeqaa shanan kan jedhaman Waayyuu, Laaloo, Bonayyaa, Baabboofi Baataa dha. Isaan kana keessaa hangafni Waayyuu ta'uu isaa manguddoonni ibsanii jiru. Hidda dhaloota kanaa qabatee Waayyuun ilmaan afur qabaachuu isaa qorataan qorannoo kanaa odeeffannoo argate irraa tartibaan kaa'ee jira. Isaanis: Kolooboo, Meettaa, Buraayyuufi Jidda kan jedhamani. Isaan kun uummata Oromoo aanaa Guutoo Giddaa keessaa gartokko isaniidha.

Qomoo Waayyuu kana keessaa angafni kolooboo dha. Akkasumas qomoon Leeqaa Waayyuufi Kolooboo kan jedhamu kun aanaa Guutoo Giddaa kana qofa keessatti kan argamu osoo hintaane aanaale ollaa kan akka Diggaa, Waayyuu Xuqaa, Leeqaa Dullachaafi Kan biroo keessatti illee darbanii darbanii ni argamu.

❖ **Hidda Latiinsa Bonayyaa**

Bonayyaan ilmaan sadii qaba. Isaanis: Maleekoo, Alleefi Bidaaruu jedhamu. Akka manguddooni aanaa Guutoo Giddaa jedhanitti angafni Maleekoodha. Garuu baay'inaan aanaa Guutoo Giddaa keessatti kan argamu qomoo Allee jedhamudha.

❖ **Hidda Latiins Sibuu**

Odeeffannoon jaarsolii irra argame akka ibsutti Sibuu ilmaan sadii qaba. Isaanis: Manasibuu, Abijjoofi Jirruu kan jedhamanidha. Bifuma kanaan ilmaan Abijjoo 18 dha. Kana keessaa tokko Amuumaa, Baabboo, Giddaa, Jaarsoo Kutaalaa, Hinnamiyii, Gomboo, Dongoroo, Abdaaruu, Amiyyuu, Hulee Faacoo, Beedii waatee, Sirkaa fi Arjoo kan jedhaman kun ilmaan abijjooti. Itti dabalees, akka aanaa Guutoo Giddaatti baay'inaan kan beekaman immo Amuumaa, Baabboo, Giddaa, Gomboo, Guduruu, Waacoo, Waraaboo, Jeenii, Allee, Gudaamii fi Kanbiroollee ni jiru.

❖ **Hidda Latiinsa Baabboo**

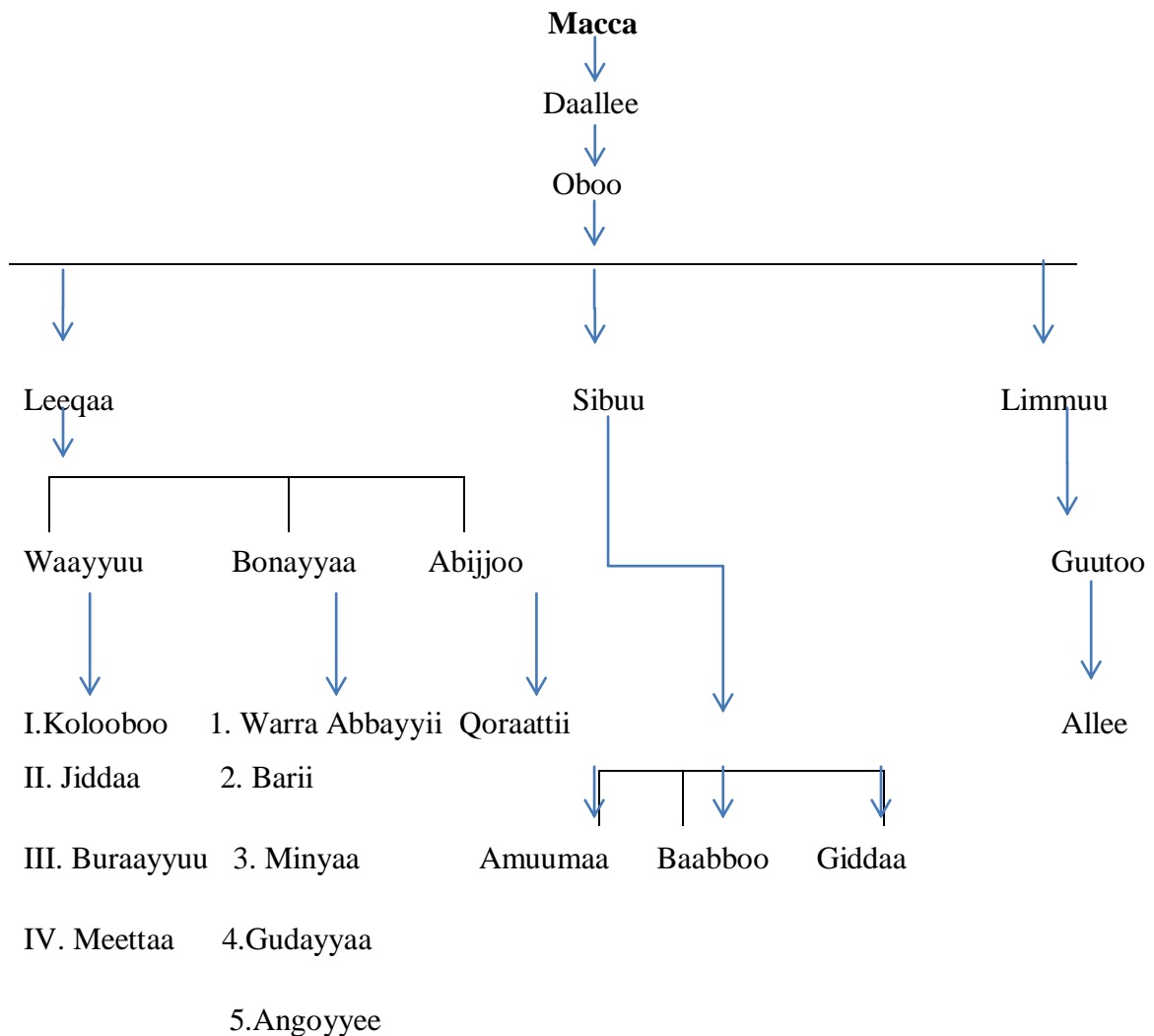
Akka maanguddoonni aanaa Guutoo Giddaa jedhanitti Baabboon ilmaan toorba qaba. Hiddi latiinsa isaaniis: Hangooyyee, Warra Abayii, Tujaa, Bari, Gudayyaa, Sabboo, Minyaa jedhamanii beekamu. Akkasumas qomoon ilmaan Baabboo torban isaanii kun durii kaasee gandoota aanaa Guutoo Giddaa keessa faca'anii kan akka ganda Gaarii, Fayisaa, Jireenyaafi Arjoo keessa jiraachaa jiru.

❖ **Hidda Latiinsa Limmuu**

Limmuun ilmaan Oboo keessaa isa tokkodha. Hiddi latiina guutoo walumaa galatti balbala kudha ja'a qaba. Akka odeeffannoon mangudoota irraa argameetti Guutoon balbala qoraatti jedhamuutiin beekama. Bifuma kanaan qomoon kun aanaalee Godina Wallaggaa Bahaa keessatti iddoo addaa addaatti faca'anii jiraachaa akka jiran odeeffannoo aragame irra hubatamee jira. Kanaaf uummanni Oromoo aanaa Guutoo Giddaa gara aanaa kanaatti yemmuu dhufan seera makoo biliin barreesse qabatanii naannoo laga Gibee bakka Xuuxee Bisil yokiin Osolee (Didibbee) jedhamutti gara aanaa Gudayyaa Biilaa Godina Wallaggaa Bahaa kanatti dhufan. Itti dabalees hidda dhaloota ummata Oromoo aanaa Guutoo Giddaa keessa jiraatan hidda dhaloota maccaa kanta'aniifi gosoota

gurguddoofi xixiqqoo irraa kan dhalatan qomoo Oboo akka ta'an dubbiin afaan jarsolii irraa argame ni ibsa.

Uummanni Oromoo aanaa Guutoo Giddaa hiddi dhaloota isaanii jarsoliin duubatti yeroo lakka'amu akka armaan gadiitti taa'ee jira.

Maddi Ragaa: (Seenaa Sabaa Oromoofi Sirna Gadaa , Kitaaba Duraa: Finfinnee Oromiyaa, Fulbaana 1995)

1.10. Baayyina Uummata Oromoo Aanaa Guutoo Giddaa

Aanaan Guutoo Giddaa gandoota baadiyyaa 21fi gandoota magaalaa lama walumaa galatti gandoota 23 kan qabdu yoo ta'u, baay'inni uummata ishees dhiira 54,806 (kuma

shantamii afuriif dhibba saddeetiif jaha) fi dhalaa 52,849 (kuma shantamii lamaaf dhibba saddeetiif afurtamii sagal) yennaa ta'u, walii galli isaas 107,655 (kuma dhibba tokkoof torbaaf dhibba jahaaf shantamii shan) akka ta'an ragaan ni ka'aa. (odeeffannoo aadde Faasikaa Abarraa W/Q/A/G/G.

1.11. Haala Qilleensaa

Aanaan kun haalli qilleensa ishee rooba, dhiibbaa qilleensaa, ho'a, jiidhiinsa, ifa aduu, diilallaa'aafi kan biroo of keessatti kan qabatte qilleensa baramaa kan qabdu yommuu ta'u kunis akka ragaa odeeffannoo qabame irraa argameetti baddaan % 26 badda dareen %46.74 gammoojjiiin %53.9 kan ta'eefi haalli ho'iinsa isaa 31°C giddu galeessi 23°C gadi bu'iinsi isaa 16°C ta'uu isaa waajjirri qonnaa Aanaa Guutoo Giddaa irraa odeeffannoo argamedha./ Obbo Tolasaa Galataa/

1.12. Haalaa Teessuma Lafaa Aanichaa

Haalli teessuma aanaa Guutoo Giddaa akkuma wali galaatti yoo ilaalame bu'aa ba'ii, gaarreeniifi lafa dirree akkasumas caccabaa kan ta'edha. Lafti aanaa kanaa tulluufi gaaronni 3379.3 hek dirreen 75,942.4hek irraan gadee 4876.7hek allayyaan 7911hek kan biroo 1740.6hek. walumaa gala haala teessuma lafa aanaa Guutoo Giddaa odeeffannoo argameen kana fakkaata./Odeeffannoo waajjira misooma qonnaa aanaa Guutoo Giddaa. Obbo Muhaammed Muusaa/

- **Bal'ina Lafa Aanichaa**

Bal'inni lafa aanaa Guutoo Giddaa kan yeroo ammaa akka waajjira qonnaa aanaa kana irraa ^{odeeffannoo} argametti gosa gosaan yemmuu ka'amu kan armaan gadiiti

- ✓ lafa qonnaa 99,937 hek.
- ✓ lafa bosonaa 4240.7 hek.
- ✓ lafa dheedichaa 6509 hek.
- ✓ kan biroo 4463.3 hek.

Yennaa ta'u, lafti kunis abbootii qabeenyaafi qonnaan bula aanicha keessatti argamaniin qooddatamee misoomni qonnaa gosa adda addaa irratti geggeeffamaa jiraachuu isaa waajjirri qonnaa aanaa keenyaa nuu ibsaniiru. / Adde Muuluu Tolasaa/

- **Olka'iinsa Lafa Aanichaa**

Olka'iinsi lafa aanichaa sirrii galaanaa (dashaqii) galaanarraa giddu galeessi isaa meetiraan wayita safaramu 1300-270m kan ta'udha. Walumaagala ol ka'iinsi lafa aanaa Guutoo Giddaa kana yoo ilaallu gammoojjiidhaa hanga baddaatti haala qilleensa qabdu kana kan murteessu ol ka'iinsa (altitude) isheen irratti argamtudha.

1.13. Haala Oomishaa Midhaanii Aanaa Guutoo Giddaa

Aanaan kun midhaan kanneen akka boqqolloo, bishingaa, boobee, saalixa, boloqqee, buna, booyinee, ancooteefi kkf oomishuun kan beekamtedha.

1.14. Haala Qabeenya Beeylada Qanichaa

Akaakuu beeyladaa	Baay'ina
Horii gaanfaa	91,100
Hoolaa	15,800
Re'ee	12,200
Farada	195
Gaangee	371
Harree	7755
Lukkuu	51,873

1.15. Qabeenya Uumamaa Aanichaa

➤ Biyyoo

Akka aanaa Guutoo Giddaatti qabeenya uumamaa keessaa tokko kan ta'ee biyyoo aanittiin qabdu gosa sadii akka ta'e odeeffannoon ogeessa qabeenya uumamaa irraa kan arganne akka armaan gadiitti ibsamee jira.

1. Biyyoo wal makaa
2. Cirracha
3. Suphee

Kanneen kunis akkuma gosa isaaniitti tajaajila adda addaa kan qaban yommuu ta'u, biyyoon walmakaa lafa qonnaaf kan oolu, biyyoon cirrachaa immoo kan lafa naannoo

bishaanii kan argamuufi biyyoon suphee immoo kanneen meeshaalee adda addaa hojjechuuf gargaaran ta'uu isaa nu hubachiisaniiru. Walumaa galatti aanittiin biyyoo lafa qonnaa gosa adda addaaf oolan kan qabduufi uumamaan kan badhaate ta'uu ishee nu hubachiisa.

➤ **Bosona**

Haalli ol ka'iinsa lafa aanaa kanaa gosa bineensotaafi biqiloota adda addaan kan badhaatu taasiseera. Kanaaf gosa mukeen faayidaa guddaa qabaniifi kanneen biroo hedduu of keessatti qabatteetti. Kanneen keessaas baargamoo, oomii, birbirsaa, muka arbaa ,qaraaroo, qilxuu, doddota, baddeessaafi kan biroon ni jiru. Kunneenis tajaajila adda addaafi madda galii aanichaaf gumaacha guddaa kan qabanidha.

➤ **Bishaan**

Tajaajila bishaan dhugaati aanittiin qabdu ilaalchisee dhiyeessiiin amma jiru gandoota 23 aanittiin qabdu keessatti %68 kan dhiyaatee jiru yennaa ta'u, akka karooraatti immoo bara 2017tti guutummaa aanittii kan wal gahu ta'uu isaafi tankeriin bishaanii amma jirus ganda magaalaa ukkee, ganda meexiifi ganda luugoo irraa dhabamee akka jiruufi kunis haalli qulqullinnisaas ogeessota aanaan qabduun yeroo yerootti kan eegamu ta'uu isaa odeeffannoo waajjira bishaanii aanaa kanaa irraa argameera./ Odeeffannoo Obbo Ijiiguu Diidhaa/

1.16. Amantaa Uummata Oromoo Aanaa Guutoo Giddaa

Uummanni Oromoo aanaa Guutoo Giddaa durii kaasee amantiifi duudhaa mataa isaa ni qaba. Kunis amantaa pirotestaantii, ortodoksiifi Isilaama jedhamuun beekama.

1.17. Bu'uura Dinagdee

Tajaajila Barnoota Aanichaa

Aanaan Guutoo Giddaa tajaajila barnootaa bal'aa ta'e kennaa kan jirtufi gandoota magaalaafi baadiyyaa qabdu keessatti:

Baay'ina Barattoota aanichaa kan bara 2008

Saala	Kutaa		
	1-4	5-8	9-10
Dhi	6341	3497	376
Dha.	5585	3169	184
Ida'ama	11,926	6666	560

Baay'ina Barsiisotaa aanichaa Kan Bara 2008

Saala	Kutaa		
	1-4	5-8	9-10
Dhi	107	127	25
Dha.	103	86	5
Ida'ama	210	213	30

Odeeffannoo waajjira barnoota aanaa Guutoo Giddaa irraa/ obbo Dassaaleny Baqqalee, obbo Sintaayyoo Kumsaafi obbo Kidaanamaariyaam Balaay. /

Haala Daldalaafi Dhiyeessii Gabaa

Haalli dhiyeessii gabaa aanaa kanaa ilaalchisee odeeffannoo waajjira daldalaafi misooma gabaa irraa argametti hojjetoota mootummaafi uummata gandaaf sukkaara namatokkoof kiiloo tokko qarshii 15niin hanga kiiloo 5niitti fi zayita nyaataa letira isaa qarshii 22'n hanga leetira 5niitti akka haalli mijatee laatamaa jiruutti; Dabalataanis oomisha ilaalchisee xaafii diimaa kuntaalli qarshii 1270, xaafii adii kuntaalli qarshii 1490, boqqolloon kuntaalli qarshii 350, saalixa kuntaalli qarshii 1930, ocholoonii kuntaallii qarshii 1280, aanaa kana keessatti kan oomishamu ta'uu isaa waajjirra kana irraa ragaan argame ni ibsa. Daldala ilaalchisee immoo sangoota, kormaa, qotiyyoo, sa'a, maseena, goromsa,

jibicha,jabbii akkasumas hoolonni immoo tumaamessa, haadhoo, korbeessa, goromtii,gabaaf kan dhiyeessan ta'uu isaa hubatameera;/odeeffannoo waajjira daldalaa fi misooma gabaa aanichaa aadde Yeshii Taaddesee./

Haala Tajaajila Wal qunnamtii

Aanaan Guutoo Giddaa tajaajila inni uummataaf laatuufi uummanni komee jiruufi yaada isaa kaninni ittiin ibsatu gama waajjira sabqunnamtiin odeeffannoo yaada uummataa sassabuuf karaa sadiin fayyadamu, kunis uummataaf sanduuqa yaadaa qopheessuun qaama kam irratti iyyuu komiifi yaada qaban daangaa malee akka ibsaniifi waajjirichis torbanitti altokko galmee kana sakatta'uun qaama ilaallatu waliin furmaata itti barbaadu. Karaa biraan immoo gaafannoo qopheessuun itti quufiinsa uummanni stratege mootummaa irratti qabu akka ibsan gochuufi qaamaan gandoota moodela ta'an fudhachuun qo'annoofi qorannoo geggeessuun uummanni maal jedha isa jedhu irratti akkasumas duub deebii laachuun namoota dhuunfaaf immoo tajaajila ilaalchisee galmee yaadaa qopheessuun yaada fudhachaa akka hojjetan odeeffannoon nu gaheera./ Obbo Buulii Guutamaa/

Carraa Investmentii Aanichi Qabu

Akka aanaa Guutoo Giddaatti carraan investmentii akka waajjira investmentii aanichaa irraa hubatametti abbootiin qabeenyaa 43 gosa adda addaan lafa hektaarri isaa 14,662 kan ta'e fudhachuun kan irratti hojjechaa jiran ta'uu isaafi kan bifa investmentiin fudhatanii hojjechuu barbaadaniif immoo lafti hektaara 60 kan ta'u immoo carraa investmentiif kan qophaayee jiru ta'uu isaa hubatameera. (odeeffannoo waajjira investmentii aanaa Guutoo Giddaa, obbo Namarraa Dhaabaa)

1.18. Aadaafi Afaan Uummata Oromoo Aanaa Guutoo Giddaa

Aadaa jechuun calaqqee eenyummaa saba tokkoo ta'ee kan of keessatti hammatudha. Haaluma kanaan aadaa uummata Oromoo aanaa Guutoo Giddaa akka armaan gadiitti ilaalla. Uummanni aanaa Guutoo Giddaa keessa jiru uummata afaan oromoo dubbatudha. Afaanichi immoo afaan hojiifi afaan barnoota uummatichaa kan ta'edha. Kun immoo kan mul'isu afaan ibsituu eenyummaa saba tokkoo waan ta'eef hawaasni kun eenyummaa isaa kan ibsu keessaa tokko afaan isaati.

Aadaa Nyaataafi Dhugaatii

Uummanni Oromoo aanaa Guutoo Giddaa aadaa nyaataafi dhugaatii ittiin beekamu heedduutu jira. Isaan keessaas muraasni isaanii :

- Buna-qalaa
- Foon dheedhii
- Ancootee
- Qocqocaa
- Irra dibaafi kkf

Gosoota dhugaati keessaa uummanni aanaa kanaa akka dhugaatii aadaatti kaniinni itti fayyadamu:

- Booka
- Haraqee
- Buqurii
- Farsoo fa'i.

Aadaa Walgargaarsaa

Aadaa jireenya hawwaasummaa uummata kanaa keessaa muraasi isaa aadaa yeroo gaddaa wal jajjabeessuu, afooshaalee adda addaa ijaaruun akkasumas aadaa daboo ykn daadoo, aadaa hojii waliin hojjechuu, haramaa yeroo haamaafi kkf irratti wal gargaaru.

Aadaa Fuudhaafi Heerumaa

Aadaa fuudhaafi heerumaa uummanni oromoo aanaa kanaa kan mataa isaa ni qaba. Gosoonni isaaniis

- Naqata ykn kaadhimmannaa
- Hawwii
- Butii
- Sabbatmarii
- Aseennaafi kkf

Aadaa Uffataa

Haalli uffannaa tokkoo hawaasa biraa irraa addummaa ni qaba. Haaluma kanaan uummanni oromoo aanaa Guutoo Giddaa uffata aadaa kan dhiirri uffatuufi uffata aadaa kan dhalaan uffattu adda addummaadhaan ni mul'ata.

Uffata aadaa dhiiraa:uffanni aadaa dhiiraa umurii dargaggummaafi raagummaatti kan uffatamu yennaa ta'u kunis surree, wancaree ykn cofoo, kittaa, gaabiifi bullukkoo jedhamuun beekama.

Uffata aadaa dhalaa: Shamarraniifi haadholiin aanaa kanaa uffata aadaa mataa isaanii qabu. Kunis Wandaboo, qoloo, shaashii, sabbata, biddiqqoofi kan biroos ni jira. /Adde Muuluu Margaa/

Boqonnaa Lama: Sakatta'a Barruu

Boqonnaa kana jalatti mata dureewwan adda addaa kan qorannoo kana waliin wal simatan kanneen akka yaad rimefi maalummaa abjuu, adeemsa abjuu, malleen abjuun ittiin hiikamu, dhugummaa abjuufi hiikkaa isaa irratti argannoowwaniifi barreeffamootni jiran garaa gara sakattamanii jiru, kanaafuu boqonnaa kana jalatti barreeffamootni namoota beekamoofi yaadrimeen hubannoo keenya har'aa akkasumas guddina hubannoo keenyaaf karaa banan yaadotaafi yaadiddamoota adda addaa walitti fiduun ibsamanii jiru. Bifuma kanaan akka kanaa gadiitti sakatta'amanii jiru.

2.1. Yaadarimee Abjuu

Fookloorii ilaalchisee Dorson (1972) gosoota gurguddoo afur kaa'e. Isaanis afoola (oral literature) duudhaa hawaasaa (social folkcustom) meeshaa aadaa (material culture) fi raawwii aartii hawaasaa (performing folk art) ta'u. Abjuun gosoota kanneen keessaa duudhaa hawaasaa jalatti ramadama. Akka Freuditti (1965:2) abjuun karaa namni hawwii isaa isa dhokataa hirriba keessa mul'isuuf itti gargaaramudha. Namoonni yaadiddama addaa qaban muraasni kan akka McClarley fi Hobson (1977) "maldhahii makoo dammaqsaa" immoo abjuu adeemsa hubannaa sammuu waliin wal qabsiisu. Akka isaaniitti, "Dreams are result of the fore brain responding to random activity initiated at the brain stem" yaadota kanaan oliitti ibsaman akkaataa abjuun itti hubatamuufi hiikamuu yeroo baayee nama irratti kan hundaa'uufi iddoo tokko tokkotti garuu namni akkaataa wal fakkaatuun kan hubatan ykn hiikkatan ta'uu mul'isa Akka Freuditti (1965:3) "Every dream reveals itself as a phychical structure which has a meaning and which can be inserted at an assignable point in the mental activities of walking life" Akka yaada kanaatti abjuun kam iyyuu kan of mul'isu haala caasaa sammuu waliin kan wal qabatedha. Kunis hiika mataa isaa yommuu qabaatu gocha yeroo dammaqnee jirruufi hirriba yommuu rafnu gidduu seenuun mul'ata. Abjuu waayee waan dhugaa ta'e ykn yoo xinnaate waa'ee dhimma abju'atan irratti dhiphatu sana kan ibsu ta'uu isaa irratti beektonni walii galu Freud, (1965:6) ;(Jung, 1933:12-13). Haa ta'u malee hiikni ykn maalummaan abjuu wal irraa fageenyaa jireenya namootaafi jijjiirama jaarraa dheeraaf ta'e irraan kan ka'e adda addummaa guddaa agarsiisaa jira.

2.2. Yaaxxinoota Abjuu Oromoo Dhimmoota Qorannoo Koo Waliin Walitti Dhuufeenya Qaban

Akka ogeessi xiinsammuu Sigmund Freud(1965) jedhutti amalliifi sansakkaan kan uumamu dhiibbaa xiinsammuutiin walitti dhufeenya walitti bu'iinsa dhaabbataafi adda ta'e sadarkaaalee sadiin kaa'a. Isaanis:

1. Sadarkaa ofbeekuun duraa
2. Sadarkaa ofbeekuu
3. Sadarkaa ofwallaaluuti.

Isaan kana keessaa qorannoo kana waliin walitti dhufeenya kan qabu isa sadeffaa irratti heerame; sadarkaa ofwallaaluun/unconscious mind/ jedhu dha. Ogeessichis akkas jedhee kaa'eera. "Sammuun of wallaalan kuufama miiraa, yaadaa, kaka'umsaafi yaadannoo hubannoo ofbeekuun ala jiraniidha" jedha. Qorannoon kuniifi kan ogeesichaa kan inni ittiin walitti hidhamu maloota abjuu ittin hiikan keessaa hariiroo walabaa/waliin firoomsuu kan jedhuun hubatama

"The famed psychoanalyst Sigmund Freud believed that behavior and personality were derived from the constant and unique interaction of conflicting psychological forces that operate at three different levels of awareness: the preconscious, the conscious, and unconscious. He believed that each of these parts of the mind played an important role in influencing behavior. The unconscious mind is a reservoir of feelings, thoughts, urges, and memories that outside of our conscious awareness. Most of the contents of the unconscious are unacceptable or unpleasant, such as feelings of pain, anxiety, or conflict. According to Freud, the unconscious continues to influence our behavior and experience, even though we are unaware of these underlying influences" (Carducci,BJ. The psychology of Personality;2009).

Akka Freud (1965) jedhutti; "Hiika abjuufi xiinxala abjuu sammuu keessatti yeroo ilaalamu dandeettii lakkaddaa (kooddii) icciitii nama sammuu isaa hojjechuu hin dandeenyee dubisuu danda'uuti. Abjuu hiikuun daandii beekumsa sammuu ofwallaaleti/waanta osoo hinbeekin hojetaniifi. Akka Freud xiinxala sammuu geggeesse itti abjuun waan hiika hin qabne osoo hintaane karaa hawwin namaa ittiin guutamu dha".

"Dream analysis, in psychoanalysis, provides the possibility to decipher the mystery of neurotic disorders, specifically hysteria, and secondly, it opens the road towards unconscious. Freud's phrase: "The interpretation of dreams is the royal road to the knowledge of the unconscious" has

become famous. Freud justly declared that dreams “are not meaningless, they are not absurd; they do not imply that one portion of our store of ideas is asleep while another portion is beginning to wake. On the contrary, they are psychical phenomena of complete validity- fulfilments of wishes.” (Carducci, B.J (2009) The Psychology of personality.)

Akka yaaxxina armaan gadiitti malleen xiinxala sammuutiin abjuu hiikuu “Freud” bakka lamatti qoodeera: **Mala fakkoomiifi mala mallattoo dubbisuuti.**

Mala fakkoomii: malli kun mala ogummaan walqabatu ta’ee kan abjuun tokko tokko adda cicciramanii ilaalaman osoo hin taane abjuun hedduun bakka tokkotti akka waliigalaatti hiika argatudha. Abjuu hiikuufis nama ogummaa addaa qabu akka barbaachisu heera.

Mala mallattoo dubbisuu: Mala kana keessatti taateewwan yookin waantonni abjuu keessatti akka mallattootti hubatamanii hiikamanidha. Ilaalchonni dhiphoon waantota walxaxoo hedduu dhiyeessu. Mallattoolee kunneen iddoo hundatti hiika walfakkaataa hin qabani; iddoo garaa garaatti hiika garaa garaa ni qabaatu.

“There have been multiple methods used in psychoanalytic dream interpretation, including Freud’s method of dream interpretation, the symbolic methods and the decoding method. The symbolic methods held that dreams had to be considered in their entirety, and therefore are unified in their meanings. This gave way to very narrow interpretations. Individual events in the dreams didn’t matter, only the dream as a whole could properly represent the message. The method often was considered artful. Practitioners even went so far as to say that in order to properly interpret dreams, one needed to have a talent or gift at the method. Since the practice relied too much on a broad meaning and had relatively few people who were considered able to interpret, it was eventually dismissed on Freud. The decoding method considered events and objects in dreams as symbols, which are translated into broader symbols using a key as a guide. The narrower view presents many challenges. No one exists, leaving symbols to mean different things to different interpreters. The method also only concentrated on the dreams themselves, disregarding the patients waking lives. Also considered arbitrary and imprecise, Freud dismissed the decoding method as well.”(Carducci, B.J (2009). The Psychology of personality)

2.3. Maalummaa Abjuu

Abjuu jechuun yaada yookiin fakkii sammuu dhuunfaa keessa maddu tahee, taateewwan adda addaa kanneen kanaan dura raawwatamanii darban ykn kanneen gara ful duraatti deeman otoo hin yaadiin halkan rafanii jiranitti kan namatti mul'atudha. Mul'anni abjuu lubbu qabeeyyiidhaan ykn lubbu dhabeeyyiidhaan ykn kanneen ijaan mul'atan ykn kanneen ijaan hin mul'anneen ibsamu ykn fakkeeffamuu danda'u. /Filee Jaallataa (2016:112)/

Fileen, peekfi yankah(2004:203) wabeeffachuudhaan akka ibsutti, abjuun ergaa Waaqayyoo irra nama qaqqabuu tahee, kan kanaan dura raawwatame ykn kan gara ful duraatti raawwatamuuf jedhu akka tahe “ dreams were perceived as messages from God, about what had happened and what should happen” jedha. Filee, Berglund(1989:117) wabeeffachuun akka ibsutti, hawaasa Zulu biratti abjuudhaan bofa magariisafi bofa gurraacha arguun akkasumas abjuudhaan gafarsa arguun ilma argachuu yemmuu ta'u abjuudhaan bubbee arguufi laga ce'uun ammo durba argachuu ykn dhalchuu akka ta'e ibsa. Haata'u malee, akka amantaafi falaasama Oromootti abjuudhaan bofa gurraachas ta'e magariisa arguun badii ykn hammeenyadha jedhu. Namni abjuu akkasii arge jiruufi jireenyasaa gara ful duraatti ofeeggannoo isa barbaachisa jedhu. Abjuuf hiika adda addaa kennuun immoo kan inni mul'isu muuxannoo hawaasni tokko qabu isa biroo irraa adda ta'uu isaa ibsa. “ dreams of green and black snakes, and of buffaloes, indicated a boy; those of puff adders and of crossing rivers showed that the child would be a girl. The absence of dream brought about great anxiety because it indicated a lack of interest on the part of the shades” jedha.

Falaasama Oromoo keessatti , “abjuun hiika baddi” jedha Oromoon. Kunis, namni hundi abjuu hiikuu akka hin dandeenyedha. Namni abjuu hiiku muuxannoo jiruufi jireenya hedduu kan qabu, nama gara ful duraatti waanta dhufu raajuu danda'uufi nama mul'ata qabudha. Kanaafuu, abjuu kan hiikuu nama hawaasa keessatti abjuu hiikuudhaan muuxannoofi mul'ata guddaa qabudha. Qabiyyee abjuu ykn abjuun maal maalirraatti akka abjo'atamaan ilaalchisani namoonni Peekfi Yankah(2004:204) jedhaman akkas jedhanii barreessanii jiru jedha.

“the study of dreams has been marked by a variety of concerns. These include the social contexts of dream, their symbolism, the hermeneutics of dream interpretation and the uses of dreams as a source of ideas that structure identities and experiences in the everyday world. Most important has been the recognition that the images provided by dreams are filtered through the prisms of local cultural traditions.”

Barruun armaan olii kan ibsu, abjuun jiruufi jireenya hawaasa kamiyyuu keessatti dhimmoota adda addaa irratti kan abjo’atamu yommuu ta’u hiikti abjuuwwan kanneenis mallattoolee, muuxannoofi mudannoowwan uummata biratti beekaman irratti kanneen hundaa’ani dha./ Filee,(2016:112-113). Abjuun duudhaalee uummanni oromoo ittiin jiraatu ta’ee wanta oolmaa guyyaa keenyaa keessatti nu mudatu, haawwiifi fedhii keenya sammuu namaatti halkan hirriba keessa kan nutti mul’atudha. Itti dabalees abjuun wanta gara fuulduraatti ta’uuf jiru kan nu daawwachiisudha. Freud (1965:114) yaada kanaa olii deeggaraudhaan “fulfilment of repressed, infantile wish triggered by events of the day preceding the dream”, jedhu wajjin wal fakkaata.

Akkaataa maanguddoonni aanaa Guutoo Giddaa ibsanitti abjuun waan namni rafee hirriba keessa itti mul’atu ta’ee namni abjo’ate sun immoo erga hirribaa dammaqee booda tartiiba isaa eegee waan abjo’ate sana himuu danda’udha. Karaa biraa immoo abjuun yeroo rafnu waaqayyo nutti mul’isu waanta gara fuulduraatti ta’uuf jiru hirriba keessa kan nutti agarsiisudha.

Mata dureen kun abjuu hiikuudhaaf furtuu ijoowwan bara dheeraadhaaf dhaabbilee barnoota adda addaa keessatti hojii irra oolan kan dhiyeessu yommuu ta’u, gatii qabeessummaa isaaniis madaalee hiika wal fakkaatan walitti fiduuf yaaleera.

2.3.1. Hawwii Dhokataa

Freud (1965:104) ibsuuf akka yaaletti abjuun guyyaa abju’atameen dura hawwii nama keessatti dhokatee (ukkaamamee) ture irratti xiyyeeffachuudhaan haala hin mul’anneen milkaa’ina akka argatu gochuudha. Yaada isaakana deggeruufis furtuuwwan inni dhiyeesse garaagarummaa abjuu mul’ataafi abjuu dhokataagidduu jiru maalummaa abjuuwwan beekamoofi mallattoo isaan agarsiisan akkasumas haala ykn xiyyeeffannoo abjuu adda baasuu of keessatti qabata.

2.3.2. Abjuu Mul'ataafi dhokataa

Freud (1965:288-311) abjuun mul'ataafi abjuu dhokataa gidduu garaagarummaa jiru adda baasee jira. Abjuu mul'ataan qabiyyeensaa kan yaadatamuufi mudannoo dhiyoo of keessaa qaba. Keessumattuu mudannoowwan, miirawwaniifi yaadannoowwan guyyaa abjuun sun abju'atamee dursanii utuu hin raawwatamiin ukkamamanii hafan of keessatti hammata. Akka Freuditti (1965:288) qabiyyeen abjuu mul'ataa kan abjuu dhokataa irraa adda baasu kaayyoo hiika jechichaa fi yaada maalummaa jechichaa mulisuunidha. "The manifest dream content is distinct from the latent content, or dream thought, which is the object of interpretation and the meaning that is revealed by the interpretation. The latent content constitutes the repressed wishes which often go back to the 'first three years' or the most ancient experiences."

Qabiyyeen abjuu ifatti hin mullanne hawwii hanga waggoota sadiif ukkaamamee ture ykn mudannoo bara durii of keessatti hammata. Akka Freuditti, yaadrimeen hawwii dhokataa waantotaa hariiroo waliin qaban lama of keessaa qaba. Yaadni dhokataan dhimma yeroo gabaabaa yommuu ilaallatu dhimmi hawwii immoo dhimmoota akka tasaatti ykn utuu itti hin yaadamiin raawwataniif dhageettii miirawwanii irratti xiyyeeffata.

Hiikni argame hubannoo dhimmoota lamaanii barbaada. Kana malees akka Freudtti (1965:288-311) dhiyeessutti abjuun dhimmoota abjo'atan yeroo abjo'ataa jiru irratti haa xiyyeeffatu iyyuu malee, darbee darbees dhimmoota yeroo gabaabaa ykn yeroo dheeraa dura raawwataman wajjinis hariiroo qaban mul'isuu ykn kakaasuu danda'a. "The manifest and latent dream contents are two drafts of the same subject matter, but the latent content is transformed via in to the manifest content to disguise meaning and to preserve sleep."

Qabiyyeewwan abjuu mul'ataafi dhokataa waanta adda hin bane lama ta'ee, dhimma tokko irratti haa xiyyeeffatu malee, abjuu dhokataan gara abjuu mul'ataatti kan jijjiiramu abjuu abju'achaa osoo jiranii maalummaa isaa dhoksuudhaaf akka namni hirriba gidduutti kutee hin kaane gochuudhaan. Maalummaa abjuu sana bira gahuuf namni abjuu hiiku sun kaniinni hordofuu qabu karaalee qabiyyee abjuu mul'ataadhaa gara abjuu dhokataa isa caalutti darbuu barbaachisaa ta'etti geessan ta'uu qaba. Karaa biraas, hawwiiwwan ifatti himuuf nama saalfachiisaniifi kanaan dura hin raawwatamiin akka

hojiin mirkaneeffannoo sirrii ta'uu abjicha guutummaan guutuutti addaan citu godha. Kunis sammuu dhiphisuufi kan sodaachisu ta'uu irraan kan ka'edha. Freud (1965:288) abjuuwwan beekamoo akkaataa kanaa gadiitti dhiyeessee jira. Isaan kun qabiyyeewwan abjuu mul'ataa kan inni hiika isaanii karaa hawwiiwwan ifatti hin mul'anneen hike ilaallatu. Haa ta'u malee yeroo mara sababa abjootaan hariiroo waan tokkoo wajjin qabu irratti hundaa'uuf abjuu hiikuuf furtuu /malli/ dhaabbataan akka hin jirre ni yaadachiisa.

2.4. Hiikoo Abjuu Toora Amantaatiin

Hiikoon abjuu amantaalee gurguddoo akka amantii Kiristaanaa, Islaamaafi Waaqeffannaa biyya keenyaa biratti haala adda addaatiin ilaalama.

2.4.1 Maalummaa Abjuu Kitaaba Qulqulluu Keessatti

Kitaaba Qulqulluu keessatti waa'een abjuu iddoo hedduutti ka'eera. Luboonni akka Isayyaas, Daani'eel, Yooseef, Yohaannis abjuu abjo'atufi hiika hiikuu irratti hundaa'ani raajii dubbachaa akka turan Kitaaba Qulqulluu keessatti bal'inaan eerameera. Kitaaba kana keessatti abjuun akkanatti ibsameera “ In a dream, in a vision of the night , when deep sleep faileth upon men in slumbering upon the bed “ jedha. (*Jon 33:5*). Akka yaada kanatti abjuun yeroo hirribaa kan mul'atu ta'uu hubanna. Gara birattin abjuun ergaa Waaqaa akka ta'e Kitaabni Qulqulluun yemmuu ibsu. “the Bible teaches that in an ancient times God relayed his mesangers through the power of the holy spirits to his choosen servants by vision and dreams. These messages were also given to the pastalas and prophets” jedha (*Amos 3:7, Eph 3:5*)

Yeroo durii Waaqni tajaajiltoota isaatiifi Luboota isaatiif ergaa isaa abjuun akka itti ibsu, yaadni as olii kun ni addeessa.

2.4.2. Abjuu Quraana Keessatti

Akkuma Kitaaba Qulqulluu keessatti caqafametti Quraana keessattis waa'een abjuu bal'inaan ka'ameera. Xiyyeeffannaa Quraanni abjuuf kenne akka as gadiitti ibsuun ni danda'ama. “dreams are the manner in which Allah/ God converses with his followers and that some dreams are prophesies given directly by the superem Deity. It is not hard to comprehened why dreaming is mentioned in holy texts”

Akka yaada as olii kanatti abjuun Waaqni Ergamtoota isaa wajjiin kan ittin wal qunnamuufi ergaa ittin dabarsu meeshaa walqunnamtiiti jechuudha. Cuunfamee yemmuu ilaalame Kitaaboolee lachanuu keessatti waanti ka'e waanta wal fakkatudha. Abjuun ilma namatiif Waaqa isaa uume gidduu kan ittiin wal qunnamtiin taasifamu, meesha ergaan Rabbi gara namatti ittiin darbu jechuun ni danda'ama.

2.4.3. Abjuu Amantaa Hawaasa Waaqeffannaa Biratti

Amantaan hawaasa Waaqeffannaa kan bara dheeraa dura hundeffamee ummata Oromoofi kan biroo biratti beekamadha. Haala kana Dirribii Damissee (2011;38) yemmuu ibsuu “Waaqeffannaa is the religion of the ancient black people which is originated in the homeland of the early human race, which is believed ever to have lived in the horn of Africa. It is the religion of the cushatic people (the Oromo) that means it emerge before any other religions”

Amantiin Waaqeffannaa kana yoo ilaale kan ture akka ta'e yaadni kun nu hubachiisa. Turmaata malees amantiin kun ummata gurraacha Afriikaa akka ta'e ibsa. Amantii Waaqeffanna biratti abjuun akka garaagarummaa mul'isus ni ibsa. Garaagarummaan kunis akka walii galatti yoo ilaalame, Abjuun:-

- Himataa qaba.
- Himteedha.
- Hiikoo abjuu ganama kennama.
- Hiikoo namni kennu abjichi gaarii yookiin fafee ta'uu isaa ni xiinxalama.
- Abjuun fafee gara gaariitti hiikama.
- Abjuu hiikuuf waan irrecha malee gatiin hin gaafatamu.
- Hiikoon abjuu fakkoomii abjuu irratti hunda'a.
- Abjuun hamtuu hawaasa naannoof hin tollee(faloo barbaada).
- Abjuun lixa Biiftuun booda hin hiikamu.

2.4.4. Hiikoo Abjuu Toora Qorannoo Hayyoota Xiinsammuutiin

Jalaqba jarraa 19^{ffaa} kaasee hiikoon abjuu karaa saayinsawaa ta'een qorachuun eegalameera. Qorannoon kun abjuun qama nama iddoo sammuu riphaa jedhamee beekamutti akka kalaqamu ibsa. Qorannaa hiikoo abjuu kana sirnaan rawwatan yaadiddama ijoo ta'e namoota baasaan keessa adda dureen kan caqafaman beektota “ Sigmand Fruudfi Karl Jaang” jedhaman ni eeramu. Hayyoonni kun hiikoo abjuu irratti

warra bal'inaan hojjetani dha. Isaan kun yaaxina burqisiisan keessatti wantoonni shan caqasamuu ni danda'u. Isaaniis:-

1. Abjuun kalaqa sammuu riphaa ta'uu.
2. Yemmuu namni abjo'atu sohiin saffisaa ija namaa mul'achuun isaa.
3. Abjuun fedhii ilma namaatiin wal qabachuusaa.
4. Namni abjuu hin abjo'anne akka hin jirre ta'uu isaa.
5. Abjuun hiikoo hin qabnefi irraanfatu jiraachuusaa.

2.5. Akaakuwwaan Abjuu Toora Qorannoo Saayinsawaatiin

Akka qorannoo saayinsawaatti abjuun akaaku heddu qaba isaan keesaa kan ifatti mul'atan:

- Abjootan ilkaan waliin qaruu
- Abjuun wayirraa kufuu
- Abjuun qullaa deemuu
- Abjuun samiirra balali'uu
- Abjuun xibaaru
- Abjuun jaalallee qunnamuu
- Abjuun ekeraa dubbisuu
- Abjuun nyaachuu
- Abjuun baqachuu
- Abjuun sirbuu yookiin bo'uu
- Abjuun sooromuu yookiin hiyyoomuu
- Abjuun gammaduu yookiin gadduu
- Abjuun lola kaasuu
- Abjuun rifaachuu ni eeramu.

Akaakuwwaan abjuu kun halkan tokko keessatti kan nama qunnaman osoo hin tane, haalafi yeroo wajjiin wal simaani kan kalaqamaan akka ta'e qorannaan ni ibsa. Haala kanaan namni tokko halkan tokko keessatti akaakuu abjuuwwani kanneen keessa tokko yookiin isa ol arguu ni danda'a. (Wasaanee Bashaa, 2007:14-20)

2.6. Abjuuwwaniifi Mallattoolee Beekamoo

Freud (1965:288) akka ibsuuf yaaletti abjuuwwan beekamoon hedduun kan isaan mul'isan /agarsiisan/ dhimmoota ijoo oduu durii, sheekkoofi asoosama amanuunsaanii nama rakkisuu yogguu ta'u hiikni isaanis yeroo dheeraaf irra deddeebi'amee kennama. Isaan kun

yeroo baay'ee abjuuwwan gammachiisoo miti. Dhimma kana ilaalchisee cirlot, (1978) yommuu ibsu,

“Freud (1976:288) associates a variety of elongated objects sharp guns, and tools with the pcins; boxes, cases, cupb dards, andovens with uterus; and haircutting and teeth falling out with castration. In child hood, both genitcal and the anus may be regarded as asingle area, the bottom and in the dreams of adults ‘down below’ may represent the genitalia, while ‘up above’ the breasts or head.”

Hiika Abjuu Haala Galumsaan

Furtuun inni hunda caalaa barbaachisan Freud (1965:107) eeruuf yaale immoo haala naannooti. Inni kun immoo gochaawwan abjuu sana dursanii ykn haala wal irraa hin cinneen raawwataman keessatti hammachuu danda'a. Abjuu warra abjo'atan ilaalchisee haala inni yeroo hedduu itti fayyadamu mallattoowwan kanaan dura turaniifi kan wayita ammaa kana jiranittidha. Haalli sun qabiyyee abjuu sanaa keessatti kennamu yookiin immoo mudannoo nama abju'atuu sanaa wajjin wal qabatee mul'achuu ni danda'a.

Abjuun jireenya guyyaadhaa gara guyyaatti geggeeffamu irraa addaan kan hin baane yoo haala inni keessatti mul'ate kan akka gochaawwan abjuu sana dura raawwataman jireenya abjo'ataan sun keessa jiruufi ilaalcha dammaqina qabu qabaachuusaa beekne malee abjuu sana dhugoomsinee hiikuuf akka hin dandeenye Jung (1933:12-13) irra deddeebi'ee ibseera. Kunis deensa keessatti mul'achuu akkasumas beekumsa abjuu hiikan waayee eenyummaa namichaa abjo'ate sanaa qabuun ibsamuu ni danda'a. kanaafuu abjuu tokko sirriitti hiikuuf waayee namicha abjuu sana abjo'atee gadi fageenyaan beekuun nu barbaachisa. Jung (1933:38) waayee abjuu ilaalchisee akkas jechuun akeekkachiisa; kan abjuu bakka bu'u ilaalcha /yaada/ itti yaadamee hojjetame qofaa ta'uu hin qabu. Garuu lammansaanii wal irratti dhiibbaa akka hin geessisneef qabiyyeewwan abjuu itti yaadamanii raawwatamaniifi akka tasaatti raawwatan wal simsiisuudhaan ykn walitti fiduudhaan olaantummaan ilaalcha tokkoo akka hin jiraanne gochuun ni danda'ama.

Meltizer (1978:12) immoo hiikni kun baayee salphaadha; hiika “hawwii” ilaalchisee barreeffama Freud keessaa yaad-rimee ifaa ta'e argachuuf rakkisaadha jedhee falma. Akeeka, kakaastuu, karoora, fedhiifi Kkf baay'een isaanii waan gara fuulduraatti

raawwatamu agarsiisu ykn keessa namaatii maddu. Haala yeroon yoo eegalle, barbaachisummaa “kallattii yeroo” ilaalchisee bu’aa Freud argamsiise tarii hiikkaa abjuuf olaanaa ta’uu ni danda’a.

Hiika Abjuu Haala Bakka Buusaan

Akka Jung tti (1933:108) hiikni abjuu kan argamu qabiyyee abjuu waayee waan darbee mul’isuu osoo hin taane dandeetti hawwii dhokataa hin raawwatamiin hafe mul’isuu qaba jedhee falma. Lammaffaa hubannoo Freud irratti hundaa’uun mallattoowwan abjuu keessatti mul’atan dhimmoota mataa ofii akkasumas wanta biro bakka bu’uu ni danda’u. Jung (1933) yaada rime kana adda baasuufi babal’isuudhaan yaada yommuu laatu, abjuun yaadawwan Freud waayee ergaa ijoo walii galaafi waantota sammuu namaatti calaqisan bakka haaraa ta’etti ykn hubannoo adda ta’etti nama geessan ykn of wallaaluun walii galatti nama geessaniitti fudhatamuu ni danda’u. Jung (1933:108-109) maalummaa abjuuwwanii hubachuuf furtuuwwan hedduu akka kanaa gadiitti dhiyeesseera. Furtuuwwan kana hunda isaanii kan tokko taasisu yaada mormii Jung (1933;108) isa inni abjuuwwan of hin dhoksan, garuu waan namni abjo’atu sun wayita dammaqee jiru yaada ture sana bakka buusuu jechuudha. Jung hiikni abjuu qabiyyee abjuu mul’ataa wajjin waan hundaa’an wal fakkachuu dhiisuu ni danda’a, yaada jedhu irratti yommuu walii galu, yaada Freud isa qabiyyee mul’ataan dhugaa fakkaatee dhiyaachuun maalummaa abjuu isa dhugaa ta’ee akka haguugamu taasisa jedhu irratti walii galu.

2.7. Hiika Abjuu Ta’ee Darbeefi Fuulduratti Raawwatu

Jung(1933) yaada Freud isa abjuuwwan wantota yeroo daa’imummaa hawwii utuu hin raawwatamiin karaatti hafan gara namaatti fida isa jedhu irratti walii gala. Haa ta’u malee akkaataa Freud itti dhiyeesse baayee dhiphaa ta’uu isaafi waayee wanta darbee qofa irratti xiyyeeffachuunsaa itti hin tolle. Abjuuwwan kuusaa yaadannoo dhimmoota kanaan dura ta’anii darbanii calaqisiisuu qofaa osoo hin taane, haalotaafi yaadawwan sammuu wajjin wal qabatanii gara fuulduraatti rawwatamuuf eegaman of keessatti qabatu. Akka ilaalcha Jung tti, yaadni Freud inni abjuuwwan akka tasaatti ykn otoo itti hin yaadamiin mul’atu jedhubaayeebarbaachisaa haata’u malee, hanqina qaba. Akkasumas abjuuwwan waantota gara fuulduraatti raawwachuuf karoorfaman ifatti gadi baasa. Haaluma kanaan

abjuuwwan dandeetti dhokataa hojii irra hin ooliin mul'isu, haala walitti bu'iinsa battalaan mul'atan agarsiisu ykn haala yeroo ammaa irratti hundaa'uun wanta gara fuulduraatti ta'uuf jedhu dursanii himuu kan of keessatti qabatan ta'uu danda'a. Kanaafis Jung abjuuwwan miidhaa dhuunfaan of irraa dhorkuu qofa osoo hinta'iin waa kalaquufi akka nama gargaaraniitti ilaalu. Hiika abjuu haala qabatamaafi hin qabatamnee Freud (1965) akka ibsetti waantotni abjuu keessatti mul'atan waantota jireenya nama abjo'ate sana keessa jiran bakka bu'u. Akkasumas eenyummaan nama abjo'ate sanaa hamma tokko keessatti argama. Jung (1933) sadarkaalee hiika abjuu lamaan kanneen adda baasa; sadarkaan abjuu haala qabatamaa hin taane waayee dhimmoota nama abjo'ate sanaa qofa yommuu ilaallatu, sadarkaa abjuu qabatamaan ammo waayee dhimmoota namoota biroofi haalawwan namaa abjo'ate sanaan alatti argamanii wajjin walqabata jedha. Abjuuwwan sababa waantota sammuu keenya keessatti ofii keenyaan dhuunfaatti yaadnu irraa maddaniifi bu'uurri isaanii haala qabatamaan kan mul'atu miti, kana ykn sana jechuun abjuutti hiikni kan itti laatamu sababa hariiroo waan tokkoo wajjin qabuuf osoo hin taane sammuu keenya akka itti amannee fudhannuuf waan nu abbootuu qofaadha. Hiikni abjuu sadarkaa haala hin qabatamne keessatti kennamu waantota abjo'ataman hunda akka dhiphina keessa sammuu nama abjo'atee sanatti fudhata. Garuu abjuuwwan ammas taanaan haa guddatu haa xinnaatus yaad-rimee waayee waantota ykn namoota qabatamoo ijaan argamanii calaqqisiisu ykn ibsu. Kanaafuu hiikni abjuu qabatamaa waanta naannoo nama abjo'atu sanaatti raawwatamaa jiru, yaadaafi hariiroo abjo'ataan wanta abjo'atame sanaa wajjin qabu ifa taasisa.

2.8. Maloota Abjuu Ittiin Hiikan

Freudfi Jung maloota abjuu ittiin hiikan adda addaa hojii irra oolchuuf haa carraaqan iyyuu malee, hojii isaanii gad fageenyaan irra deebi'amee yommuu qoratamu kallattiin ilaalcha isaanii kan wal fakkaatu ta'uusaa mul'isa. Mala Freud isa “Hariiroo walabaa/waliin firoomsuu” fi mala Jung isa “yaada itti dabaluun cimsuu” jedhan lamaan isaanii iyyuu abjuuwwan nama abjo'atee sana irraa eegamanidha. Kanaafuu namni abjuu hiiku tokko odeeffannoo hojii nama abjo'atee irraa argachuu qaba jedhu. Ilaalchaawwan durii kanneen kan bara ammaa warra hiika abjuu bira gahuuf barreeffama adda addaatti fayyadamanii fi irra caalaatti hariiroo nama abjuu hiikuufi nama abjo'atu gidduu jiru

irratti xiyyeeffatan irraa adda baasuu qabna. Akka ifaatti mul'isuuf yaalametti Freudiifi Jung abjuuwwan irra caalaatti gocha raawwataman irratti xiyyeeffachuu qabu yaada jedhu sammuu namootaa keessatti uumanii darbaniiru.

Hariiroo walabaa/waliin firoomsuu

Mala abjuu hiikuuf Freud (1965:671) itti fayyadame keessaa “Hariiroo walabaa” hojii isa namni abjuu abjo'ate sun akka raawwatuuf itti kennamu yaada ijoofi barbaachisaadha. Freud mala “Hariiroo Walabaa ykn fayyina haasa'uun argamu” isa nama abjuu hiiku caalaatti nama abjuu abju'atuuf hojii guddaa kennuu akka ta'etti fooyyesseera. Mala kanatti fayyadamuu isaaf sababa inni dhiyeesse, abju'ataan dhimma gara sammuu isaatti dhufu hunda gabaasuu yoo danda'e, rakkoo yeroo sanatti uumame furuuf gara booddeetti deebi'uun rakkoon sun eessaa akka madde beekuun akka danda'amutti kaa'eera.

“Hariiroo Walabaa” hubannoofi yaada akka tasaatti ykn utuu itti hin yaadamiin gara sammuu namaatti dhufan hunda irratti xiyyeeffannaa gochuu yommuu barbaadu, dhimmoonni barbaachisoo hin taane immoo yaada wal dhibiinsaa akka hin uumneefkun “gaariidha ykn gaarii miti” murtoo jedhu dhabamsiisuun ni barbaachisa. Haala tasgabbaa'eefi loogii hin qabneen of ilaaluun deemsa kana fiixaan baasuuf ni gargaara.

Yaada Itti Dabaluun Gabbisuu

Dhimma abjuu irratti Freudiifi Jung ilaalcha adda addaa haa qabaatan iyyuu malee, maloota abjuu ittiin hiikan irratti tokkummaa isaan qaban kan baay'ee nama ajaa'ibsiisudha. Jung akkuma Freud qooda (shoora) namni abju'atu qabu nama isa hiika abjuu kennu caalaatti bal'isee ibsa. Yaada Freud isa “Hariiroo Walabaa” jedhu ija jabinaan ittiin haa mormu iyyuu malee Malli Jung inni; itti dabaluun gabbisu: jedhu kan Freud wajjin wal fakkaata, abju'ataanis karaa kana fakkaatutti akka dhimma bahu taasisa. Jung (1933) tooftaan “Hariiroo Walabaa” maalummaa abjuu bira gahuuf akka hin fayyadnetti ilaala.

Hariiroon Walabaa tarii gara rakkoo ijoo nama abjo'atu sanatti nama geessuu ni danda'a ta'a, garuu ergaa sirrii abjuun sun dabarsuuf yaalu hin mul'isu. Hordoftoonni Jung tooftaaleen “Hariiroo Walabaafi yaada itti dabaluun gabbisuu” maloota wal

hinfakkaanneefi bu'aa garaagaraa argamsiisanidha jechuun falmu. Hall (1985) inni dursa qabu yaadni Freud dhiyeesse baay'ee dhiphaa ta'uusaa irra iyyuu hariiroowwan sababaa wajjin walitti hidhaman tarreessuun gara boodaatti kan nama deebisudha. Akka Jamesiifi McNeil, E (1978) kaa'etti malli Freud itti fayyadame gaaffiiwwan “maaliif” “yoom?” jedhan kaasa. Malli Jung itti fayyadame immoo “galmi isaa maali?” abjuun kun maaliif adda ta'e?” gaaffiiwwan jedhan gaafata. “Itti dabaluun gabbisuun” yaada abjuun sun sammuu nama abjo'atee sana keessatti dhiise itti siiqanii hordofuudhaan hariiroo inni waliin qabu ifa gochuu barbaada. Jung (1933:14) immoo yaada abjuun sun irra deddeebi'ee calaqqisiisuufi gara sammuu abju'ataatti fiduufi isa abju'atan jireenya mataasaa wajjin walitti fidu hammata. Itti dabaluun gabbisuun” utuu wal irraa hin citiin hanga maalummaan abjuu irraa deddeebi'ee mul'ate sanaa ifa ta'utti abjuu abju'atame hunda irratti hojii irra erga oolee booda guutummaa guutuutti hiika argata. (James&McNeil E, 1978) tooftaan lammaffaa inni Jung akka beekamu taasisse dammaqinaan fakkii yaada haaraa sammuu keessatti uumudha; toftaan kun wanta abjo'atame sana dammaqinaan utuu wal irraa hin kutiin yeroo dheeraadhaaf irra turamee akka yaadatamu gochuun qabiyyee abjuu yaadatamu sana immoo gabbisuun ykn jijjiruu ilaala.

2.9. Sakatta'insa Hiika Abjuu

Freud 1965 hiikni abjuuwwanii karaa bayeessa jechuudhaan dubbate. Jung 1933 immoo abjuuwwan ofuma isaaniitiif daandii gaarii akka ta'anitti ilaala. Yaadni Jung manneetii barnoota xinsammuu hunda warra abjuuwwan hiika argatanis dhabanis fakkii ykn maalummaa nama abjo'atee isa dhugaa agarsiisa jedhanii yaadan biratti fudhatama argateera. Garuu dhugaa kana bira gahuun akka salphaatti ilaalamuu hin qabu. Jalqaba irratti abjuun ofuma isaatiif yaadannoo gabaabaa nama abjuu abjo'ate sana irratti hundaa'uun guutummaan guutuutti beekamuu hin danda'u. Itti dabalees, yaadni abjuu keessatti mul'atu sun kuusaa yaadannoo dhuunfaa mudannoo yeroo darbeefi kan ammaa, fedhiifi hawwii nama abjo'ate sanaa keessaa madda. Lammaffaa abjuu gabaasuufi ittiin hojjechuu irratti namni abjo'atu sun bu'aa inni buusaa jiru guddaadha. Dhuma irratti; bu'aa namni abjuu hiiku buusu wanta bira gahamuu qabu kallattii agarsiisuu waliin qabsiisuufi hiika qofaa osoo hin taane wantota abjuu keessatti ifa hin ta'iin hafaniifi

bitaa namatti galaniif furmaata kennuuf dhama'uu dabalata. Gama isa abjuu abju'atuunis ta'e Gama isa abjuu itti himamuun maalummaa abjuu sanaa ilaalchisee kan namni hundi irratti walii galuu fi qabatamaa ta'e hin jiru. Akka yaada sakatta'insa hiika abjuu Freudtti gatii qabeessummaa ykn sirrii ta'uu hiika abjuu sakatta'uuf qooda olaanaa kan qabu nama abjuu hiikudha. Freud 1965 sababoota hiika abjuu guutummaa guutuutti argachuuf gufuu ta'an dhiyeessa. Hiika abjuu kennuun salphaafi al tokkotti kan raawwatamu miti. Lammaffaa, akkuma hammam wanti barbaachisaa hin taane abjicha keessaa fuudhamee gabaabaatti murteessuun hin danda'amne eenyu iyyuu taanaan abjuudhaaf guutummaa guutuutti hiika sirrii ta'e kennuudhaaf gankumaa hin danda'amu. Dhuma irratti, hiikni inni salphaatti hubatamuu danda'uufi tartiibaan qindaa'ee dhiyaate illee taanaan yeroo barbaachisetti hiika adda ta'een bakka bu'amuu ni danda'a. Rakkoolee kunneen haa jiraatan malee, fedhiin, naamusni, beekumsiifi muuxannoo gahaan jiraannaan maalummaa /hiika/ abjuu sanaa bira gahuuf hamma tokko deemamuu akka danda'u Freud ibseera. Freud akka jedhutti abjuun hammi tokko dhokatee hafuu danda'a.

Jung yaada inni sakatta'iinsa hiika abjuu ilaalchisee dhiyeesse Kan Freud waliin baay'ee kan wal fakkaatudha. Jung abjuun bu'uura wal simannaa yaadiddama ykn yaada nama abjuu hiikuu isa qabatamaa hin taane qofaan sakatta'ama osoo hin taane walii galtee bu'aa yaada calaqqee lamaanuun akka ta'etti dhiyeessa. Jung ilaalcha ykn yaad nama abjo'ate sanaa akka yaada addaatti haa fudhatu malee walii galuun ykn walii galuu dhiisuun nama abjo'ate sanaa sababa quubsaa ta'uu hin danda'u yaada jedhu cimsa Jacobi, (1968:86-88). Hiikni abjuu dandeettii hiika sanaa irratti yaada bal'aa kennu, hiika abjuu sanaa irratti yaada bal'aa kennuu, hiika abjuu sanaa haala qabatamaa yaada nama abjo'atee wajjin walitti fiduufi hiika kenname sana immoo akka kan ofiitti fudhachuudhaan mirkaneessuun ni danda'ama. Haalli sirrii ta'uu hiika abjuu madaaluunkun deemsa dheeraa akka ta'e agarsiisa. Jung (1933) itti dabaluun akka ibsuuf yaaletti hiikni abjuuwwanii mala dhahuu irratti hundaa'uu isaa irra iyyuu namni abjuu hiiku sun waa'ee abjuu tokkoo al kallattiidhaan waan dura ture wajjin walitti fiduudhaan hiika itti kenna, abjuuwwan wal duraa duubaan mul'atan dogoggora uumaman sirreessuufi abjuu dursee ture ifa taasisuuf gargaaruu danda'u. walduraa duubni abjuus ergaa ijoo mul'isuufi hiika yaada sammuu keessatti uumamu ifa gochuuf gargaara.

Meltzer 1984, fakkeenyaaf, abjuuwwan mallattoowwan yaadaa waan ta'aniif hiika sirrii ta'e tokko qabaachuu hin danda'an; hiika tokko ol qabaachuu garuu ni danda'u. caalaatti immoo hiikni abjuu si tokkoon argamuu dhiisuu ni danda'a; al tokko tokko immoo abjuun hiika kan argatu boodatti deebi'uudhaan odeeffannoo yeroo darbe irratti hundaa'uudhaan.

Ilaalchawwan kanneen garaagarummaa irra wal fakkaatti isaan qabantu caala. Karaa tokko namni abjuu hiiku sun guutummaa guutuutti abjuu sanaaf hiika sirrii ta'e argachuun nama rakkisa; ta'us abjuu hiikuun akkasumas bifa gad dhiisiitiin raawwachuu hin qabu. Karaa biraa immoo rakkoolee kunneen hanga tokko abjuuwwan walitti fufanii mul'ataniin odeeffannoo nama abjuu abjo'atee sana irraa argamuufi naamusa nama abjuu hiikuutiin furmaata argachuu ni danda'u. Freud (1965) garaagarummaan kan mul'atu bakka galma hiika abjuutti faallaa galma hiikaa; galmi Freud hawwii dhokataa mul'isuu yommuu ta'u, kan Jung immoo dandeettii dhokataa ifatti baasuudha. Dhimmoonni galmaa'aniifi kallatti dhugaan itti mul'atu irratti adda addummaa hedduu dhimmoota sakatta'insa barreeffama walii gala hiika abjuuwwanii irratti xiyyeeffatu qorachuudhaan furmaata argata.

2.10. Maaliif Abjo'anna?

Gaaffiin “maaliif abjo'anna?” jedhu yaadiddama garaa garaa ilaalcha keessa kan galchudha. Akka yaada Freud(1965:28) tti abjuun akka nuti karaa dhoksaatti hawwii keenya isa dhokataa ta'e, hirriba keessa mul'isnuuf nu gargaara. Freud(1965:28) abjuun daandii mijaawaa gara yaada hin qalbeeffanneetti nama geessu jedhee yaada (the royal road to the unconscious). Sababiin isaas abjuun daandii yaadaa ykn hawwii dhokataa keenya ittiin calaqqisiisnu keessaa isa tokko waan ta'eef jedhu. Itti dabalees, qabiyyee nama yaada dhokataa kanaa kallattiidhaan yookiin fuulaafuulatti yoo mul'ate nama wareersuun ykn rifachiisuun battaluma abju'anneetti hirribaa nu dammaqsuun danda'a. kanaafuu akka yaada Freud(1965:28)tti hawwii mul'ataafi dhokataa keenya ibsuuf bifa (mallattoo) garaa garaatiin abjo'anna. Sababa hawwiin kun dhokataa ta'eef wareerree hirriba keenya keessaa hin kaanu. Ragaan yaadiddama kana deeggaru muraasadha.

Namoonni yaadiddama addaa qabna garuu abjuu dalagaawwan guyyaa guyyaatti afaan addaa ta'een bakka buusuu ibsuudha jedhu. Namoonni yaadiddama addaa qaban muraasni immoo abjuu adeemsa hubannaa sammuu wajjin wal qabsiisu. Keessumaayyuu yaadni rakkoo furuu abjuu ilaalchisee dhiyaate akka mul'isutti abjuun daandiiwwan rakkoolee jireenyaa keenyaaf furmaata itti argatudha. (Cart Wright, 1977; Cart Wrightiifi Lamberg, (1991), fakkeenyaaf, dubartootni dhirsa hiikuun isaan mudate yeroo baay'ee abjuun isaanii rakkoolee kana wajjin kan walqabatedha. Dhugummaan dubartoonni warri abjuu dhirsa isaanii hiiku wajjin walqabate abjo'atan yeroo hirribaa dammaqan dubartoota warra waayee kanaa abjo'atan caalaatti rakkoo isaaniif furmaata argatu. Abjuu ilaalchisee yaadni biroon dhiyaate immoo mala dhayiidadamaqsuu ijaaruuti. (Activation synthesis Hypothesis). McClatley fi Hobson, 1981). Mala dhayiin kunis abjuun kaninni ijaaramuu fi hiika argatu gocha sirna narvii dhuunfaa hirriba keessa adeemsifamuunidha jedhu.

Akka yaadiddama Hobson tti (1988:261) "the Physiological view of dreams"- Dreams are simply our subjective experience of what is in essence, random neutral activity in the brain" abjuudhaan waan haaraa ykn kanaan dura ta'ee hinbeekne yommuu arginu akka nuti amannee fudhannu kan taasisu jijjiirama sochii qaama sammuu (brain physiology) keenya keessatti raawwatamu irraan kan ka'edha. Akkuma sammun keenya yeroo dammaqnee jirru karaa miira keenya odeeffannoo adda addaa qindeessuu yommuu rafnus akkasuma qindeessuuf ni carraaqa. Kanaafuu yommuu miirri inni dhugaan nurraa fudhatamu, sammun keenya gocha sirna narvii isa yeroo rafnu abjuu ta'ee mul'atuufi isa ajaja narvii motora keenyaatti guutu ta'utti hiika kenna. Wayita rafa jirutti sammun keenya sochii sirna narvii keenya miira waan akka qaamni keenya balali'uu ykn kufu taasissee hiika itti kennuu danda'a. Abjuun maaliif namatti akka mul'atuuf gara fulduraatti bira ga'ama jedhamee haa yaadamu malee, hayyonni mala qabatamaa abjuu hiikuuf nama gargaaru ykn qabiyyeen abjuu maal akka ta'e namatti mul'isu argachuuf hin dandeenye. Abjuun dhuunfaatti abjo'atama waan ta'eef wanta namni tokko abjo'ateefi maaliif akka abjo'ate mirkaneeffachuuf qabiyyee abjuu sanaa dursanii beekuu barbaada (Hobson, 1989). Dursanii beekuu garuu hin dandeenye.

Beektonni xiinsammuu (psychologists) warren akka Freud 1965 fi Jung 1933 abjuu namoota hundumaa keessatti kan wal fakkaatan mallattoo waliigalaa barbaadaniiru. Haata'u malee, abjuun dhimma dhuunfaa waan ta'eef namoonni baay'een haala jireenya isaanii isa ammaafi yaadannoo kanaan dura qaban irratti hunda'anii walabaan abjuu isaaniif hiika mijaawaa isaanitti fakkaatu kennu. Namoonni muraasni abjuu isaanii wanta nama gammachiisutti hiikkatu. Warri kaan immoo ergaan abjuusaanii rakkoo jireenya dhuunfaasaaniitiif furmaata kennuu danda'a jedhanii amanu. Karaa biraa immoo abjuun sodaachisaa ta'uu ni danda'a jedhu. Abjuun nama wareersu abjuu soda namatti fidee hirriba keessaa nama dammaksudha. Hirribaa ka'uun kunis yeroodhaaf soda kan nama irraa ari'u fakkaatee mul'ata.

Namoonni abjuudhaan wareeranii hirriba keessaa dammaqaan waan isaan wareerse yeroodhuma sana (battalumatti) yoo gaafataman maal akka ta'e yaadatani himuu ni danda'u. Namoonni muraasni abjuu nama wareersuuf warra kaan caalaa saaxilamoo haa ta'an malee baay'een isaanii kan wareeran wayita dhiphina keessa galanitti. Fakkeenyaaf, Daa'imman giddu galeessaan warra ga'eessota caalaa hirriba keessa ni wareeru. Walumaagalatti yeroo baay'ee rakkisaa ta'ee ykn irradeddeebi'ee mul'atteraan kan hafe tarkaanfii addaa irratti fudhachuun barbaachisaa miti. Jeequmsi hirriba halkan of gatanii rafa jiran keessa nama dammaqsu sodaafi naasuu cimaa waliin kan walqabatedha. Hirriba keessa jeeqamanii ykn wareeranii dammaquun akkasii kun immoo utuu itti hin yaadiin sochii sirna narvii garmalee dabaluudhaan rukutta onnee saffisiisa. Namoota umurii kam irrattiyyuu taanaan jeequmsi hirriba keessaa mudachuu ni danda'a. Haata'u malee daa'imman umuriin isaanii waggaa 3-8 gidduutti argaman irratti yeroo baay'ee mul'ata.

2.11. Amaloota Abjuu

2.11.1. Abjuuwwan Amala Miira Hamaa Qaban

Abjuu garee kana jalatti ramadaman amaloota kan akka hamaa, rakkisaa, dhukkubsaa, rifaasisaafi naasisaa qabu. Abjuun akkasii kun yeroo baay'ee qullaa buusuu, wareeruu kan nama miidhu jalaa bahuu dadhabuu ykn ari'amu, qalamuu, waraanamuu ukkaamamuu ta'uu danda'a.

2.11.2. Abjuuwwan Qindoomina Hinqabneefi Deddeebi'anii Mul'atan

Abjuuwwan ciccitoo, ifa kan hin taaneefi itti fufiinsa kan hin qabne garuu qabiyyee dhugaafi haaraa kan qaban as jalatti ramadamu. Abjuuwwan akkasii qindoomina kan hinqabne, yeroo, iddoofi nama irratti hojii irra ooluu kan hindandeenyeefi seera uumamaan kan hin bitamnedha. Fakkeenyaaf, qilleensa irra balali'uu, bakka ciisichaa jijjiirrachuu fa'i.

2.11.3. Abjuuwwan Qabiyyee Addaafi Haaraa Qaban

Akka Hobson (1988) tti abjuuwwan qabiyyee haaraafi addaa qaban akkasumas beekamoo ta'an gaaffii tokko malee sammuu nama abjo'atee sana biratti fudhatamoodha. Sababoota abjuuwwan akkasii fudhatamoo taasisan keessaa ciminni qabiyyee abjuu abjo'atamee sanaa miira keessoofi yaada keenya amansiisuun isaanii isa tokkodha. Yoo abjuun keenya hirribaa yemmuu dammaqnu kan yaadatamu ta'e qabiyyeen abjuu akkasii akka addaafi ibsuuf ulfaataa ta'etti fudhtama.

2.11.4. Abjuuwwan Haaraa

Amaloota abjuu keessaa inni tokko kanaan dura waan abjo'atamee hin beekneefi dinqisiisaa ta'e abjo'achuudha. Abjuuwwan kan akka kufuu, socho'uu dadhabuu, ofdanda'anii dhaabbachuu dadhabuu fa'i. walumaagalatti sochii of to'achuu dadhabuu as jalatti ramadamu.

2.11.5. Abjuuwwan Hin Yaadatamne

Abjuun haala galumsa isaa irratti hundaa'uun irra caalaa kan yaadatamu yoo ta'ellee, odeeffannoon abjuu keessaa yommuu namichi abjo'atee hirribaa dammaquu amala dafee baduu qaba. Kanaafuu abjuuwwan baay'een yeroo hirribaa dammaqnu hinyaadataman. Qorattoonni abjuu akka tilmaamanitti wanta abjo'anne keessaa harki 95% akkuma hirribaa dammanetti hirraanfatu. Kan akka sodaachuu, fedhiin waan tokkoo dabaluu (exciting) tolcha (magical) gaddaafi gadadoo, gootummaafi sagaagalummaa (sexual). Yoo ifatti kan abjo'atamu ta'e malee (except in lucid dreaming) dalagaaleen ykn gochaaleen abjuu keessaa kun akka walii galaatti, to'annoo nama abjo'atuu sanaan aladha.

2.12. Qabiyyee Abjuu

Akka Hall.C.S (1985) tti abjuun qabiyyee kan akka: Abjuu Mul'atu ykn Argamu: qabiyyeen abjuu akkasii kun akka walii galaatti amala walmakaa qaba. Waantotni mul'atan kunis iddoo, muuxannoo, amala namaafi kkf kan calaqqisiisan yommuu ta'u, al tokko tokko garuu wanti abjo'ataman garmalee cimoofi waan kanaan dura argamanii hn beekne ta'uu danda'u, abjuu Miirdhageettii: abjuun miir-dhageetti baay'ee beekamaafi amaleeffannaa ta'e abjuu sodaati. Abjuuwwan mufachiisaa tahan abjuuwwan gaariirra ni baayyatu jedhamee yaadama, abjuu Gartuu Saal-qunnamtii: abjuun saalqunnamtii yeroo baay'ee ni abjo'atama. Baay'inaan kan abjo'atamanis namoota umurii dargaggummaa keessa jiraniin akka ta'e ni amanama. Abjuun gartuu kanaa kan raawwatu qaama saalaa irratti, abjuu Deddeebi'amanii Abjo'ataman: abjuuwwan hedduun al tokko duwwaa kan abjo'ataman yommuu ta'an, namoonni baay'een immoo yeroo hirriba adda addaa keessatti abjuudhuma tokko deddeebi'anii akka argan himu, abjuu Wal-Makoo: namoonni muraasni abjuu ifaafi sirriitti addaan bahee mul'ate akka abjo'atan gabaasu. Namoonni muraasni immoo abjuu ifaa hintaaneefi waliin dhahamoo akka abjo'atan himu. Qabiyyeen abjuuwwan akkasii sirriitti hin yaadataman.

2.13. Taateewwan Abjuu Wajjin Walitti Hidhiinsa Qaban Kan Biroo

2.13.1. Dhugummaa Qabaachuu

Galgala galgala, qaama keenya alaa gara miira keenyaatti wantonni darbataman sammuun keenya hiikkoo itti kennuudhaan gara abjuutti jijjiiru. Kanarraan kan ka'e hirriba keenya itti fufnee rafna. Abjuuwwan akkasii kan isaan hammatan taateewwan kan akka miira dhugaa fakkeenyaaf, sagalee naannoo keessaa dhageenyuu bilbila bilbilamu abjuutti otoo dhageenyu, akkasumas waayee fincaanii abjo'annee, yeroo dammaqnu uffati siree jiidhee argina.

Sammuun keenya dammaquudhaan balaa uumamu tokko tokkoof deebii laachuutti leenji'ee ykn sagalee dhaga'uun deebii laachuu danda'a. fakkeenyaaf, abjuutti sagalee mucaa boo'u dhageenyee yoo dammaqnu daa'imni keenya boo'aa jiraachuusaa arginee kunuunsaa gochuun al tokko tokko abjuun keenya dhugummaa qabaachuu isaa agarsiisa.

2.13.2. Abjuu Guyyaa

Akka Stenberg,(2001:179)tti

“A day dreaming a vissonary fantasy,one of happy pleasant thoughts, hopes or ambitions, imagined as coming to pass,and experienced while a wake.There are many different types of day dreaming and there is no consistent definition among psychologists. The general public also uses the term for abroad variety of experiences.”

Akka yaada kanaatti abjuu guyyaa jechuun abjuu akka mul’ataa ta’ee waan gaarii namatti tolu, yaada, abdii, fedhii of keessaa qabnu, nuti sammuu keenya keessatti osoo of beeknuu arginu jechuudha. Abjuuwwan akkasii gosa adda addaa kan qabaniifiqorattoonni xiinsammuu hiika abjichaana wal-simatu kan laatan hin jiru. Hawaasni bal’aanis jecha kana hiika adda addaatiif itti fayyadamu. Abjuun guyyaa yeroo dheeraadhaaf akka dhibaa’aa, firii kan hin qabneefi calluma jedhee yeroo namaa kan gubutti ilaalamaa ture; ta’us haalota tokko tokko keessatti bu’aa qabaachuu ni danda’a. Abjuu guyyaa namoonni hedduun hojiiwwan uumeefi aartii keessatti,fakkeenyaaf kan akka sirbitootaa, barreessitoota filmiifi kkf yaadota haaraa ittiin maddisiisuuf itti fayyadamu. Haaluma wal fakkaatuun qorattootniifi qu’attoonni saayinsii namoonni herrega qu’ataniifi fiiziksii qu’atan yaadota haaraa dhimma qorannoosaaniirratti maddisiisuuf itti fayyadamu (Sternberg,2001:179)

2.13.3. Abjuu Yaadachuu

Abjuu yaadachuun baay’ee kan irratti of gatan ykn yeroo mara hojii irra oolu miti. Garuu dandeettii baratamudha. Abjuun yeroo baay’ee kan yaadatamu yoo yeroo abjo’atnu dammaqnedha.Dubartoonni warra dhiiraa caalaa abjuu yaadatu. Abjuun nuti yaadachuuf nutti ulfaatu ykn yaadachuuf hindandeenyedhiibbaa muraasa kan qabudha.

Sababoonni kan akka callisuu kaka’umsaafi gidduu seenuu abjuu yaadachuuf shoora taphatan qabu. Yeroo tokko tokko abjuun kan yaadatamu yeroo wanta si’eessituu ta’e bakkeetti dhageenyudha. Akkaataa maladhayii callisuu (sailence hypothesis) ibsutti abjuun callisuu haaraa ta’e ykn kan baramee ala ta’uufi humna qabu salphaatti yaadatama. Abjuun yoo ifa ta’eefi yoo addumaan namichi abjo’atu battalumatti dammaqe malee qabiyyeensa hin yaadatamu (mcNeil,George& Jackie,(1978:206). Abjuun yaadachuun namaa namatti garaagarummaa qaba. Namoonni muuxanoo qabatamaafi

adda ta'e guyyaa guyyaan qabaniin qabiyyee abjuusaanii ni yaadatu. Akkasumas namoonni kennaa uumamaan qabaniin cimoo ta'an, deddeebi'anii abjuusaanii yaadachuu danda'u.

2.13.4. Abjuu Sobaa

Akka hayyuu Baron(2001:144) tti, abjuu sobaa jechuun waan hundeen hin jirre jireessuun abjo'achuudha. *"Hallucinations are sensory experiences that occur in the absence of external stimuli."*Yaada kana bal'isnee yeroo ilaallu bakka wanti namni tokko nu bira hin jirretti waan abjuu sobaa ykn waan hundeen hin jirre sana ykn nama sana sammuu keessatti ilaaluu jechuudha. Hiika gabaabaadhaan garuu,otoo of beekunuu ykn otoo rafaaf hinjiraatiin bifa abjuutti waan sammuu keenyaatti arginu jechuudha. Kunis wanta arginu sana of biratti qaamaan hin arginu. Kana jechuun taateewwan abjuu waliin walitti hidhata kan qabudha.

2.13.5. Abjuu Mufachiisaa

Abjuu mufachiisaa jechuun abjuu nama dhiphisu,gadda sammuu keenya keessatti uumuufi sammuu keenya miira gaarii ta'etti deebisuu dadhabuu irraan kan ka'e soda,dhiphinaafi rifannaa nutti dhaga'amu jechuudha. Abjuun akkasii haala balaa of keessaa qabu,waan gaariin kan nutti hin dhaga'amne dhiphinaafi jeequmsa nutti fida. Namoonni yeroo abjuu akkasii abjo'atan naasuudhaan hirribaa waan dammaqaniif yeroo dheeraafhirribattideebi'uuhindanda'an.(Glencoe2003:188);(Baron,2001:152);(McNeil,Georgeand Jackie,1978:207);(Sternberg,2001:179);(kasschau,2003:188).

2.13.6. Abjuu Sodaachisaa

Abjuun akkasii halkan kan abjo'atamu ta'ee,jeequmsa irraan kan ka'e uumama. Yeroo baay'ee daa'imman irratti mul'ata.Abjuu sodaachisaa abjuu mufachiisaa wajjin tokko miti.

2.13.7. Turtii Abjuu

Akka Baron tti (2001:153) abjuun yeroo dheeraa kan hin fudhanne ykn hin turre sekondii xiqqoodhaa hanga daqiiqaa 20tti kan turudha. Namoonni baay'een abjuu abjo'atanii kan yaadatan yeroo sochii si'ataa ijaadha REM (rapid Eye movement). Namni tokko giddu

galeessaan halkan tokkotti abjuu 3-5 abjo'achuu danda'a. Namooni muraasni immoo hanga 7tti akka abjo'atan Baron (2001)ni ibsa. Turtiin abjuu yeroo halkan dheerataa deemu wajjumaan kan dheeratudha. Turtii sa'aatii 8ti yeroo hirribaa tokko keessatti sa'aatiin 2:00 (lama) kan abjuun itti abjo'atamudha jedha.

2.14. Abjuu Hiikuu Aadaa Oromoo Keessatti

Abjuun ummata oromoo biratti akkuma duudhaalee biroo fudhatamaafi kabajamaadha. Oromoon dalagaa guyyaa keessatti abjuuf iddoo guddaa kenna. kanaaf yeroo durba haasa'annaa deemanillee, "Abjuufi milkii ilaallanna" jedhu. Abjuun tollaan gaa'elli akka tolu amanama. Bu'uuruma kanaan yoo ilaalle, jireenya isaanii kallattii hundaa keessatti xiyyeeffannoon hiika abjuuf kennamu salphaa miti. Abjuu yeroo hiikkatanis raaga ykn waan gara fulduratti ta'uuf jedhu akka ta'etti amanu. Halkan abjo'atanii ganama yeroo hirribaa ka'an "yaa waaq nagaan na bulchite nagaan nu oolchi!" jedhanii kadhatu. Asirratti wanti hubatamu abjuun hiika gaarii qabu jiruufi jireenya fuulduraaf gaarii akka ta'e amansiisaniiti. Waan galgala abjuu keessatti argan sanaaf innumti abjo'ate ofiin hiika kenneefii, dhugummaa hiika sanaa mirkaneeffachuuf nama abjuu hiikuun beekamu gaafachuu deema.

Yeroo baay'ee warri abjuu abjo'atan muxannoo ofiin walqabsiisanii hiikkatu. Sirrummaansaa garuu ayyaantuu biratti mirkanaa'a. Abjo'ataan abjuusaa yeroo himatu, ayyaantuun dhaggeeffatee hiikkasaa itti hima. Sun immoo akka abjo'ataan nahee hinrifanneef gargaara. Akkuma abjo'ates raawwiin wantichaa guyyoota fulduraa keessatti mul'achuudanda'a. Yeroo kana abjo'ataan waan duraan arge sana yaadatee namatti hima. Akka aadaa oromootti namni hunduu abjuu hin hiiku. Kan abjuu hiiku ayyaantuudha. Ayyaantuun nama kennaa addaa uumamaan qabuudha. Adeemsa abjuu hiikuu keessatti ayyaantuun mallattoowwan abjuutiin argaman sana safartuuwwan uumamaan bakka buusuun xiinxala. Achirraa ka'ees hiika itti kenna. Fakkeenyaaf ifa arguun milkaa'ina; tulluu arguun guddina jedhamee amanama. Hiikni itti kennamu kunis baay'inaan abdii gara fulduraa mallatteessa. Kana malees adeemsi abjuu hiikuu hiika fallaan wal hunachiisuu qaba. Akkuma duraan kaafne, abjuun hiika badaa qabu gara gaariitti fuulleffamuun hiikama. Akkuma oromoon "Abjuun akkuma abbaan hiikkatedha" jedhu sana waan gaariin wal qabsiisuun raawwii abjuu sanaa gaarummaatti deebisuu akka

danda'utti amanama. Seeraafi heerri abjuu hiikuu keessatti raawwataamus ni jira. Yeroo abjo'ataan abjuu himatu,ayyaantuun callisee dhaggeeffata; erga inni himatee xumuree boodas hiika isaa itti hima malee 'ihii' jedhee jalaa hin qabu. Kanaafuu abjuu hiikuun aadaa oromoo keessatti safuufi toora mataasaa qaba jechuudha. Haa ta'u malee adeemsa hiika abjuu kana irratti qorannoon adeemsifame waan hin jirreef,hojii guddaatu hayyoota irraa eegama. / Odeeffannoo Obbo Taammiruu Oliiqaa, maanguddoo waggaa 75/

Boqonnaa Sadii: Saxaxaa Fi Mala Qorannichaa

3.1. Saxaxaa Qorannichaa

Qorannoo tokko geggeessuu keessatti kallattii raawwii qorannichaa maal akka ta'e ibsamuu qaba. Dhimmoota qorannicha keessatti akka bu'uuraatti ilaalamuu qaban maal akka fakkaatuufi maal irratti akka xiyyeeffatamuu qaban adda baasuun beekuu qorannicha haala barbaadameen raawwachuuf gargaara. Qorannoo kana keessatti adeemsi hiikkoo abjuu maal akka ta'e jechaan akka ibsamu ta'ee jira. Kanaafuu saxaxni akkamtaa hojiirra akka oolu ta'ee, ragaan maanguddoolii irraa argames jechaan akka ibsi itti kennamuun dhiyaatee jira.

Saxaxa qorannoo ilalchisee, Victor (2009:203) akkas jechuun ibsa. "The research design is plan of action that allows the researcher to know (to paraphrase) where they came from, where they are, and where they are going" kunis saxaxni jiruufi garamitti akka qorannicha geggeessu beekuuf isa gargaara. Yaada kana Addunyaa (2011:64) Kan kanaa olii irratti dabalee yoo ibsu, "saxaxa qorannoo tokkoo, kan murteessu gaaffiiwwan qorannichi deebisuuf deemu, kaayyoosaafi akaakuuwwan odeeffannoo argamuuti" jechuun kaa'ee jira. Yaanni hayyoota kanaa olii akkuma ibsutti saxaxni, mala qorataa qorannicha ittiin geggeesse, akkaataa filannoo iddattootaa meeshaa odeeffannoonn ittiin guuramu maal maal akka ta'ee qaaccesse kan ibsu ta'a. kanaafuu qorannoo kana keessatti Oromoon aanaa Guutoo Giddaa akkaataa abjuu itti hiikaniif hiikkaan itti kennamus maal maal irratti akka xiyyeeffatamu odeeffannoo argamu irratti hundaa'uun xiinxalamanii jechaan ibsi akka itti kennamu waan barbaadameef hojii irra akka oolu ta'eera.

3.2. Mala Qorannichaa

Qorannoo yeroo geggeessinu dursinee qorannicha maaliif akka geggeessinu, akkamiin akka geggeessinu, maal irratti akka xiyyeeffatuufi mala kamiin yoo fayyadamne kaayyoo barbaanne bira gahuu akka dandeenyu adda baasuu gaafata. Haaluma kanaan qorannoo kana geggeessuu keessatti mallii qorannoo akkamtaa filatamee qorannichi akka geggeeffamu ta'ee jira. Ragaaleen qorannichaaf barbaadamanis maanguddoolii Oromoo aanaa Guutoo Giddaa irraa odeeffannoon afgaaffiifi marii garee xiyyeeffannoon funaanamee jira. Ragaan argame kunis, jechaan ibsamee qaccheffamuun hiikni itti

kennamee jira. Mala qorannoo ilaalchisee Addunyaa (2011:11) yoo ibsu, “Qorannoon akkamtaa gaaffii maaliif? Akkamitti?” jedhan deebisuuf carraaqa, dhimmoota qoranichaa keessatti, maalummaa abjuu, abjuun akkamitti akka hiikamu, eenyuun akka hiikamu, hiikkaan abjuu seeraafi qajeelfama qabaachuusaa mirkaneeffachuuf maanguddooliin ibsa akka itti kennan ta’ee qaacffamee jira.

3.3. Madda Odeeffannoo

Maddi ragaa qorannoo kanaa madda odeeffannoo tokkeffaadha. Madda odeeffannoo tokkoffaan kunis maanguddootadha. Haaluma kanaan odeeffannoon maanguddoolirraa yaadannoo qabachuun funaanamanii xiinxalamnii, ibsi irratti kennamee akka hiikaman ta’eera. Kunis odeeffannoo argame kanarraa ka’uunis yaada bu’uuraarra akka ga’amu ta’eera. Kunis qorannoo kana keessatti akka argannoo qoranichaatti qaacffamee akka dhiyaatu ta’eera.

3.4. Tooftaa Iddatteessuu

Qorannoo kana keessatti iddattoota filachuuf jecha hawaasicha keessatti abjuufi hiikkaasaa ilaalchisee namootni beekumsaafi hubannoo qaban addaan baasuun hojii jalqabaa ture. Hojiin addaan baasuu erga raawwatee booda qorataan namoota odeeffannoo sirriifi gahaa ta’e kennuu danda’u jedhee itti amane tooftaa mit-carraa (nonprobability sampling) fayyadamuun iddattoota filateera. Tooftaa kana ilaalchisee, Dooley (2004:135) yommuu ibsu “Non-Probability sampling includes any method in which the elements have unequal chances of being selected,” yaadolee armaan olii irraa hubachuun akkuma danda’amutti tooftaan mit-carraa kun kaayyoo qorannoo kana galmaan ga’uuf tooftaa sirrii waan ta’eef kan hafan irra filatamaa ta’ee jira. Haaluma kanaan, qorannoo kana keessatti qorataan namoota daangaa qorannichaa keessa jiran keessaa kanneen dhimma kana irratti odeeffannoo sirriifi iddatteessuu mit-carraa keessaa iddatteessuu kaayyeffataa fayyadamuun mala darbaa dabarsaan miseensota hoomaa keessaa iddaattoo filateera. Trochim, (2004:56) yaada kana yemmuu cimisu akkas jedha. “In purposive sampling, you sample with a purpose in mind. Usually you would be seeking one or more specific predefined groups purposive sampling can be useful in situations

where you need to reach a targeted sample quickly and where sampling for proportionality is not the primary concern.”

Kana irratti hundaa’uudhaan qorannoo kana keessatti akka iddattootti kan filatamaan jiraattota aanaa Guutoo Giddaa keessaa maanguddoota 17 turan. Sababa namoonni kun filatamaniifis dhimma abjuufi hiikkaa irratti hubannoofi muuxannoo gahaa ta’e qabu jedhamee waan itti amanameefidha.

3.5. Meeshaalee Funaansa Ragaa

Qorannoo kana keessatti ragaalee funaanamanii akka hiikamaniifi qacceeffaman kan ta’e yoo ta’u meeshaaleen ragaa funaanuuf qorataan itti gargaarames kanneen armaan gadiiti.

3.5.1. Afgaaffii

Mala qorannoo akkamtaa keessatti afgaaffiin meeshaa odeeffannoo ittiin funaanamu keessaa isa tokko. Odeeffannoo barbaadamu argachuufis qorataan gaaffii ofgaaffii kanatti bal’inaan dhimma baheera. Sababa tooftaan kun filatameefis namoonni dandeetti barreessuu hin qabne garuu yaada bilchaataa kennuu danda’an yaada isaanii afaaniin akka kennaniif bu’aa guddaa qaba jedhamee waan yaadameef meeshaa kanaan qorataanis wantota hubatamuuf ifa hin taane irra deebi’ee gaafachuun qulqulleeffachuu danda’a. kanaaf qorataan kun bal’inaan tooftaa kanaan odeeffannoo funaannachuu irratti bu’uureffate. Odimtoota irraa odeeffannoo funaanuun osoo hin eegaliin dura dhimma qoranichi barbaameefi yookiin kaayyoo qoranichaa irratti ibsi kennamee jira. Akka yaada isaanii itti ibsaniifi odeeffannoo kennuu keessatti dhimma abjuufi hiikkaasaa wajjin wal qabatu ilaalchisee haala qabatamaa aanaa isaanii irratti akka bu’uureffatan odimtootaaf yaadaniifi ibsi ga’aan karaa qorataa kennameeraaf. Haaluma kanaan, gaaffiileen afgaaffiif qophaa’an 10 (kudhan) odimtoota dhimma kana irratti yaada bilchaataa kennuu danda’an 5 (shan) darbaa dabarsaan argadheef gaaffiileen kun dhiyaatee deebii isaanii akka itti kennan ta’ee jira. Sababni gaaffiin kun banaa ta’eefis namoonni yaadaafi hubannoo qaban osoo hin daangeffamiin irratti deebii kennuu akka danda’aniif.

3.5.2. Marii Garee Xiyyeeffannoo

Akkuma armaan oliitti ibsame mata duree kana irratti hubannoofi beekumsa kan qaban maanguddoota jiraattota aanichaa waan ta'aniif adimtootaa filatamaniif adeemsuma afgaaffii keessatti fayyadameen gaaffiin dhiyaatee irratti mariin taasifamee jira.

Haaluma kanaan qorannoo kana keessatti mariin garee ragaa funaanuu irratti akka meeshaa tokkootti hojii irra oolee jira. Marii kana keessatti qorataan bakka giddu galeessaa taa'ee mariisiisuun ragaa akka irraa funaannatu ta'ee jira. Keessumattu, yeroo marii garee kanaa yaada wal harkaa fuudhuun inni tokko yaada nama biroo deeggaruufi fooyyessuun yaada dhiyeessuu akka danda'an dursamee ibsi waan kennameef dhimmi kun sirriitti hojiirra ooleera. Malli marii garee xiyyeeffannoo akka meeshaa odeeffannoo funaanu tokkootti kan filatameefis sababa kan ta'e mata duree dhiyaate irratti yaada namoota adda addaa walitti fiduun kan odeeffannoo afgaaffiitiin sirriitti hin ibsamne irratti yaada bala'aafi bilchaataa ta'e walii waliisaanii gidduutti marii geggeeffamuun argachuun waan danda'amuuf.

Kana malees yaada marii kana keessatti dhiyaate irratti hundaa'uudhaan yaada haaraa illee argachuun waan danda'amuuf malli kun malleen biroo irraa filatamaa ta'eera.

Kana ilaalchisee Kothari (2004:98) yoo ibsu akkas jedhee kaa'ee jira “Focused group inter view is meant to focus attention on the given experience of the respondent and it focused the attention of participant on a particular topic” kana jechuunis isa namni tokko beeku tokko hin beeku, kan tokko dagate, inni biroon itti dabaluu danda'a, kanaafuu odeeffannoo gahaafi amansiisaa ta'e argachuuf tola. Kun immoo qorataan odeeffannoo kennamu dhaggeeffatee yaadannoo qabachuuf salphata. Mariin garee kun kan deemsifame uummata oromoo aanaa Guutoo Giddaa magaalaa Ukkee keessatti guyyaa 6/9/2009tti kan deemsifamedha. Jalqaba akka karooraatti garee lama, tokkoon tokkoonsaanii miseensota 6 kan qabu marsaa sadiitiin mariisiisuuf kan karoorfame yoo ta'e illee namoota dhimma kana irratti argachuunwaan dadhabameef garee lama, gareen tokko miseensota 6 kan qaban garee lammaffaan immoo miseensa 3 kan qabuun marsaa lamaan (2)n mariisifamee jira.

Boqonnaa Afur: Xiinxalaafi Qacceessa Odeeffannoo

Aadaa uummatni Oromoo qabu keessaa tokko aadaa abjuu hiikuufi hiiksifachuudha. Akkaataa hiikkaa abjuu jiraattoota oromoo aanaa guutoo giddaa ilaalchisee qorataan odimtoota qoranichaa irraa odeeffannoo funaaneera. Akkaataan abjuu ittiin hiikaniifi itti hiiksifatan haala qabatamaa aanichaa maal akka fakkaatu bifa afgaaffiifi marii garee xiyyeeffannoon odimtoota qorannichaa waliin mareen ta'ee odeeffannoon odimtoota irraa argames akka armaan gadiitti jechaan xiinxalamee qacceeffamee dhiyaatee jira.

4.1. Qaaccessaa Odeeffannoo Afgaaffii Irraa Argame

Odimtoonni maqaa keessaan barreessuun barbaachisaa waan hin taneef moggaasa qubee isiiniif kennameen gaaffii gaafatamtaniif deebii kennuuf eeyyamamoo ta'uu keessaniif guddaa galatoomaa!

Akka odimaa afgaaffii 'A' tti (1/7/2009) “abjuun waan namni raftee hirriba keessa itti mul'atu ta'ee namni abjoote sun erga hirribaa dammaqqee booda tartiiba isaa eegee himuu danda'udha. Gaaffii kana ilaalchisee” odimtuu m.ukkee 'A' 14/7/2009) yaada kana deeggaruun yommuu ibsitu “Abjuun bifa adda addaatiin kan namatti mul'atu ta'ee yeroo dammaqan yaadatani kan himatanidha” jedhu

Suura 1: Odimtuu afgaaffii Dhuunfaa “A”

Karaa biraa odimaa Afgaaffii ‘B’n (18/6/2009) immoo gaaffii kanaaf deebii yommuu kennu “Abjuun waan yeroo rafnu waaqayyo gara keenyatti ergudha. Yaadni waaqayyoo gara keenyatti ergu wanta gara fuula duraatti ta’uuf jiru hirriba keessa nutti mul’atudha” yaada armaan olii deeggaruun odimtuun ‘C’ akkas jetti “Akkuma duumessi dhufaatii bokkaa himu abjuunis waanta gara fuula duraatti ta’uu malu agarsiisa” jetti. Haaluma wal fakkaatuun odimaa G.lookoo “D” abjuu jechuun yeroo namni tokko halkan hirriba rafuufi qaamni isaa boqotu waanta namatti mul’atu ta’ee jireenya namaa keessatti kan nama mudachuu danda’u kana jalaa akkaataa itti ba’uu danda’an waaqayyoo karaa dhala namaa qofa wajjin haasa’udha.”

Suura 2: Odimaa afgaaffii Dhuunfaa “B”

Suura 3: Odimtuu afgaaffii Dhuunfaa “C”

Suura 4: Odimaa afgaaffii Dhuunfaa “D”

Yaada odimtoota armaan olii irraa kan hubatamu abjuun waanta yeroo darbee yookiin waanta keessa jiru qofa osoo hin taane waan gara fuula duraatti ta'uuf jiru kan agarsiisudha. Waanti gara fuula duraatti ta'uuf jiru kun immoo waan gaarii akkasumas waan hamaa ta'uu akka danda'u nu hubachiisa.

Itti dabalees odimaa M.Luugoo (28/6/2009) “Abjuun waanta oolmaa guyyaa guyyaa keenyaa keessatti nu mudatu ta'ee, hawwiifi fedhii keenya sammun keenya halkan hirriba keessa karaa nutti mul'isudha jedhu.” Odimaa G.Meexxi (30/6/2009) haaluma walfakkaatuun “Abjuun karaa nuti oolmaa guyyaa guyyaa keenyaa hirriba keessa daawwannudha.

Yaada armaan oliitti odimtoota afgaaffiifi marii garee irraa argame akka agarsiisutti abjuun hin yaadatamne yookiin tooraan himamuun hin danda'amne abjuu akka hin taaneefi abjuun waan gara fuulduraatti ta'uuf jiru kan agarsiisu ta'uu isaati. Kana malees abjuun karaa ittiin hawwiifi fedhii dhokataan namootaa itti mul'atudha. Yaadni kunis yaada Freud (1900:114) “*Fullfilment of repressed, infatile wish triggered by events of the day preceding the dream*” jedhuu wajjin wal fakkaata.

4.1.1. Barbaachisummaa Abjuu Hiikuu

Akka aadaa Oromoo aanaa Guutoo Giddaatti barbaachisummaa abjuu hiikuu ilaalchisee odimaa afgaaffii ‘A’ n (01/07/2009) “Abjuu hiikuun kan barbaachiseef, abjootanii hiika abjuu beekuun dhiphina qaban sanarraa boqochuuf waan nama gargaaruuf, Akkasumas yoo abjuu gaarii abjootemmoo hiika isa dhagahee gaarii gara fuuladuraatti isa ta'uuf jiru abdiin eeggachuuf nama gargaara waan ta'eef abjuu hiikachuun barbaachisaadha” jedhu. Odimaa afgaaffii ‘C’ n “Abjuu hiikuun kan barbaachiseef dhiphina yookiin sodaa abjuun sun nama keessatti uume keessaa ba'uuf jedha. Yaada armaan olii irraa wanti hubatamu abjuu hiiksifachuun dhiphina sababa abjuu nama mudate sanarraa boqochuuf kan nama gargaaru ta'uusaati.

Gama biraatiin odimaa afgaaffii ‘B’ n (05/07/2009) “Abjuun waanta gaarii yookiin hamaa gara fuula duraatti ta'uuf jiru kan mul'isudha. Kanaafuu abjuu abjootani yoo balaa jalaa oolan abjuu kan namatti mul'isu waaqa waan ta'eef ,Waaqa isa balaa nu oolche galateeffachuuf abjuu hiikkachuun barbaachisaadha.” Jedha. Haalumawal fakkaatuun

odimaa G.Gaaddisa odaa “Abjuu hiiksifachuun kan barbaadamuuf yoo waan gaarii ta’e gammachuudhaan eeggachuuf, yoo waan gadhee ta’e immoo waaqayyoon na baraari jedhanii kadhachuuf tola.”

Odimaa G.Alaltuu (12/07/2009) “Abjuun abdachuufi yaadda’uu waan of keessaa qabuuf, yoo waanta gaarii argan waanti sun akka raawwatuuf ni tattaafatta. Yoo waan yaraa abjoota immoo of eeggatta” odimaan kun yaada isaanii kana kan cimsu abjuu isaan himan keessaa: “yoo abjuu kootiin bofti na hidde, diina koo(nama ani wajjin lola qabutu) na mo’ata waan ta’eef gidduu sana dubbii kallattii namicha sanaan na mudatu nan dhiisa. Sababiin isaas dubbicha dursee abjuudhaan argeera waan ta’eef,” jedha. Odimaa G.Angar magarsaa (13/7/2009) “Abjuun kan namatti mul’atu mallattoo garaagaraatiin yookaan kallattiin afaan namni beekuu duwwaan waan hin taaneef, waanta namatti mul’ate sana maal jechuu akka ta’e nama muuxannoo abjuu hiikuu qabu ykn kennaa addaa nama waaqa biraa abjuu hiikuuf kennameeffitti himatanii hiksifachuun ergicha sana sirriitti fudhatanii hojiitti jijjiiruun nama barbaachisa waan ta’eefidha (fakkeenyaaf: seera uumamaa 41:1-36)”.

Akka yaada odimaa armaan oliirraa hubachuun danda’amutti, abjuu hiikkachuun kan barbaachisuuf abjuun hamaas ta’e gaarii gara fuula duraatti ta’uuf jiru waan argisiisuuf, yoo waan hamaa abjootan of eeggachuuf, yoo waanta gaarii ta’e immoo akka waanti sun namaa raawwatuuf tattaafachuun akkasumas waanta sana abdiidhaan eeggachuun akka namarraa egamu nu hubachiisu.

4.1.2. Amaleeffannaa Abjuu Hiikuufi Hiiksifachuu

Uummata Oromoo aanaa Guutoo Giddaa keessatti aadaan abjuu hiikuufi hiiksifachuu kan amaleeffatamedha kan jedhu ture. Odimtootni afgaaffii ‘A’, ‘B’, ‘C’ fi ‘D’, xiyyeeffannoo irratti gargaarummaa kan qabu ta’uu isaa ibsaniiru. Abjuu kan abjootu nama hundaa akka ta’es himaniiru. Haa ta’u malee, abjuun abjootame tokko yaadatee sammuu qabatee himuu kan danda’u dargaggoota, ga’eessotaafi maanguddoota akka ta’an tuqanii daa’immaniifi gadamoojjiin abjuu kan abjootan yoo ta’eyyuu tooraan yaadatani himachuu akka hin dandeenye itti dabaluu ibsaniiru. Keessumaa daa’imman abjuu himachuuf yoo yaalanillee fudhatama hin qabu. Jecha akkas jedhu “atiyyuu abjuudhaa abjuu maalii argite? ittiin jedhu. Daa’imman abjuu yoo himatan, Waan

ijoolleen (daa'imman) kun abjootan yoo dhaggeefatanillee akka nama isa ofbareetti lakkaa'amee xiyyeeffannoon itti hin kennamu. Daa'immanis yaada isaanis ta'e abjuu isaanii tartiibeessanii himachuu waan hin dandeenyeefidha. Kanaafuu, Uummanni Oromoo aanaa Guutoo Giddaa abjuu hiikuufi hiiksifachuu kan amaleeffate ta'ee gareen namoota as keessatti hirmaatanis dargaggoota, ga'eessotaafi maanguddoota akka ta'aniifi umuriifi saalaan kan hin qoodamne ta'uu isaa nu hubachiisa.

Akka Odimaan afgaaffii 'c'n "amaleeffanna abjuu hiikuufi hiiksifachuu kan qabu nama hundaa miti." Odimaan kun yaada kana yemmuu ibsu namootni abjuu yoo abjootaniyyuu kan abjuutti amanuufi hiiksifachuu barbaadu namoota abjuu ilaallachuu amaleeffatanidha. Namoonni tokko tokko garuu, "Abjuun abjuudha", "abjuun abjuu nama gooti" jechuun abjuun ergaa wa'iitu akka hin dabarsinetti kan ilaalan akka jiran heeru. Haaluma wal fakkaatuun odimaa G.Keenaaf yaada kana yemmuu cimsu "Abjuu hiikuufi hiiksifachuun kun yeroo ammaa namoonni baay'een itti fayyadamaa hin jiran. Abjuun ofuma isaatiifuu abjuudha: waan agarsiisu hin qabu. Abjuu hiikuun barbaachisaa miti. Ani waanan abjuutti hin amanneef yoon abjo'adhe hin hiikkadhu, hin hiiksifadhu, kan namaas hin hiiku jechuun yaada isaa ibsee jira. Haluma wal fakkaatuun odimaa G.Jaarsoo (14/7/2009) "Namoota aadaa beekan jaarsolii durii biratti beekamaadha. Yeroo ammaa garuu darbee darbee yoo ta'e malee namoonni haala qaroominaafi amantaa mataa isaaniirraa kan ka'e hojii koo jedhanii hordofanii yeroo isaan hiiksifatan hin mul'atu". Yaada odimtoota armaan olii irraa waanti hubatamu abjuutti kan amanu nama hundaa akka hin taane nu hubachiisa.

Walumaagalatti uummatni Oromoo aanaa Guutoo Giddaa uummata amaleeffannaa abjuu hiikuufi hiiksifachuu qabu yoo ta'ellee. Namoonni muraasni Garuu abjuu hiikuufi hiiksifachuutti kan hin amanne jiraachuu isaanii hubachuun ni danda'ama.

4.1.3. Ogummaa Abjuu Hiikuu

Akka aadaa uummata Oromoo aanaa Guutoo Giddaatti muuxannoofi ogummaa abjuu hiikuu beekuuf jecha odimtoota qorannoo kanaaf gaaffii isaanif dhiyaate keessaa tokko turtii ykn muuxannoo abjuu hiikuu qabaniifi akkaataa isaan ogummaa kana itti gonfatan

gaafatamanii jiru. Haaluma kanaan odimtootni qorannichaa akka armaan gadiitti ibsanii jiru.

Akka odimaa afgaaffii ‘A’tti (15/07/2009) “Ogummaa abjuu hiikuu kanan argadhee umurii dargaggummaa keessa yemmuu ta’u akkaataa ani ogummaa kana itti argadhes muuxannoodhaani kunis, yeroo namootni abjuu isaanii nama abjuu hiikutti himataniif namni abjuu hiikus yeroo inni hiiku dhaggeeffachuudhaani” jedha. Odimaa ‘C’n yaada odimaa ‘A’n ibseen haaluma wal fakkaatuun “Ogummaa kana kanan argadhee darbaa dabarsaani. Kunis , maatii koof namoota naannoo ani biratti guddadhe irraatiin argadhe jedha.” Odimaa G.Madda jaalalaa (16/7/2009) immoo “Ogummaa kana kanan argadhee, abbaa koo fi jaarsolii naannoo koo jirani irraati. Abbaan koos abjuu hiikuun beekama waan turaniif namoonni fageenyarrayyuu dhufanii hiiksifachaa turan. Haaluma kanaan, anis erga umuriin koo waggaa 25 ta’ee kaasee abjuu nan hiika.”

Gama biraan odimaa afgaaffii ‘B’n (19/7/2009) “Ogummaa kan namaa kennu waaqayyoodha, anis ogummaa kana kanan argadhe Waaqayyoorraati jedha. Yaadni odimaa G.Lookoo irraa argames yaaduma kana jabeessa. Yaadni odimaa marii garee kun dhiyeesse “Ogummaa abjuu hiikuu kan qabu nama hundaa miti. Abjuu kan hiiku ayyaantuudha.” Akka odimaa kanaatti ayyaantuu jechuun beekaa nama waaqa biraa ergaa fudhachuun carraa gara fuula duraa kan himuu danda’u akka ta’etti fudhatama. Ayyaantuun dhimmaa hawwaasummaa keessattillee iddoo olaanaa kan qabuufi kabajamaadha jedhu. Itti dabalees odimaan afgaaffii ‘D’n (20/7/2009) gaaffii armaan oliif yaada isaa yemmuu kennu “Ogummaa abjuu hiikuu kanan argadhee kitaaba irraati.” Yaada odimaa kanaa irraa hubachuu akka danda’amutti ogummaan kun kan baratamu ta’uu isaati.

Walumaa galatti, yaada odimtoota afgaaffiifi odimtoota marii garee irraa hubachuun akka dandaa’amutti abjuun hiikuun kan dandaa’amu erga bilchaatani (yaada tokko xinxaluu eegalanii) ta’uu isaafi ogummaa abjuu hiikuu karaa addaa addaa kan argamuu ta’uu isaati.

Karaa ogummaan kun itti argamu muuxannootiin, Waaqayyoorraa akksumas, barnootaan akka ta'ee yaadni odimtoota nu hubachiisa. Haa ta'u malee, ogummaa kana kan qabu nama hundaa akka hin taane hubadheen jira.

4.1.4. Seeraafi Qajeelfama Abjuu Hiikuu

Odimtoonni hundi isanii iyyuu bifa addaa addaatiin haa ibsaniyyuu malee yaadni isaanii walfakkaata. Haaluma kanaan deebii isaanii yemmuu kennan 'eeyyee' seeraafi qajeelfamni abjuu hiiku amaleffatamaadha kan jedhu ture. Akka isaaniitti seerrii fi qajeelfamni akka barreeffamaatti jiru yoo hin jiraannellee abjuu hiikuun seera (toora) mataa isaa akka qabu ibsaniiru.

Seerafi qajeelfamni tokkoffaa abjuun galgala (biiftuu lixxe) hin himamu. Hin hiikamus jedhu. Aadaa abjuu hiikuu uummata Oromoo aanaa Guutoo Giddaa ilaalchisee akka yaada odimtootaatti seerri/toobni/ lammaffaan. Yeroo namni abjoote sun namicha abjuu hiikutti himatu namichi dhaggeeffatu cal jedheedhuma dhaggeeffata malee "Hihi" jedhee jalaa hin qabu akka duudaatti dhaggeeffata. Sababiin isaas abjuu kan itti mul'ise Waaqa kanaaf itti dabaluun yookiin irraa hir'isuun waan hin dandaa'amneef waanuma asilii (original) sana dubbata waan ta'eef callisee dhaggeeffata jechuun yaada isaanii ibsaniiru. Odimtoonni marii garees yaada armaan olii akkuma jirutti deeggeruudhaan abjuun tooba qaba waan ta'eef abjuun hiikkaa isaanii gaarii hin taane yoo namni abjoote namaatti himate abjuun kee hiikkaan isaa gaarii miti jedhamee hin hiikamu. Fkn balaatu siquunnamuu danda'a hin jedhamu. Gaariidha garuu... jedhaniitu shakkisiisanii dhiisu jechuun ibsu.

Yaada odimtoota qorannoo kanarraa akka hubannutti hiikkaa abjuu ilaalchisee seerriifi qajeelfamni bu'uuraa kan hin jirre ta'uu isaati. Kana jechuunis furtuuwwan dhaabbataan abjuuwwaniif hiika kennuu danda'an hin jiran. Kanaafuu gargaarsa nama abjuu abjootee malee abjuu sana sirriitti hiikuun rakkisaadha. Haa ta'u malee, beekumsa bu'uraafi amaloota addaa hojii abjuu hiikuu kanaa qabaachuun gatii qabeessa ta'uu isaa nu hubachiisa.

4.1.5. Malleen Abjuu Hiikuu

Aadaa Oromoo aanaa Guutoo Giddaa keessatti malleen ittiin abjuu hiikamu odimtoonni qorannichaa yemmuu deebii laataan akkas jedhaniiru; akka odimaa afgaaffii ‘A’ tti (22/7/2009) “Abjuun akkaataafi haala namichi abjoota irratti hundaa’uudhaan bifa adda addaatiin hiikama. “Akka odimaa kanaatti maalleen adda addaa kun mallattoo waan abjuun argamee sana bakka buusuuniifi faallaadhaan akka ta’ee ibsaniiru. Odimaa M.Horroo Alaltuu yaada odimaa armaan olii deeggeruun “malli abjuun itti hiikamu mallattoo argame bakka buusudhaan” jedhaniiru. Odimaan kun, yaada kan fakkeenyaan yemmuu ibsan abjuutiin bokkaa roobu arguun boo’icha agarsiisa. Kanarraa kan nuti hubannu bokkaa imimmaaniin bakka buusuun abjuu isaanii mallattoon akka hiikkatan agarsiisa. Odimaa afgaaffii ‘D’ (24/7/2009) immoo malli ittiin abjuun hiikamu muuxannoo hawaasni qabu irratti hunda’uun akka ta’e himee jira.

Yaadni odimaa M.Horroo Alaltuu 1B (26/7/2009) irraa argames yaada odimaa M.Horroo Alaltuu 1a cimsuun “Maalli abjuu itti hiikamu keessaa tokko jireenya hawwaasummaati.” Akka yaada odimtoota kanaatti namni kan jiraatu hawwaasa keessa. Hawwaasni tokko immoo muuxannoo mataa isaa qaba. Haaluma kanaan, abjuun abjootame waanta hawwaasa keessatti amaleeffatame irratti hundaa’uudhaan hiika. Fakkeenya odimtoonni kun kennan abjuutiin mana haaraa bahuundu’a, jireenya haaraatti darbuufi biyya biraatti galuudha jedhanii hiikkatu. Hiknii abjuu kanaaf kenname adda adda yoo ta’e illee waanti nuti as irraatti hubannu du’i jireenya haaraatti darbuuniifi biyya biraatti galuun kunis haala jiran keessaa gara jireenya biraatti darbuu agarsiisa.

Akka odimaa afgaaffii ‘C’tti immoo (27/07/2009) “Maalli abjuun itti hiikamu, haala namichi abjoota sun keessa jiru irratti hundaa’udhaani”. Odimaa M.Horroo Alaltuu 2”B” (28/7/2009) “Adeemsa abjuu hiikuu keessatti malleen itti fayyadamnu jalqabarratti, abbaan abjootu sun eenyudha jechuun barbaachisaadha. Umuriin isaa meeqa? Hojii maalii hejjeta? Jireenyi isaa maal fakkaata? Kan jedhu gaaffii kaasuun barbaachisaadha. Sababiin isaa fakkeenyaaf namni biyya geggeessu tokko osoo inni ilmoo hoolaa qalee dhiiga dhangalaasee ajjeesuu yoo arge, namichi kun taayitaa isaatti fayyadamee nama miidhaa jira jechuudha. Yoo nama dargaggeessa hannarratti hirmaatu yoo ta’e, qalbii jijjiiratee Yesuusitti amanuusaatiin dhiiga kiristoos Yesuusiin qulqullaa’ee gochaa

sanarraaakka deebi’u Waaqayyoo itti dubbachaa jira jechuudha”. Akka odimaa kanaatti abjuun haala abbaan abjoote keessa jiru sana, wajjiin walqabatee waan mul’atuuf hiikni isaas haala kanaa wajjiin wal qabsiifamee hiikamu akka qabu heeru.

Gama biraatiin odimaan afgaaffii ‘E’n (29/07/2009) “Abjuun akkaataa kitaaba qulqulluutiin yookiin quraanaatiin akka hiikamuufi darbee darbee garuu faallaa waanta abjootamee irratti hundaa’uudhaan hiikamu danda’a.” jedhu.

Yaada armaan olitti ibsaman irraa hubachuun akkuma dandaa’ame namni abjuu hiiku beekumsa qabaachuu akka qabu ,nama gadi fageessee yaaduufi akkaataa waanta abjootamu irratti hunda’uudhaan hiikuu kan danda’u ta’uu isaa agarsiisa. Fakkeenyaaf halkan farda guulfsiisuun waan gaarii argachuutti hiikama. Abjudhuma kana guyyaa yoo abjootame waldhabbi hin eegamnetti hiikamuu danda’a. walumaagalatti yaadni armaan olitti mul’atu abjuu hiikuun saayinisiifi aartiidha jechuu nama dandeesisa.

4.1.6. Madda Abjuu

Odimtoota qorannoo kanaas gaaffii kanaaf deebii yemmuu kennan” odimaa afgaaffii ‘A’ (30/7/2009) “Maddi abjuu jireenya namaa waliin deema. Yoo ni baratta ta’ee waa’ee barumsaa abjoota, yoo ni daldalta ta’ee waa’ee daldalaa abjoota.” Kanaafuu maddi abjuu jireenya dhala namaati. Kana malees odimaan kun namootni waanuma keessa jiran akka abjootan himanii jiru. Odimaa M.Luugoo 1 ‘c’ (01/8/2009) yaaduma kana akka cimsan hubachuun danda’ameera. Akka yaada odimaa kanatti, “Namni waan yaada isaa keessa jiru isa guyyaa yaadaa oolee, waan qalbii isaa keessa jiru, waan sammuun isaa itti dhiphataa jiru yeroo rafu abjoota”. Jechuun ibsaniiru. Yaada kana M.Luugoo 1D (02/8/2009) fakkeenyan yemmu ibsan “abjuun bara beelaa buddeena” jedhu.

Gama birootiin odimaan afgaaffii ‘B’ (03/08/2009) “Maddi abjuu Waaqayyoodha”. Waaqayyootu abjuu nama keessa kaa’a. namni waan guyyaa argaa olee qofa hin abjootu waan haaraa, waa’ee olla, waa’ee biyyaa, waa’ee magaalaa tokko abjoochuudanda’a” jedhu. Haaluma wal fakkaatuun odimaa afgaaffii ‘D’n (03/07/2009) “Maddi abjuu Rabbiidha jedha”. Rabbi waan namatti dubachuu barbaadu karaa ergamaa isaa namatti dubbata. karaa rabbii namatti dubbatu 46’n keessaa abjuun isa tokkodha”. Jedhu akka yaada odimaa M.luugoo 1E (3/7/2009) “Maddi abjuu Waaqayyoo, jireenya keessaa

jirruufi baay'ina hojii irra ta'uu isaati. Haaluma wal fakkaatuun odimaa M.luugoo 1F (04/08/2009) “Akka kootti maddi abjuuwwaanii sadiidha. Inni jalqabaa, waaqayyodha, inni lammaffaan seexanadha, sadaffaan immoo muuxannoo guyya guyyaan abjichuma deddebi'ee halkan hirriba keessatti abjuudhaan itti mul'atudha” jedhu.

Walumaa galatti yaadni odimtoota qorannoo kanaa akka agarsiisutti madden abjuu jireenyaafi mudannoo guyyaa guyyaa hubannoo sammuu wajjin kan walqabatuu ta'uu isaa irraayyu abjuuwwan sababoota waanta sammuu keenya Keessatti dhuunfaatti yaadnu irraa waan madduuf bu'uurri madda isaanii haala qabatamaan Kan mul'atu miti. Kan jechuunis abjuutti hiika kan itti kennu sammun keenya waan itti amanee fudhateen waan abboomamuufidha. Kanaafuu maddi abjuu waaqayyoo qofaa akka hin taane tilmaamuun yoo dandaa'ameellee maddi abjuu baayyee walxaxaa waan ta'eef hubannoofi beekumsa dhala namaa ol ta'u hubachuun ni danda'ama.

4.1.7. Ergaa Abjuu

Odimtoonni qorannichaas deebii isaanii yemmuu kennan: Akka odimaa afgaaffii 'A'tti (04/08/2009) “Ergaan abjuu rakkoo namatti dhufuuf jiru jalaa ooludha.” Yaadni odimtoota marii gareefi afgaaffii irraa argame haaluma walfakkaatuun “Ergaan abjuu akeekkachiisuu, kallattii agarsiisuu, qajeelfama kennuufi waa'ee taatee egeree mul'ata kennudha”jedhu. Yaada kanaafis fakkeenya kennuun kenneen ibsan keessaa odimaa afgaaffii 'B'n akka armaan gadiitti ibsa.

1. Akeekkachiisuu:

kanas wangeela wabeeffachuun(see,Ba'u 20:1-7, Iyoob 33:16, maat. 2:22) caqasuun balaa yookiin rakkoo nu mudachuuf jedhan ilaalchisee Waaqayyo nu akeekkachiisuu danda'a. kana malees cubbuu ykn dubbii Waaqayyoon faallaa adeemuu keenya irraa kan ka'ee waan nu mudachuu danda'u nu akeekachisa.

Akkuma seera ba'uu 41÷1-36tti ilaalametti Waaqayyoo abjuudhaan mootii biyya misir (gibxi) quufa waggaa torbaa booda beelli waggaa torbaa akka dhufu akeekkachiisee ture. Abjuun isaas akkas ture, Fari'ooni mootiin Misir (Gibxii) galaana cina dhaabbatee saawwan furfurdoo bifti isaanii bareedu torba boodaan dhufanii saawwan warra mimmiidhagoo sana iqiiimsani. Ammas agadaa midhaan tokko irratti asheetii

mimmiidhagoo torbatu ba'e. Asheetii mimmiidhagoo kana booda kan shoollibaniifi kan goggogan booda isaan kanaa dhufanii agadaa kana irratti bahanii asheetii warra mimmiidhagoo kana liqimsani. BiyyaMisir (Gibxi) kana keessaa namni abjuu kana hiiku barbaadamee dhibamnaa, namni abjuu hiikuudhaan kennaa qabu lammiin biyya Isiraa'el kan ta'e Yooseef garbummaatti gurguramee achi ture barbaadamee dhufee abjuu kana mootichaaf hiki. Akkas jedhe, "Dubbiin kun Waaqayyo biraa murtaa'eera".

"Abjichi tokkuma:hiiktisaas tokkodha. Innis barri torba (waggaan torba) waggaan quufaa ni dhufa. Saawwan fufurdoofi bifti isaanii mimmiidhagoon kan mul'isan waggaa quufaa torba dhufanidha. Saawwan huuqatoo fi asheetii shoollaboon torba ammo bara beelaa waggaa torba boodaan dhufan mul'isu. Waaqayyo mooticha agarsiiseera /akeekkachiiseera/. Beelli biyya guutuurratti ni ta'a. kanaafuu ,bara quufaa turban dhufan keessatti calla argamu harka shan keessaa harki tokko qusiidhaan bara beelaa turban dhufaniif of eeggannoo dhaaf haa taa'u. kuni ammo harka Fari'oon jalatti haa bulu. Ogeessi kan raawwatu ammo barbaadamee dhimma kan haa raawwatu". Kan jedhu Yoseef mootichatti hime. Mootiin Misiris (Gibxiis) kana fudhachuudhaan Yoseef akka dhimma kana raawwachiisuuf biyyatti irratti muude. Innis akkuma Waaqayyo abjuudhaan akeekkachiisa laateef, of- eeggannoo gochuudhaan biyyaattiifi biyyoota biro yeroo beelaa sana dhumaatiirraa oolchaniiru.

Kanaafidha,Iyyoob 33:14-16 irratti yoo ilaalle, Waaqayyo karaa tokko ykn karaa biros ni dubbata: namni garuu hin hubatu jedha. Namoonni hirriba ho'aa keessa siree isaaniirra ciisanii yennaa jiranitti gurra isaanii bane itti dubbata:adaba isaatiinis isaan naasisa jedha.

2. Kallattii Agarsiisuu ykn Qajeelfama Kennuuf

(maat.12:20, maat 2:13, Heb,10:9-10) waaqayyo gooftaan yeroo tokko tokko karaa abjuuwwanii qajeelfama yookiin geggeeffama nuuf kenna jedhaniiru.

Wangeela Maatiwoos 1:20 irratti waa'ee taatee egeree ilaalchisee Waaqayyo karaa ergamaa isaa Yoseefitti dubbata. Mariyaam Yoseefitti heerumuudhaaf kaadhimamtee osoo jirtuu gidduutti Gooftaa keenya Yesuus Kiristoosiin hafuura Qulqulluudhaan ulfootee argamte.

Yoseefis dubbicha hin beeku ture. Garuu Maariyaamiin osoo hin saaxilin dhoksaatti dhiisuuf yaade. Yeroo kanatti, Waaqayyo ergamaa isaa ergee, “Yaa Yoseef kaadhima kee Maariyaamiin fudhachuuf hin sodaatiin, kan isheen ulfoofte hafuura qulqulluu dhaani. Kuno gooftaan karaa raajjisaa durbi dingiliin ni ulfoofti; mucaa ilmaas ni deessi maqaansaas Amaanu’eel jedhama” jedhe. Inni hirriba isaa keessaa yeroo dammaquutti akkuma ergamaan Waaqayyoo itti dubbatetti raawwate; kaadhimaasaas Maariyaamiin ofitti fudhate jedha.

Yoseef osoo Waaqayyo kallattii kana itti hin agarsiisne ta’ee Maariyaamiin dhiisuuf ture. Osoo inni Maariyaamiin dhiiseera ta’ee akka seera Yihuudotaatti durbi gaa’ela alatti ulfooftee argamtee dhagaadhaan tumamtee duuti waan ta’eef. Maariyaam carraa kanatu ishee eeggata ture. Garuu Waaqayyoo waan hojjetu keessatti kallattii agarsiisuudhaan dhala namaa gochaalee dogoggoraa irraa deebisuudhaan kaayyoo isaaf qabu raawwata.

3. Waa’ee Taatee Egeree Mul’ata Kennuu

(seera. Bahu 15:12-16, Daan. 7 fi Amoos 3:7) Waaqayyo waa’ee taatee jireenya keenyaa ykn waan namoota biroorratti ta’u dursee ni mul’sa. Kana malees, wantoota waldaa tokkoo, magaala tokkoofi biyya tokko keessatti ta’uuf jirullee agarsiisuu ykn mul’ata kennuu danda’a. wantoota gara fuula duraatti ta’uuf jedhan arguun akka nuti of-eeggannaa goonuuf, akka nuti wantoota ta’uuf jiran sana addaan baafannuuf nu gargaara.

Yaada odimtoota qorannoo kanaarraa hubachuun akkuma dandaa’ametti ergaan abjuu akeekkachisuu, kallattii agarsiisuu. Mul’ata kennuu, gorsuu, jajjabina kennuufi kkf akka ta’eefi abbaan ergaas irra caalaa nama abjuu abjoote sana ta’ee: nama dhuunfaa, garee, magaala, waldaa fi biyya ta’uu akka danda’u nu hubachiisa.

Waa’ee taatee egeree ilaalchisee raajichi Daani’eel waa’ee dhuma biyya lafaa (Dan 7:13-14) irratti abjuudhaan arguu isaa mul’isa. Akkas jedha; “ilma namaakan fakkaatu duumessa samii wajjiin dhufe; baroottan keessatti gara isa dulloomeetti dhage; gara fuula isaatti isa dhiyeesani. Gostiifi hormi hundi afaan adda addaa kan dubbatan hundi isaaf akka bitamaniif mootummaa; ulfinni, bulchiisi kennameefi” jedha. Bulchinsiifi mootummaan isaa bara baraan kan hindarbineefi kan hin badne dha.

Abjuun Daani'eel abjoote gara fuula duraatti raawwachuuf jiru dubbata. Mootummaa haaraan addunyaa irratti mo'ate dhaabbatu mootummaa kiristoos iyyasuusidha kan jedhuu ibsa. Amantoonni kiristaanaa ammo isa kana eeggatu.

Gaaffiin itti aanee odimtootaf dhiyaate “Ergaan abjuu eenyuuf?” kan jedhu ture. Akka yaada odimaa afgaaffii ‘A’tti (05/7/2009) “Ergaan abjuu kan nama irratti abjootameeti. Abjuu ofirratis namarrattis abjoochuun ni danda’ama. Haaluma kanaan, ergaan abjuu yoo of irratti abjootame ta’e ergaan isaa kan ofiiti, yoo namarratti abjootame ta’e immoo ergaan isaa kan nama irratti abjootame sanaati”. Yaadni odimtoota afgaaffiifi marii gareerraa argames “Ergaan abjuu kan namaas haa ta’u kan wantootaa kan isa irratti abjootameeti” jedhu. Abbaan ergaas irra caalaa nama abjuu abjoote sana ta’ee; nama dhuunfaa, garee, magaalaa waldaafi biyya ta’uu akka danda’u nu hubachiisa.

Yaada armaan olirraa waanti hubatamu ergaan abjuu nama qofaarratti osoo hin taane wantoota adda addaarratti abjoochuun waan dandaa’amuuf ergaan isaas wantoota adda addaaf ta’u danda’a. wantoonni kunis: Magaalaa, Biyya, waajjiraafaa ta’uu danda’u. Haaluma kanaan, ergaan abjuu immoo kan waanta irratti abjootame ta’uusaa nu hubachiisa.

4.1.8. Dhugummaa Hiikkaa Abjuu Mirkaneeffachuu

Mata dureen kun hiikkaa abjuu sakatta’uudhaan sirrii ta’uu isaa mirkaneeffachuurratti kan xiyyeeffatudha. Haaluma kanaan, gaaffiin “Hiikkaa abjuu keessatti hiikni kenname sirrii ta’uufi dhiisuu isaa karaan ittiin mirkaneeffatan maaltu jiraa?” kan jedhu dhiyaatee odimtootni qorannichaas deebii isaanii kennaniiru. Akka odimaan af-gaaffii ‘B’n jedhutti ‘Hiikkaan abjuu sirrii ta’uu isaa kan mirkaneeffatu namichuma abjuun hiikameefifi nama abjuu hiikeenidha.

Kunis kan ta’u hiikkaan abjuu sanaa haala hiikamee sanaan iddoofi yeroo isaatti yemmuunni raawwatudha” jedhu. Itti dabalees odimaa afgaaffii ‘C’n “Hiikkaan abjuu sirrii ta’uu isaa mirkaneeffachuun kan danda’u namicha abjuun hiikameefidha.” Odimaa G.Angar magarsaa immoo, “Dhugummaa hiikkaa abjuu beekuun yookiin mirkaneeffachuun hojii salphaa waan hin taaneef, guutumman guutuutti mirkaneeffachuun isaa hin dandaa’amu” jedhu. Kun immoo hiikkaadhumti kennameyyuu hiikkaa sirrii ta’uu isaafi dhiisuu isaa wajjin kan walqabatudha jedhu. Odimaa G.ukkee

(5/8/2009) “Hiikkaan abjuuf kennamu sirrii ta’uufi dhiisuu waan of keessaa qabuuf dhugummaa isaa mirkaneeffachuunis rakkisaadha” jedhu.

Yaanni armaan olii akka agarsiisutti abjuun ofumaasaatiifuu yaadannoo gabaabaa nama abjuu abjoote sanaarratti hunda’uudhaan hiikni waan itti kennamuuf dhugummaa isaa beekuun hojii ulfaataa ta’uu isaa agarsiisa. Kana malees, yaadni abjuu keessatti mul’atu kuusaa yaadannoo dhuunfaa, mudannoo darbeefi kan ammaa, fedhiifi hawwii nama abjootee sanaa keessaa waan madduuf dhugummaa isaa mirkaneeffachuun ulfaataadha. Kanaafuu,akkuma hiikkaa abjuu sirrii ta’e kennuun ulfaataa ta’e raawwii isaa beekuunis ulfaataadha jechuun ni danda’ama. Haa ta’u malee, hiikkaa abjuu kennamee haala qabatamaa yaada nama abjootee wajjiin walitti fiduufi hiikka kenname sana immoo akka kan ofiitti fudhachuudhaan mirkaneeffachuun ni danda’ama.

4.2 Qoqqooddiifi Qaacceessa Odeeffannoo Marii Greedhaan Argame

4.2.1. Hiika Abjuu Akka Uummata Oromoo aanaa Guutoo Giddaatti

Akka odimtoota marii gareetti hiikkaan abjuu aadaafi namoota baay’ee biratti fudhatamaadha. Sababni isaas namootni abjuu kallattiidhaan, al kallattiidhaaniifi faallaatiin hiika isaan kennaniis yaraa ykn gaarii akkasumas ergaa dimshaashaa ykn murtaawaa ta’uu danda’a. kanaafuu, hiikkan abjuu mallattoowwan baay’ee kan qabaatuuf haalota abjuun sun itti abjootamaniin kan hiikaman ta’u. fakkeenyaaf boolla goga keessatti kufuun namoota tokko tokkoof du’a kan agarsiisu yommuu ta’u. namoota biraaf immoo carraa gaariin Akka fulturatti isa quunnamu akka ta’etti hiiku. Kanaafuu barreeffama waraqaa kanaa keessatti hiikni abjuu namootaafi aadaa hundaa keessatti ergaa yookiin hiika tokko kan hin qabne ta’uu isaa agarsiisa. Haaluma kanaan hiikaafi ergaa isaan qaban irratti hundaa’uudhaan mata dureewwan gurguddoo 14 qoqqooduuf yaalii godhamee jira. Qoqqoodama kana keessattis akka walii galaatti fudhatama qaba jedhamee kan qoodame hin jiru. bu’uura qoodama mata duree kana odeeffannoo namoota dhuunfaafi aadaa Oromoo keessumaayyuu kan aanaa Guutoo Giddaa kan bu’uureffatedha. Kanaafuu, qoodama kanaa ala qooduun illee akka dandaa’amu hubachuun barbaachisaa ta’a.

Walumaa galatti odimtoonni marii garee abjuu fi hiikkaa isaa akka armaan gadiitti qoodanii jiru. Mata dureewwan gurguddoo qoodaman jalatti hiikkaafi ergaa isaan qaban qaaccessuuf yaalameera.

Suura 5: Odimtootaa Marii garee “A”

Suura 6: Odimtootaa Marii garee “B”

4.2.2. Abjuu Faallaa Mallattoo Argameetti Hiikamu

Hiikkaan abjuu faallaa mallattoo abjootaan argeetti hiikamuu ni danda'a. fakkeenyaaf, namni callisee abjuu isaatiin imimmaan lolaasu ni gammada ykn waan isa gammachiisutu isa qaqqaba jedhamee eegama. Akkaataa wal-fakkaatuun, gammachuu, kolfaafi sirbi gaddaa garaa keessatti hiikama. Namoonni lama abjuutti wal-lolanii inni tokko yoo mo'ame, hiiknisaa inni mo'ame sun ni moo'ata jedhamee hiikama. /Maanguddoo Taammiruu Oliiqaa, Magaalaa Ukkee/

4.2.3. Hiikkaa Abjuu Taateewwan Uumamaa Wajjin WalQabatan

Qilleensa: Qilleensi eebba ykn adabbiitti hiikama. Kunis yoo qilleensichi 'gab-jedhaadha' ta'ee eebbaatti hiikama garuu yoo qilleensichi kan bubbisee waan balleessu ta'e dheekamsa ykn adabbiitti hiikama. Kana malees, abjuun qilleensa arguun raafamafi dubbiin gara fuulduraa keenyaan kan jiru ta'utti hiikama

Abidda: Abidda abjuutti arguun rakkoo jireenyaa keessatti nama quunnamu arguu dhaabuutti hiikama. Abiddi halluu adda addaa qabaachuu akka danda'u namoonni ni amanu fakkeenyaaf diimaa, gurraachaafi cuquliisa ta'uu ni danda'a. Abiddi diimaan ykn yoo abiddi halluunsaa isa uumamaan namatti mullate, milkaa'inatti hiikama. Garuu gurraacha ykn culquliisa, yoo ta'e yeroon fuuladuraa namicha abjo'ateef ulfaataa ta'uu agarsiisa. Abiddi giimii hinqabne callisee lafa caccabsu/bubbisu dhukkuba ykn balaatti hiikama. Abiddi humna qabeessi samiirraa yoo gadi- bu'e namichi abjoote haqa kan hinqabne gochaa hawaasarratti maatii ykn fira irratti raawwateera jechuudha. Namni tokko abjuusaatti yoo abidda haara hin qabne arge yeroo gabaabaadhaaf rakinni namichaarra ga'a jedhamee eegama./Obbo Olanii Mosiisa, Gandaa Angaar Magarsaa/

Sochii lafaa: sochiin lafaa taateewwan gurguddoo addunyaarratti ykn jireenya namaa keessatti ta'aa jirutti hiikama. Namni yoo tulluuwwaniifi gaarreewwan socho'an arge, beektonni malaammaltummaa keessa galuusaanii agarsiisa ykn beektonni qarshii argachuuf jecha qabeenya addunyaa kanaa gurguruuf akka jiran agarsiisa. Balaa kirkira lafaan miidhamuun immoo du'a ykn dhukubatti hiikama. Abjuu ofitiin mana ballaa kirkira lafaatiin raafamu arguun jeequmsa maatii ofii agarsiisa.

Bishaan: Boolla bishaanii:Boolli bishaanii miindaa ykn kapitaala namicha abjooteettii hiikama. Abjuutti boolla qotanii utuu hinxumuriin dhiisuun rakkoon maallaqaa nama quunnamuu ykn ‘investment’ irraa bu’aa dhabuu agarsiisa. Boolla qotanii bishaan baasuun dadhabbii malee waan xiqqoo irraa bu’aa guddaa argachuutti hiikama. Bishaanichi mana namaa keessaa kan burqu yoo ta’e namoonni kan biraan illee faayidaa irraa argachuu akka dandaa’an agarsiisa. Bishaan boolla qotamu keessaa nama harkaa ba’ee yoo cabsate, qarshii gatuutti ykn mallaqa akkatasaa ba’utti hiikama. Bishaan baasanii jallisiitti fayyadamuun karaa rabbi hin jaallannetti fayyadamuu ta’a. Bishaan boollaa baasanii akka namni dhuguuf kennuufiin adeemsa qulqullaa’aa amantii tumsuudha jedhamee hiikama.

Bishaan boollaa baasanii biqiltoota obaasuun ijoollee abbaafi haadha hin qabne gargaaranii barsiisuutti hiikama. Bishaan booruun boollaa baafamu qarshii ofiitiin hawwaasa gargaaruutti hiikama.

Laggeeniifi Garboota: Waa’ee laggeeniifi garbootaa abjo’achuun waliigala fayyummaa namaafi sadarkaa sansakkaan namaa irratti argamu agarsiisa. Halluu,ballinniifi haalonni kan biroon lageen qaban namichi abjoote hammam akka bal’aa ta’e ibsa. Bishaanichi kan wal-rukutuufi kan jeeqamu (kan oriitoo qabu) yoo ta’e sodaaniifi dhiphinni jireenya namicha abjooteetti akka dhufu agarsiisa. Bishaan akkasii irraa dhuguunis dhukkuba ykn rakkoo kan biraa fida jedhamee amanama. Karaa biraatiin immoo bishaan qulqulluu lagaa dhuguun jireenya gaarii fi fayyummaa agarsiisa.

Dhaqna ofii lagatti ykn garba keessatti dhiqachuun fayyina agarsiisa. Waaqayyo dhukkuba irraa akka fayyisutti hiikama. Akkasumas hidhamee jira yoo ta’e akka hiikamu, yaaddoo ykn soda qaba yoo ta’e bilisa akka ba’u eegama. Kun immoo amantaa Kiristaana waliin kan wal qabatu yoo ta’u, cuuphaan kiristaana bishaanin waan ta’eef qama ofiis bishaanin waan dhiqatamuuf wal hidhaminsaa qaba.

Burqituu oldhiyoo arguun jireenya gammachuun guute agarsiisa. Bishaan qulqulluun yaa’u oduu gammachiisaa dhaga’uutti hiikama. Bishaan mana namaa keessaa yaa’een akkasumas iddoo hin eegamnee yoo burqu gaddaafi yaaddoo aagarsiisa. Bishaan lagaa waraabuun maallaqa hanga bishaan sanaa argachuutti hiikama.

Garbi callisaan (gabii qabu) nageenya, jabinaafi tasgabbi biyyaa agarsiisa. Bishaan akka kanaa irraa dhuguun immoo aangoo guddaa argachuu yoo agarsiisu hangoon argamu hanga bishaan dhugameen wal-madaala. Garbarra deemuun warra kaan irratti olaantummaa argachuutti hiikama. Bidiruu ykn doonii keessatti of-arguun dhukkubni ykn hidhamuun akka namicha eeggatu agarsiisa. Haaluma wal-fakkaatuun bidiruu ykn doonii irraa bu'uun dhukkubni ykn haalli ulfaataan namarraa sokkuutti hiikama.

Namni tokko abjuusaatti yoo bishaan lagaa qodaatti waraabe, akkaataan bishaanichi itti fayyadamame namichi umurii dheeraa hagarii akka jiraatu agarsiisa; yoo bishaanichi itti fayyadamamee dhume, namichi umurii gababaa jiraata jechuudha; namichi bishaan xiqqootti yoo fayyadame, umurii dheeraa jiraata jedhama. /Lubaa Waaqtolee Baajiraa, Magaalaa Ukkee/

Dhoqqee, Suphee ykn Bishaan Ho'aa

Abjuutti dhoqqee arguun sodaafi dhiphinatti hiikama. Supheen immoo mi'a tuulametti hiikama. Bishaan ho'aan dhukkubaafi dhiphinatti hiikama. Hangi ho'a bishaaniichaafi hangi dhukkubichaafi dhiphinichaa wal-madaala jedhamee amanama. Bishaan ho'aan yoo nama biraadhaan namatti faca'e, namichi bishaan namitti facaase sun gufuu namicha abjoote ta'uu dandaa'a jedhamee hiikama.

Bishaan walumaagalatti

Bishaan qulqulluu dhuguun jireenya nama gammachiisuufi soda hinqabnetti hiikama. Bishaan booruun ykn xuraa'aan jireenya ulfaataafi dhiphinaan guutu fi dhukkubatti hiikama.

Biiftuu: biiftuun abbaa, haadhaafi mootiitti fakkeeffama namni hinfuudhiin ykn hin heerumin tokko biiftuu baatu abjuutti yoo arge gaa'ela akka dhaabbatu eegama nama fuudhe ykn heerume yoo ta'e garuu biiftuun ba'uun aangoo ykn kennaa arjoominaa akka argatutti hiikama.

Ji'a: abjuutti ji'a arguun mucaa godhachuutti hiikama. Ji'a argachuun immoo ogummaa ofitti milkaa'ina argachuu ykn itti gaafatamummaa guddaa argachuu agarsiisa. Ji'a dukkanaa'e ykn gurraacha arguun yeroo gabaabaa booda yeroo ulfaataan namicha abjootetti dhufaa akka jirutti amanama.

Urjoota: urjii arguun kabaja hawaasa keessatti argatanitti hiikama. Namni tokko abjuusaatti yoo urjii nyaate faasilitti mootummaa irraa ykn aangowwan olaanaa argata jedhamee hiikama. Akkasumas barnoota olaanaa akka argatu agarsiisa. Urjii samiirraa harca'uun jireenya dhiphinaa agarsiisa./ Obbo Immiruu Xaasoo, Magaalaa Ukkee/

Tulluwwaniifi Gaarreen: Akka odimtoota qorannichatti waa'ee tulluufi gaaraa abjoochuun namoota iddoo guddaa irra jiran waliin wal-quunnamuu agarsiisa. Hanga tullichi ykn gaarichi guddatu namni quunnaman sun iddoo guddaa qaba jedhu. Akkasumas jireenya hafuuraafi jabina namicha ajootees ni agarsiisuu jedhu.

Tulluu ykn gaara yaabbachuun jireenyi hafuura namaa guddachuu; hafuura waliin walitti dhiyeenya cimaa agarsiisa. Fiixee tulluurratti of-arguun hawwaasa ofii keessatti aangoo ol-aanaa argachuutti hiikama. Akkasumas tulluu qabachuu jechuun hawaasa too'achuu ykn mirga qabaachuutti hiikama. Tulluu ol-fagoo nixiixxatanii yaabuun (itti rakkatanii) yaabuun kaayyoo fi fedhii ofii bira ga'uun baayyee ulfaachuusaa agarsiisa.

Yaada odimtoonni armaan olitti ibsanirraa hubachuun akkuma danda'amutti hiikkaan abjuu yemmuu hiikamu haala qabatamaa mallattoowwan abjuu keessatti mullatan irratti kan hundaa'u ta'uu isaa nu agarsiisa. Fakkeenyaaf, haalli qabatamaa tulluufi gaarreen yemmuu ilaallu ol ka'uu isaaniifi hiikni abjuu keessatti isaaniif kennamus haala taa'umsa isaaniifi gochaa abjuu keessatti mul'atan wajjin kan walqabatedha. Kanaafuu hiikkaan abjuuf kennamu mallattoowwan qabatamoo abjuu keessatti mul'atan wajjin baay'ee kan walfakkatu dha. / Obbo Immiruu Xaasoo, Magaalaa Ukkee/

Lafa: Harka fuula namaa dura lafa dheeraa diriiree jiru arguun jireenya nagaa qabu, gammachuufi dheeraatti akkasumas carraan baay'ee fuuldura nama abjootee sanaa akka jiru kan mul'isu ta'uu isaa odimtootni qorannichaa ibsaniiru.

Gama birootiin lafaan liqimfamuu namichi abjoote waantota lafaarraatti yaada ofii hidhuufii waantota darban duukaa fiiguu isaa agarsiisa jedhu.

Akka odimtoota kanaatti boollatti kufuun mallattoo dandeettiin namaa diina ofiin miidhamuutti hiikama yaada jedhu kaa'aniiru. / Obbo Immiruu Xaasoo, Magaalaa Ukkee/

4.2.4. Abjuuwwan Du'atti Hiikaman

Akka hirmaattota marii gareerraa argameetti abjuuwwan armaan gadii kan du'atti hiikamanidha. Keenyan diigamu, baaxiin mana diigamuu, mukti guddaan jigu, hiiron cabuu, eeleen buddeeni cabuu, ilkaan buqqaafachuu, siren cabuu, gaabiin baduu, mi'a garaa nyaachuu, mana haaraa ijaarachuu, konkolaataan deemuu, abiddi dhaamuufi kkf dha. Abjuuwwan kunneenis iddo adda addaatti qoodamu. Isaanis:- du'a mataa ofii yookiin kan namicha abjuu sana abjootee du'a firaa, du'a abbaan manaa, du'a haadha mana ta'uu danda'a./ Obbo Shifarraa Tulluu, Gandaa Gaddisa Odaa/

4.2.4.1 Abjuuwwan Du'a Namicha Abjo'atee Agarsiisan

Namni tokko abjuu of irratti abjootee abjuuun abjoote kanneen armaan gadii keessaa tokko yoo ta'e namichi sun ni du'a jechuun odimtoonni yaada naaf kennaniiru. Abjuuwwan du'a namicha abjootee agarsiisannis kanneen akka:

- Uffata adii uffachuu
- Konkolaataan adeemuu
- Mana haaraa ba'uu faadha

Kunis kan ta'eef fakkeenyaaf namni tokko gaafa du'u uffata adiin waan kafanamuuf akkasumas aadaa uummata Oromoo aanaa Guutoo Giddaa keessatti halluu adiin mallattoo raawwannoo yookiin fixannoo yookiin immoo gaddaa waan ta'eef namni abjuun uffata adii uffate ni du'a yaada jedhu odimtoota irraa argachuun danda'ameera. / Obbo Shifarraa Tulluu, Gandaa Gaddisa Odaa/

4.2.4.2. Abjuuwwan Du'a Firaatti Hiikama

Abjuuwwan du'atti hiikaman keessa walakkaan immoo du'a firatti hiikamu. Fakkeenyaaf, mi'a garaa nyaachuu, ilkaan buqqaafachuu, qubni walumaa galatti qama nama abjootee irraa waa hir'achuufaadha.

Odimtoonni yaada kana yemmuu ibsan finni qaama namaatiin yookiin buusa dhaqnaatiin waan bakka bu'uuf abjuun qaama ofii keessaa tokko hir'achuun firri akka nama jalaa du'u mul'sa jedhaniiru. Fakkeenyaaf ilkaan buqqaafachuun akka waliigalaatti abjuu du'a agarsiisudha jedhanii hiikkatu. Haa ta'u malee gosa ilkaan keessaa isa kam akka ta'e yeroo gaafataman yaada walfakkaatun hin qaban. Gareen tokko ilkaan fuula duraa du'a

fira fagoodha. Ilkaan aawoon immoo du'a abbaa ykn haadhaati jedhu. Kanaafis yeroo ibsa kennan ilkaan aawoon keessatti gatii aanuuf fira aanteetti hiikama ilkaan fuula dura diida oola; kanaaf ilkaan fuuldureen du'a fira fagoodha jedhu.

Warreen ilkaan fuula duraa isa olaanu buqqaafachuun du'a abbaa inni gadi immoo du'a haadhatti hiikama jedhanis jiru. Kanaafis yemmuu ibsa laatan namni ilkaan isaa fuula duraa isa olaanus ta'e isa gad aanu buqqaafate yeroo kolfu hin miidhagu akkuma kanaan namni haadhaafi abbaa hin qabne itti hin tolu hiruudha jedhu. Akka warren kanaatti ilkaan aawoon keessatti aana waan ta'eef hin mul'atu jedhu akkuma kana rakkoon nama aawoo buqqaafatee akka isa fuula duraa diidatti hin mul'atu jechuun rakkoo namichatti dhaga'amu haala kanaan hiiku.

Yaada kana irraa kan nuti hubannu ilkaan olaanus ta'e isa gad-aanu ilkaan awoo keessaas isa oliis aanus ta'e isa gadii ilkaan ofii keessaa buqqaafachuun qaama ofii keessaa hir'achuu akka ta'e fira ofii keessaas fira dhiyoos ta'e fira fagoo fira keessaa du'u fira ofii waan namatti hir'isu qabaachuu isaa nutti agarsiisa. / Obbo Xilaahuun Guddina, Gandaa keenaaf/

Akka Freud (1965) tti immoo ilkaan buqqaafachuun akka waliigalatti sangoomuutti hiikama. Kanarra immoo akkuma hubannutti qotiyyoon sangooime tokko akkuma dhalchuu hin dandeenye namni ilkaan isaa buqqa'es nyaachuu hin danda'u kan jedhu wajjiin walfakkaata.

4.2.4.3. Abjuuwwan Du'a Abbaa Manatti Hiikaman

- **Baaxiin manaa diigamuu:**

Kun abbaan manaa mataa manaa, kan mana sana bulchu waan ta'eef haati manaa abbaa manaa hin qabne gaalamoota jedhamtee maqaan fokkisaan waan itti kennamuuf duuti abbaa manaa haadha manaa yookiin maatii mana keessaa iyyoomsa. Kanaafuu baaxiin manaa yoo diigame manichi qaawwaa ta'a. (Bookkaas aduus) of irraa dhorkuu hin danda'u. Bifuma kanaan baaxiin manaa diigamuun du'a abbaa manaatti hiikama jedhu. /Obboo Shifarraa Tulluu, Ganda Gaddisa Odaa/

- **Keenyaan dhiigamuu:**

Akkuma irra keessatti ibsameen manni keenyan qaba; yoo keenyan irraa diigame manichi qullaa ta'a; wantuma argetu itti seenuu danda'a. kanuma irraa kan ka'een keenyaan diigamuun du'a abbaa manaatti kan hiikamudha jedhanii amanu. /Obboo Shifarraa Tulluu, Ganda Gaddisa Odaa/

- **Hiiron cabuu:**

Manni hiiroo ykn utubaa malee dhaabbachuu akka hin dandeenye maatiin tokko abbaa malee jiraachuun rakkisaadha waan ta'eef hiiron cabuun du'a abbaa manaatti hiikama. /Obboo Shifarraa Tulluu, Ganda Gaddisa Odaa/

- **Sireen cabuu:**

Sireen akkuma beekamu kan irratti boqotaniifi halkan kan irra bulan waan ta'eef cabuu siree du'a abbaa manaatti hiiku /Obboo Shifarraa Tulluu, Ganda Gaddisa Odaa/

- **Gaabiin baduu:**

Akka duudhaa naannoo aanaa Guutoo Giddaatti gaabii ykn bullukkoo jedhu. Bullukkoon bifti isaa adii ittiin boonuuf kan tolu, qorra kan nama irraa ittisu waan ta'eef gaabiin baduun du'a abbaa manaatti hiikamaa jedhu. /Obboo Shifarraa Tulluu, Ganda Gaddisa Odaa/

- **Eeleen cabuu:**

Eeleen akkuma beekamu buddeen irratti kan tolfamu yommuu ta'u namni immoo buddeen malee jiraachuu waan hin dandeenyeef eeleen cabuun gara du'a abbaa manaatti kan hiikamudhaa jedhu. /Obboo Shifarraa Tulluu, Ganda Gaddisa Odaa/

4.2.4.4. Abjuuwwan Du'a Haadha Manaatti Hiikaman

- **Abiddi dhaamuu**

Dhalli namaa jireenya isaa keessatti ibidda malee jiraachuu hin danda'u. Abiddi waan nyaatamu bilcheessuuf kan nugargaaru yoo ta'u yeroo baay'ee abdattii hiiqxee kan hojjettu immoo haadha manaa waan taateef, isheenis abiddi dhaamnaa waanta ittiin

hojjettu hin qabdu. Sababa ta'eef abjuun abidda dhaamu arguun du'a haadha manaatti hiikama jedhu. / Obbo Taammiruu Olee, Ganda Meexxii/

- **Gorroon jiguu**

Akkuma beekamu mana keessa gorroon jiru namni mana galee waan diinqa keessa jiru akka hin argine kan dhoksudha. Kanaafuu gorroon jignaan waan dhokatee jirutu mul'ata haati manaa immoo waan gaarii mul'istee waan badaa ykn yaraa dhoksitee mana qabdee jirti sababa ta'eef gorroon jiguun du'a haadha manaatti kan hiikamu ta'uu isaa dubbatu.

Abjuuwwan tokko tokko kan du'a haadha manatti hiikaman ni jiru. Fakkeenyaaf, namni yookiin dhiirri bultii qabu tokko abjuun abidda dhaamsaa yoo bule haati manaa isaa jalaa duuti jechuun odhimtoonni ibsaniiru. Kunis kan ta'eef haati manaa mana waan ho'istuuf haati manaa hin jirtu yoo ta'e manni ni qabbanna'a. jechamni abiddi ba'eef jedhuus abjuu kana deggera jedhaniiru.

Kanarraa hubachuun akka danda'amutti abiddi namaa ba'uun haadha mana argachuu yemmuu ta'u;abiddi dhaamuun immoo haadha manaa ofii dhabuu yookiin nama jalaa du'uu agarsiisa. / Obbo Taammiruu Olee, Ganda Meexxii/

4.2.5. Abjuuwwan Dhala/Muca/Argachuutti Hiikaman

Abjuuwwan tokko tokko aadaa uummata Oromoo keessatti dhala argachuutti hiikamu. Dhalli argatanis dhiira yookiin dhalaa ta'uu danda'a. kanaafuu, abjuuwwan kanneen haala armaan gadiin dhala dhiira argachuufii dhala dubara argachuutti kan hiikaman ta'uu isaanii odimtoonni eeraniiru./ Obbo Olanii Mosiisa, ganda Angaar Magarsaa/

4.2.5.1. Abjuuwwan Muca Dhiiraa Argachuutti Hiikaman

Abjuudhaan meeshaalee waraanaa (eeboo, qawwee, shuguxii, rarasaa) argachuun ilmoo dhiira argachuutti hiikama yaada jedhu kaa'u.

Kana irraa waanti hubatamus aadaa uummata Oromoo keessatti dubartiinis kan lola irratti bobbaatu yoo ta'ellee yeroo baay'ee meeshaalee waraanaa qara qabuu fayyadamuun loluun kan beekamu dhiira waan ta'eef abjuun meeshaalee kanneen qabatanii argamuu ilmoo dhiiraa argachuutti hiikama. / Obbo Olanii Mosiisa, ganda Angaar Magarsaa/

4.2.5.2. Abjuuwwan Dhala Durbaa Argachuutti Hiikaman

Abjuun immoo warqee argachuun dhala dubaraa argachuu akka ta'e odimtoonni himaniiruu. Kunis kan walitti firoomeeff yeroo baay'ee kan faayaan of miidhagsu dubartoota waan ta'eef abjuun warqee argachuu dhala dubaraa argachuutti hiikama. / Obbo Olaanii Mosiisa, ganda Angaar Magarsaa/

4.2.6. Abjuuwwan Lolatti Hiikaman

Abjuudhaan mimmixa bitachuu, araqee baasuu, araqee dhuguu, buna nama waliin dhuguu, abidda fudhachuu, abiddi wayyaa namaa qabachuu, sareen nama ciniinuufi sangaan mana galuu abjuuwwaan muraasa lolatti hiikaman akka ta'an odhimtoonni marii garee ibsaniiru.

Haaluma wal fakkaatuun qabxiiwwan mata duree kana jalatti tarreeffamins namootafi aadaa adda addaa keessatti hiika biraa qabaachuu kan danda'an yoo ta'ellee akka aadaa Oromoo aanaa Guutoo Giddaatti namoonni abjuuwwan kana abjo'atan ykn argan lolli kan isaan mudatu ta'utti hiikkatu. Hiika kanarraas hubachuun akkuma danda'amutti hiikkaan abjuu kanaa haalota yookiin mallattoowwan abjootame senaarratti kan hundaa'u ta'uu isaati. / Obbo Dachaasaa Duressaa, Ganda Ukkee/

4.2.7. Abjuuwwan Hiyyummaatti Hiikaman

Mataa haaddachuu, qullaa buusuu, mana haranii kosii baasanii gatuun abjuuwwan hiyyummaatti hiikaman jedhaniiru. Oromoon abjuun hiika baddi jedhu. Kana jechuun abjuuwwaan hiyyummaatti hiikamu jedhamaani amanamaan kana waan gaariitti hiikuun akka danda'amuu nutti himu. / Obbo Dachaasaa Duressaa, Ganda Ukkee/

4.2.8. Abjuuwwan Soorummaatti Hiikaman

Dhoqqee keessa seenuu/borcuu, bishaan keessatti kufuu, ofirratti diddiguu, ofirratti bobba'uu, qoraan cabsuu, boolla bobbaatti kufuu akka ta'u amanu. Akka aadaa Oromoo aanaa Guutoo Giddaatti abjuun bishaan daakuun, dhoqqee keessa seenuun, bishaan keessatti kufuu qoraan cabsuu, citaa haamuu ofirratti bobba'uu ofirratti diddiguu yeroo baay'ee soorummaa akka mul'isan amanama. Haata'u malee, abjuuwwanuma kana gara biraatti fakkeenyaaf, hiyyuummaatti yoo hiikane waan nama dhorkuu hin jiru. Kanaafuu,

kunis jecha Oromootaatti abjuun hiika baddi kan jedhuu sana dhugoomsa. / Obbo Dachaasaa Duressaa, Ganda Ukkee/

4.2.9. Abjuuwwan Qarshii Baasuutti Hiikaman

Abjuuwwan kan akka; wayya miiccuufi dhagna dhiqachuu kkf, qarshii baasuutti hiikkatu. Namoonni yeroo baay'ee abjuun uffata miiccachuun, qaama dhiqachuu saamunaa bituu, mataa miiccachuun, uffata cuunfuun, baasiin akka namatti dhufu raagu. Gama biraatiin jechootuma armaan olitti tarreeffaman irratti hunda'uun qulqullinatti kan hiikataniiis ni jiru. Kun kan agarsiisuu hiikaan abjuuf kennamu nama namatti gargar ta'uu danda'uu isaati./ Obbo Qacciinuu Dhuguumaa, Ganda Ukkee/

4.2.10. Abjuuwwan Milkaa'ina Dhabuutti Hiikaman

Akka odhimtoota marii garee qorannichaatti mukni dhibaayyuu buqqa'uu, utubaan dhibaayyuu buqqa'uu, jiguu, cabuu, mukarraa kufuufi qileetti darbatamuu abjuuwwan kufaatitti (milkaa'ina dhabuutti) hiikamanidha. Akka Oromoo aanaa Guutoo Giddaatti haaluma armaan oliitti hiikameen as jalatti namni abjuu armaan olii abjoote kan aangoo gadhiisuu yookiin bakka jiran tokkorraa gadi bu'uu akka ta'etti hiikkatu. Isaanis mukni dhibaayyuu uummata Oromoo biratti hiika guddaa qaba. Akkasumas utubaa dhibaayyuu jiguu mukarraa kufuu, haallayyaatti darbatamuun kanneen kufaatiitti hiikaman keessatti ramadamu. / Obbo Qacciinuu Dhuguumaa, Ganda Ukkee/

4.2.11. Abjuuwwan Umurii Dheerachuutti Hiikaman

- Sabbata hidhachuu, rifeensa dheerachuu, gaanfa baasuu

Abjuun sabbata hidhachuu, rifeensa dheeraffachuufi gaafa biqilfachuun namoonni baay'een akka umurii dheereffachuutti hiikkatu. Kun immoo muuxannoo jireenya isaaniirraa argatan akka ta'e ibsaniiru./ Adde Kulee Raggaasaa, Magaalaa Ukkee/

4.2.12. Abjuuwwan Dhukkubatti Hiikaman

Makiinaan deemuu, heerumuu, hekeraa arguu, aarri biyya aguuguu, uffata haaraa uffachuu, mucaa baachuufi dhadhaa dibachuudha. Namoonni akkuma barama haala ilaalchaafi muuxannoo isaanirraa ka'uun akka hiikkatan olitti tuqameera. Haaluma kanaan akka aadaa Oromoo aanaa Guutoo Giddaatti konkolaataa yaabbachuun, heerumuun warra du'an arguun, aarri biyya aguuguufi ciisanii boqochuun

dhukkubsachuu akka ta'e namoonni hedduun kan dubbatanidha. Akkasumas uffata haaraa uffachuu, mucaa baachuu, dhadhaa dibachuunillee kanneen dhukkubsachuutti hiikaman keessatti ramadamuu. ./ Adde Kulee Raggaasaa, Magaalaa Ukkee/

4.2.13. Abjuuwwan Taayitaa Argachuutti Hiikaman

Abjuuwwan taayitaa argachuutti hiikaman baay'ee keessaa muraasni isaanii: farad yaabuu, muka yaabuu, burruusa baachuufi kkf, akka ta'an amanu. Akka muuxannoo namoota adda addaa irraa hubachuun danda'ametti namni tokko abjuun barcuma fudhachuun, muka yaabbachuun, gaaratti ol ba'uun, burruusa baachuun alangaa harkatti qabachuun akka aangoo argachuutti hiiku. Kunis kan namoonni muuxannoo qabanirraa ibsanidha. ./ Adde Kulee Raggaasaa, Magaalaa Ukkee/

4.2.14 Taateewwan Abjuu Keessatti Mul'atan Hiikkaa Isaanii Waliin

Taateewwan/mallattoo Abjuu	Hiika
- Abidda qaammachuu	- aariin nama mudachuu
- Adurreen nama ciniinuu	- ilkee /hadhaa/ waan tokkoo
- Aduun namaaf bahuu	- Jireenya qannoo argachuu
- Alaabaa fudhachuu	- aangoo qabachuu
- Albaatii of irratti gadhisuu	- sooromuu
- Araqee dhuguu	- aariin nama qabachuu
- Ba'aa ulfaataa baachuu	- dhukkubaan dararamuu
- Baha biiftuu arguu	- dhala ganama
- Biiftuu lixe arguu	- haati ofii du'uu
- Bishaan okkoteetti waraabuu	- umurii dheeraachuu
- Bobbaa bobba'uu	- sooruma guddaa /badhaadhina/
- Bofti nama ciniinuu	- aarii yookiin gadda
- Bokkaan namatti roobuu	- qabeenyaa fulldurattii argamu /sooroma/
- Boo'uu	- gammachuu
- Bosona keessa deemuu	- rakkina keessa jiraachuu
- Buddeen nyaachuu	- Qannoo qabaachuu
- Caffee keessa ciisuu	- badhaadhina guddaa

- Ciccitanii raamma'uu
- Cidha arguu
- Daadhii dhuguu
- Dallaa ijaaruu
- Dameen muka namaan foxxoquu
- Dhullaan dhohuu
- Dibaabee bananii qabachuu
- Du'uun
- Dukkana keessa deemuu
- Eeboodhaan nama waraanuu
- Foon nyaachuu
- Galaanaan liqimfamuu
- Gamanaa gamatti utaaluu
- Harataa arguun
- Ifa arguun
- Ilkaan buqqifachuu
- Karaa bal'aa arguu
- Loon nama waraanuu
- Mana gubatu
- Mataa aaddachuu
- Meettii lafa argachuu
- Misiroo arguu
- Muka guddaa jala taa'uu
- Muka yaabbachuu
- Mukti nama irratti jiguu
- Qarshiin nama jalaa baduu
- Qeerransa harkaan qabachuu
- Qilleensarra balali'uu
- Qilleensi mana diiguu
- Qoloo uffachuu
- Qonnaa qotuu
- qabeenya cimaa argachuu
- Jireenya haaraa jalqabuu
- imimmaan buusuu /boo'uu/
- diina of irra dhorkuu
- firri aantenn nama jalaa du'uu
- jireenyi namaaf ta'uu/furmaata argachuu
- gaachana qabachuu
- Yaaddoo qabanirraa boqochuudha
- wallaalummaa /doofummaa/
- diina ofii of irraa ittisuu
- firri aantenn nama jalaa du'uu
- Magaalaa guddaa galuu (sooromuu)
- rakkinna gara jireenyagaariitti ce'uu
- Rakkoon qaban hundi haxa'amanii
- Milkaa'ina
- firri ofii du'uu
- buddeen guddaa /jireenya bal'aa/
- amajaajii /miidhamuu/
- lola hamaa yookiin dhibee
- gadda
- dhala godhachuu
- qulqullummaa agarsiisa
- Gaaddisa Waqayyoo argachuu
- lubbuu dheerachuu
- Gargaarsa dhabuu /namni nama irratti ka'uu/
- dhalli nama jalaa du'uu
- yaaddoo ulfaataa keessa galuu
- Argamuu/ diinarraa hafuu
- abbaan manaa maatii irraa du'uu
- qabeenya yookiin hortee
- yaada haaraa maddisiisu

- Qoraan cabsuun
- Qoricha fudhachuu
- Qullaa buusuu
- Sa'a argachuu
- Samii ifaa arguun
- Sangaa du'ee
- Sirbuu
- Tulluu /tabba bahuu
- Tuullaa midhaanii tuuluu
- Waardiyyaa arguu
- Waca baayyachuu
- Waraabessa dallaa namaa marse
- Wayaa miiccuu
- qabeenyaa horachuu (godhachuu)
- Rakkoo qaban hundaaf furmaata
- hiyyummaan nama qaqqabuu
- amantaa yookiin garraamii
- Nageenya, bilisummaa arguudha.
- hiyyummaa
- booyicha /wawwaatuu/
- Guddachuu rakkina keessaa bahuu
- kuufama beekumsaa qabachuu
- abdii yookiin cimina
- aarii yookiin lola
- gadda hamaa
- baasii baasuu

Boqonnaa Shan: Gudunfaafi Yaboo

5.1. Gudunfaa

Kaayyoo inni guddaan qorannoo kanaa abjuuwwaniifi adeemsa hiikkaa abjuu Uummataa Oromoo aanaa Guutoo Giddaa qorachuudhaan akkaataa abjuun itti hiikamaniifi hiikkaa isaanii wajjin walqabatan addaan baasee qorachuudha. Dhimmoonni abjuufi hiikkaa isaanii wajjin walqabatan kan akka maalummaa abjuu, qabiyyee abjuu, abjuuwwaniifi mallattoo baakamoo haala, naannoo, malleen abjuun itti hiikamaniifi kanneen biroos, ilaalamanii jiru.

Bu'uuruma kanaan qorataan argannoowwan qorannoo kanaa gurguddoo ta'an akka armaan gadiitti cuunfuun dhiyaateera.

- ❖ Qorannoon akka hubatametti yaadni odimtootaa abjuun hawwiifi fedhiin dhokotaa namootaa karaa itti mul'atudha jedhu. Yaada Freud (1965) abjuun fedhiifi hawwii dhokotaa namoota keessa jiru karaa itti ibsamudha isa jedhu sana deeggera.
- ❖ Qorannichi maalummaa abjuu akka uummata Oromoo aanaa Guutoo Giddaatti yommuun ibsu wantoota oolmaa namootaa guyyaa keessaa mudatan galgalaa yeroo hirribaa sammuu keenyatti mul'atan akka ta'e agarsiisa.
- ❖ Akka firiin qorannoo kana agarsiisutti uummatni Oromoo aanaa Guutoo Giddaa ogummaa abjuu hiikuu kan goofatan maanguddoota, Waaqayyoofi maatii isaanii irraa akka ta'e mirkaneessu. Kana malees, namoonni hunduu saalaafi umuriin osoo hin qoodamiin abjuu hiikuu irratti akka hirmaatan qorannoon kun agarsiisee jira.
- ❖ Madda abjuu ilaalchisee odimtoonni jireenya guyyaa guyyaafi haala abjootaan sun keessa jiruu wajjin kan wal fakkaatu ta'uu isaa qorannoon kun agarsiisee jira. Akka yaada odimtoota muraasaatti immoo madda abjuu isaanii sirriitti kan hin beekamne ta'uu isaa dha.
- ❖ Qorannoon kun akka ibsutti malleen abjuu ittiin hiikan nama abjuu abjo'ate sanatti yeroo himan al tokko tokko faallaa waanta abjootamee, akkasumas taateewwan uumamaa wajjin wal qabsiisuun kan hiikamu ta'uu isaa agarsiisa.

Akka argannoo qorannoo kanarraa hubatamutti malleen abjuun itti hiikaman bifa adda addaa ta'ee muuxannoofi beekumsa qabaachuu nama abjuu hiikuu gaafata.

- ❖ Uummata Oromoo aanaa Guutoo Giddaa abjuu hiikuun seeraafi qajeelfama mataa isaa akka qabu qorannoon kun ni agarsiisa. Seeraafi qajeelfamni kunis abjuun galgala /biiftuu lixxe/ hin himamuu; hinhiikamus, yeroo namni abjoote namicha abjuu hiikutti himatu”hihii” jedhe jalaa hin qabu. Akka duudatti dhaggeeffata, abjuun kam iyyuu gaariitti hiikama
- ❖ Akka qorannoo kanaatti ergaan abjuu akeekkachiisuu, kallattii agarsiisuu, dhugaa mirkaneessuu, ta'uu isaa mullisee jira.
- ❖ Akka qorannichi ibsutti aadaan amaleeffannaa abjuu hiikuufi hiiksiifachuu uummata Oromoo aanaa Guutoo Giddaa keessatti xiyyeeffannoo irratti adda addummaa qabu. Kunis, abjuutti kan amananiifi kan hiiksifatan akkuma jiran, kan itti hinamanneefi hinhiiksifannes nijiru. Isaan akkasii kun akka abjuun faayidaa hinqabnetti amanu. Yeroo mammaakanis, “Abjuun abjuu nama gooti” jedhu.
- ❖ Akka firiin qorannoo kanaa agarsiisutti dhugummaa hiika abjuu mirkaneeffachuun hojii salphaa akka hintaaneeff guutummaa guutuutti dhugummaa hiikaa abjuu mirkaneeffachuun akka hin danda'amne ibsa.

5.2. Yaboo

- ✓ Warreen sagantaa Raadiyoo Oromiyaa qopheessan abjuu hiikufi hiiksifachuu sagantaa isaanii keessa galchuudhaan qophii mata isaa danda'e ta'ee, osoo Ummata Oromoof gadhifamee kan jedhu dhaamsa kooti.
- ✓ Hayyoonni Oromoo hayyoota bakkee yookiin biyya alaa eeguu dhiisanii ofuma isaani itti yaadanii dhimma abjuu hiikuu irratti waliin ta'anii kitaaba osoo maxxansanii filatamadha.
- ✓ Qorattootni na booda dhufan mata duree hiikkaa abjuu qorachuuf fedhii qabdan duudhaa hawaasa Oromoo gabbisuuf qorannoo kanaa olii itti yaaddanii osoo geggeessitanii gammachuun koo guddadha.

Wabiilee

- Addunyaa Barkeessaa (2010). Natoo: *Yaadrimee caasluga Afaan Oromo*. Finfinnee: Merga Printing PLC.
- Baron, R.A. (2001). *Psychology*. (3rd). New Delhi; Prentice-Hall
- Carducci, B.J (2009). *The psychology of personality*. New York. Avon
- Cart Wright, R.D. (1977). *Night-Life: Explorations in dreaming*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Cart Wright, R.D. & Lamberg, L. (1991). *Crisis Dreaming*. New York: Harpercollins.
- Carley, & Mitchison G. (1983). “*The Function of Dream sleep*”. *Nature*. Vol. 304 pp. 111-114
- Cirlot, J.E (1978). *A Dictionary of Symbols*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Dooley, D. (2004). *Social Research Methods* (3rd edn.). New Delhi; Prentice Hall of India Private Limited.
- Dorson, M. (1972). *Folklore and Folklife*. (edn). Chicago: University press.
- Filee Jaallataa (2016). *Beekumtaa Oromoo I*. Finfinnee. Mana Maxxansaa Raajii.
- Freud, S. (1965). *The Interpretation of Dreams*. New York: Avon.
- Foulkes, D. (1985). *Dreaming: A Cognitive Psychological Analysis*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Hall, C.S (1985). “*A Ubiquitous sex Difference in Dream*” *Revised Journal of Personality and Social Psychology*. Vol. 46 pp. 1109-1117
- Hobson, J.A. (1988). *The Dreaming Brain*. New York: Basic Books.
- James, V. & McConnell R.J (1978) *Psychology. The Human science*. New York: Holt, Rinehart & Winston.

- Jung, C.G. (1933). *Dream Analysis in its practical application*. In modern man in search of soul. London: Routledge and Kegan Paul.
- Kasschau, R.A. (2003). *Understanding psychology*. New York McGraw. Hill
- McCarley, R.W. & Hobson J.A (1981) “*REM Sleep Dream and the Activation-Synthesis Hypothesis.*” American Journal of Psychiatry, 138,
- McNeil E., George D. & Jackie, E. (1978). *Psychology Today and Tomorrow*. New York: Canfield press.
- Meltzer, D. (1978). *Dearm-Life*. London: Clunie Press.
- Muzur, A. Pace-Schott, E. & Hobson, J.A. (2002). “*The prefrontal cortex in sleep.*” *Trends in Cognitive Sciences*. Vol.6 No 2 pp. 475-481
- Ornstein R.E. (1986). *The Psychology of consciousness*. (2nd revised ed.) New York: Pelican Publishers.
- Sternberg, R.J. (2001). *Psychology in search of human mind* (3rd edn). Toronto: Harcourt College publishers.
- Trochim, W.M. (2004). *Research Methods* (2nd edition) New Delhi: Cornell University.
- Victor, D. (2009). *Research design and method or studying cultures*. New York: Altamira Press
- Wasaanee Bashaa (2015). *Qoraa-Sammuu Qarqaabaa Hiikoo Abjuu*. Finfinnee: Oromiyaa. Mega Printing Plc.
- Wegner, D.M. Wenzlaff, R.M, & Kozak, M. (2004). *Dream Rebound: The return of suppressed thoughts in Dreams*. *Psychological Sciences*, Vol. 15 No 4 pp 232-236.
- Wolman, B. (1960). *Contemporary Theories and Systems in Psychology*. New York: Harper and Row.
- World Book Inc. (1994). “vol.5 pp.305-306.

Dabaleewwan

Dabalee A: Meeshaalee Funaansa Ragaa

Dabalee A1:Gaaffilee Afgaaffii

- I. Gaaffilee Afgaaffii Maanguddootaf dhiyaate Yunvaristii Finfinnee Koolleejjii Namoomaa Qo’annoo Afaanotaa Joornaalizimiifi Quunnamtii muummee Afaan Oromoo ogbarruufi Fookloorii.

Hubachiisa

Qu’annoo kana Yunivarsitii Finfinnee sagantaa Digirii lammaffaatti Qo’annoo qacceessa adeemsa hiikkaa Abjuu Oromoo aanaa Guutoo Giddaa irratti xiyyeeffate kan jdhuuf qofa kan oolu.

Qajeelfama

Gaaffilee armaan gadii akkaataa aadaa Oromoo aanaa Guutoo Giddaa keessatti mulatuufi muuxannoo keessan itti dabaluun akka naaf deebistan kabajaan isin gaafadha.

1. Abjuu jechuun maal jechuudha?
2. Abjuu hiiksifachuun maaliif barbaachise?
3. Uummata Oromoo aanaa Guutoo Giddaa keessatti aadaan abjuu hiikuufi hiiksifachuu kan amaleeffatamedha?
4. Turtii isin abjuu hiikuurratti qabdan ammami? Ogummaa kana attamitti argattani?
5. Adeemsa abjuu hiikuu keessatti malleen isin itti fayyadamtan maal fa’i?
6. Akka keessanitti maddi abjuu maali jettu?
7. Ergaan abjuu maali? Ergaan isaa hoo eenyuuf?
8. Hiikkaa abjuu keessatti hiikni kenname sirrii ta’uufi dhiisuu isaa karaan itti mirkaneeffatan maaltu jira?

Dabalee A2: Gaaffilee Marii Garee

- II. Gaaffilee marii garee Maanguddootaaf dhiyaate Yunvarsitii Finfinnee kolleejjii Namoomaa Qo'annoo Afaanotaa, Joornaalizimiifi Quunnamtii muummee Afaan Oromoo ogbarruufi Fookloorii

Hubachiisa

Qu'annoo kana Yunvarsitii Finfinnee sagantaa Digirii Lammaffaatti Qo'annoo qacceessa adeemsa Hiikkaa Abjuu Oromoo aanaa Guutoo Giddaa irratti xiyyeeffate kan jedhuuf qofa kan oolu.

Qajeelfama

Gaaffilee armaan gadii akkaataa aadaa Oromoo aanaa Guutoo Giddaa keessatti muL'atuufi muuxannoo keessan itti dabaluun akka naaf deebistan kabajaan isin gaafadha.

1. Abjuu jechuun maal jechuudha?
2. Abjuu hiiksifachuun maaliif barbaachise?
3. Uummata Oromoo aanaa Guutoo Giddaa keessatti aadaan abjuu hiikuufi hiiksifachuu kan amaleeffatamedha?
4. Turtiin isin abjuu hiikurratti qabdan ammami? Ogummaa kana attamitti argattani?
5. Adeemsa abjuu hiikuu keessatti malleen isin itti fayyadamtan maal fa'i?
6. Akka keessanitti maddi abjuu maali jettu?
7. Ergaan abjuu maali? Ergaan isaa hoo eenyuuf?
8. Hiikkaa abjuu keessatti hiikni kenname sirrii ta'uufi dhiisuu isaa karaan itti mirkaneeffatan maaltu jira?

Dabalee B: Deebiiwwan Odimtootairraa argame

Dabalee B1: Deebiiwwan Odimtootaa Afgaaffii

1. Qorataa: Abjuu jechuun maal jechuudha?

Odima afgaaffii ‘A’n (10/9/09) “abjuun waan namni rafee hirriba keessa sammuu isaatti dhufee itti mul’atu ta’ee, kan namni abjoota sun erga hirribaa dammaqqe tartiiba isaa eegee himuu danda’udha. Abjuun tokko yaadatamee tooraan hin himamu taanaan sun abjuu miti.”

Odima afgaaffii ‘B’n (10/8/09) “abjuun waan yeroo rafnu waaqayyoo gara keenyatti ergudha. Yaadni waaqayyoo gara keenyaatti ergu waanta gara fuula duraatti ta’uuf jiru hirriba keessaa nutti mul’atudha.”

Odima afgaaffii ‘C’n (12/8/09) abjuun isa guyyaa rafnee abjo’annu akkasumas isa halkan abjo’anne wareerree waanta abjo’annu qabachuu dadhabnee kaanu osoo hintaane, abjuun akka nama laabtooppii bane ilaaluutti kan ilaalan ykn kan keessatti hirmaatanidha.

Odima afgaaffii ‘D’n (10/8/09) “akkuma duumeessi dhufee bakka himuu abjuunis waan gara fuuladuraatti ta’uu malu agarsiisa

Odima afgaaffii ‘E’n (10/8/09) abjuun abbaa, haadha, abaabilee hin qabu, hin dhalchu, hin dhaltu gosaafi sanyii hin qabu, waan harkaan qabamu miti namni abbaa abjuuti jedhamee beekamus hin jiru abjuun waan dhugaa ta’ee mul’atu kan harkaan qabamu miti.

2. Qorataa: Abjuu hiiksifachuun maaliif barbaachise?

Odima afgaaffii ‘A’ (13/8/09) Abjuun hiikuun kan barbaachiseef, yoo abjuu yaraa abjootanii gaariitti hiikama jedhanii waan amananiif dhiphina qaban sanarra boqochuuf. Akkasumas, yoo abjuu gaarii abjo’ate immoo hiika isa dhagahee gaarii gara fuula duraatti isaa ta’uuf jiru abdiin eeggachuuf nama gargaara waan ta’eef abjuu hiikachuun barbaachisaadha.

Afgaaffii ‘B’n (13/8/09) Abjuun waanta gaarii yookiin hamaa gara fuula duraatti ta’uuf jiruu kan mul’isudha. Kanaafuu abjuun abjootani yoo balaa jalaa oolan abjuu kan namatti

mul'isu waaqa waan ta'eef, Waaqa isa balaa nu oolche galateefachuuf, abjuu hiikkachuun barbaachisaadha.

Odimaaf afgangii 'C'n (13/8/09) Abjuu hiikuun kan barbaachiseef dhiphina yookiin soda abjuun sun keessatti uume keessaa ba'uuf.

3. Qorataa:Ummata Oromoo aanaa Guutoo Giddaa keessatti aadaan abjuu hiikuufi hiiksifachuu kan amaleeffatame dha?

Odimaaf afgangii 'A'n (16/8/09) "Eeyyee! amaleeffatamaadha. Namoonni yeroo abjo'atan beekaa bira dhaqanii abjuu isaanii hiiksifatu" Jedhe.

Odimaaf afgangii 'B'n (16/8/09) "Eeyyee!, amaleeffamaadha. Ummatichi beektoota abjuu hiikanis qaba; abjuus ni hiiksifata. Abjuun aadaa ummata Oromoo keessatti beekamaafi fudhatama kan qabu waan ta'eef abjuu isaatti ni amana" Jedhe.

Odimaaf Afgangii 'C' (16/8/09) "Eeyyee!, abjuun kan ilaallatu dargaggootaafi namoota buleeyyiidha. Daa'immanis ni abjootu garuu yaadatani hin himatan" Jedhe.

Odimaaf afgangii 'D'n (16/8/09) "Eeyyee!, amma ammaatti jira. Inni abjo'atu beekaa abjuu hiikuu barbaadee hiiksifata. Waan gochuu barbaadani waan yaadani tokkof abjuu ilaallatu garuu kun namoota hundaa biratti miti." Jedhe.

Odimaaf Afgangii 'E'n (16/8/09) amaleeffannaa abjuu hiikuufi hiiksifachuu kan qabu nama hundaa miti. Namootni abjuu yoo abjo'ataniyyuu kan abjuutti amanuufi hiiksifachuu barbaadu namoota abjuu ilaallachuu amaleeffatanidha. Namoonni tokko tokko garuu, 'abjuun abjuudha' kana malees 'abjuun abjuu nama gooti' jechuun abjuun ergaa wa'iitu akka hin dabarsinetti kan ilaallan akka jiran eeru.

Namni abjuu ni abjo'ata; abjuu abjo'ates beektota abjuu hiikan waan qabuuf ni hiiksifata. Namoonni umuriin isaanii dargagoolii ol ta'antu abjoota . daa'immanis ni abjootu. Garuu tooraan yaadatani himachuu hin dandaa'an.

4. Qorataa: Turtii isin abjuu hiikuurratti qabdan ammami? Ogummaa kana attamitti argattani?

Odima a fgaaffii ‘A’n (18/8/09) “Ogummaa kana kanan argadhe umurii dargaggummaa keessaa yemmuu ta’u akkaataa ani ogummaa kana itti argadhes muuxannoodhaani. Kunis yeroo namootni abjuu isaanii nama abjuu hiikutti himataniif namni abjuu hiikus yeroo inni hiiku dhaggeeffachuudhaani” jedha.

Odima a fgaaffii ‘B’n (18/8/09) “ogummaa kana kanan argadhe waaqayyoorraati. Ogummaa kan namaa kennu waaqayyoodha” jedhu.

Odima ‘C’n (18/8/09) “ogummaa kana kanan argadhe darbaa dabarsaani. Kunis, maatii koof namoota naannoo ani biratti guddadhe irraatiin argadhe. Itti dabalees abbaan koo abjuu ni hiika ture” jedhe.

Odimaan a fgaaffii ‘D’n (18/8/09) “ogummaa abjuu hiikuu kanan argadhe kitaaba irraati.” Jedhe.

Odima a fgaaffii ‘E’n (18/8/09) “ogummaa abjuu hiikuu kanan argadhe kitaaba dubbisuudhaani kitaabni dubbisanii abjuu hiikan jira” jedhe.

5. Qorataa: Adeemsa abjuu hiikuu keessatti seeraafi qajeelfamni isin itti dhimma baatan jiraa?

Odima a fgaaffii ‘A’ n(26/8/09) “Eeyyee!, abjuun tooba (toobbata) qaba waan ta’eef biiptuu lixxe hin himamu” jedhe.

Odima a fgaaffii ‘B’n (26/8/09) “Eeyyee!, abjuun ganama barrii afaan buleen malee galgala hin himamu” jedhe.

Odima a fgaaffii ‘C’n (26/8/09) “Eeyyee!, abjuun hiikkaa bada waan jedhamuuf nama hundaatti hin himatan” jedhe.

Odima a fgaaffii ‘D’n (26/8/09) “Eeyyee!, seera qaba. Tokkoffaan abjuu galgala hin himatan; lammaffaa yeroo namichi abjuu abjoote namichi abjuu hiikutti himatu namichi

abjuu hiiku; caljedhee dhaggeeffata malee ‘ihii’ jedhee jalaa hin qabu. Akka nama rafee jiruutti dhaggeeffata. Kun seeruma isaati” jedhe.

Odimaaf afganggaafii ‘E’n (26/8/09) “abjuun hiikkaa badi waan ta’eef nama hundaatti hin himatan” jedhe.

6. Qorataa: Adeemsa abjuu hiikuu keessatti malleen isin itti fayyadamtan maala fa’i?

Odimaaf afganggaafii ‘A’ (28/8/09) “abjuun akkaataafi haala namichi abjoota irratti hundaa’uudhaan bifa adda addaatti in hiikama” jedha.

Odimaaf ‘C’n afganggaafii (28/8/09) “Maalli abjuun ittiin hiikamu, haala namichi abjo’ate sun keessa jiru irratti hundaa’uudhaan” jedha.

Odimaaf afganggaafii ‘D’ (28/8/09) “maalli ittiin abjuun hiikamu muuxannoo hawaasni qabu irratti hundaa’uun” jedhe.

Odimaaf afganggaafii ‘E’n (28/8/09) “Abjuun akkaataa kitaaba qulqulluutiin yookiin quraanaatiin hiikama; darbee darbee garuu faallaa waanta abjootamee irratti hundaa’uudhaan hiikamuu danda’a” jedhe.

7. Qorataa: Akka keessanitti maddi abjuu maali jettu?

Odimaaf afganggaafii ‘A’n (05/9/09) “Maddi abjuu jireenya namaa waliin deema. yoo ni barata ta’e wa’ee barumsaa abjo’ata, yoo ni daldala ta’e wa’ee daldalaa abjo’ata” jedha.

Odimaaf afganggaafii ‘B’ (05/9/09) “Maddi abjuu waaqayyoodha. Waaqayyootu abjuu nama keessa kaa’a. Namni waan guyyaa argaa oole, qofa hin abjo’atu; waan haaraa, waa’ee ollaa, waa’ee biyyaafi, waa’ee magaalaa tokkoo abjo’achuu danda’a” jedhe.

Odimaaf afganggaafii ‘C’n (05/9/09) “Maddi abjuu waan guyyaa sodaanne itti dhiphachaa olledha. Namni waanuma guyyaa keessa oole yeroo hirribaa sammuu isaa fidee itti agarsiisa” jedhe.

Odima afaaffii ‘D’n (05/09/09) “Maddi abjuu rabbiidha. Rabbi waan namatti dubachuu barbaadu karaa ergamaa isaa namatti dubbata. Karaa rabbi namatti dubatu 46’n keessaa abjuun isa tokkodha” jedhe.

Odima afaaffii ‘E’n (05/09/09) “Maddi abjuu hin beekamu. Caalliseedhuma yeroo sammuun namaa baay’ina hojiitiin dadhabaa oole hirriba keessa galu kan namatti mul’atudha” jedha.

8. Qorataa: Ergaan abjuu maali? Ergaan isaa hoo eenyuuf?

Odima afaaffii ‘A’n (10/09/09) “Ergaan abjuu rakkoo namatti dhufuuf jiru jalaa ooludha” jedha.

Odima afaaffii ‘B’n (12/09/09) “Ergaan abjuu akeekkachiisuu, kallattii agarsiisuu, qajeelfama kennuufi waa’ee taatee egeree mul’ata kennudha” jedha.

Yaada kanaafis fakkeenya kennuun kanneen ibsan keessaa odima ‘B’n akka armaan gadiitti ibsa.

1. Akeekkachiisuu: kanas Wangeela wabeeffachuun (See.Ba’u 20:1-7, Iyoob 33:16, Maat. 2:22) caqasuun balaa yookiin rakkoo nu mudachuuf jedhan ilaalchisee waaqayyo nu akeekkachiisuu danda’a. Kana malees cubbuu ykn dubbii waaqayyoon faallaa adeemuu keenya irraan kan ka’ee waan nu mudachuu danda’u nu akeekachisa.
2. Kallattii agarsiisuu ykn qajeelfama kennuu: (Maat. 1:20, Maat 2:13, Heb. 10:9-10) Waaqayyo gooftaan yeroo tokko tokko karaa abjuuwwanii qajeelfama yookiin geggeeffama nuuf kanna jedhaniiru.
3. Waa’ee taatee egeree mul’ata kennuu: (Seer. Bahu 15;12-16, Daan. 7 fi Ammos 3:7) Waaqayyo waa’ee taatee jireenya keenyaa ykn waan namoota biroorratti ta’u dursee ni mul’isa. Kana malees wantoota waldaa tokkoo, magaalaa tokkoo biyya tokko keessatti ta’uuf jirullee agarsiisuu ykn mul’ata kennuu danda’a. wantoota gara fiula duraatti ta’uuf jedhan arguun akka nuti of- eeggannaa goonuuf, akka nuti wantoota ta’uuf jiran sana addaan baafannuuf nu gargaara.

Odima afaaaffii ‘C’n (13/9/09) “Ergaan abjuu waan gara fuula duraatti ta’u kan namatti mul’isudha”. Odima afaaaffii ‘D’n (13/09/09) “waanta gaariis ta’e hamaa gara fuula duraatti nama qunnamu akeekkachisuu dha” jedhu.

Odima afaaaffii ‘E’n (14/9/09) “waan gara fuula duraatti raawwatamu ykn ta’uuf deemu kan mul’isudha. Darbee darbee garuu waan ta’ee darbe tokko irra deebi’anii abjo’achuun ni jiraata. Ergaan abjuu garuu kan namicha irratti abjo’atameeti” jedhu.

Gaaffiin itti aanee odimtootaaf dhiyaate ergaan abjuu eenyuuf kan jedhu ture.

Odima afaaaffii ‘A’n (14/9/09) “ergaan abjuu kan nama irratti abjootameeti. Abjuu ofiirrattis namaarrattis abjochuun ni danda’ama. Haaluma kanaan ergaan abjuu yoo ofiirratti abjo’atame ta’ee ergaan isaa kan ofiiti. Yoo namarratti abjo’atame ta’e immoo ergaan isaa kan nama irratti abjo’atame sanaati” Jedhu.

9. Qorataa: Hiikkaa abjuu keessatti hiikni kenname sirrii ta’uufi dhiisu isaa karaan itti mirkaneeffatan maaltu jira?

Akka odimaan afaaaffii ‘B’ jedhutti “Hiikkaan abjuu sirrii ta’uu isaa kan mirkaneeffatu namichuma abjuu hiikameefifi nama abjuu hiikeenidha. Kunis kan ta’u hiikkaan abjuu sanaa haala hiikamee sanaan iddoofi yeroo isaatti yemmuunni raawwatudha” jedha.

Odima afaaaffii ‘C’n “Hiikkaan abjuu sirrii ta’uu isaa mirkaneeffachuun kan danda’u namicha abjuun hiikameefidha” jedha.

Dabalee B2: Deebii Odimtoota Marii garee

1. Qorataa: Abjuu jechuun maal jechuudha?

Odima magaalaa ukkee 1A (15/9/09) “Abjuun bifa adda addaatiin kan namatti mul’atu ta’ee yeroo dammaqan yaadatani kan himatanidha” jedhe.

Odima magaalaa ukkee 1B (15/09/09) “ Abjuun mul’ata, mul’ata duraan dursee namatti mul’atudha

Abjuun gadheen jira abjuu gaariinis jira. Haaluma kanaan abjuun baraa, namaa, mootii, bulchiinsaafi biyya ilaalchisee jira. Kana malees qabeenya, nageenyaafi, gaa’ela

ilaalchisee jira. Fkn. Barri bara quufaa ta'uun beekamu yoo abjuun farda adii yaaban, uffata adii uffatanfi midhaan adii nyaatan barri gara fuula duraa bara quufaa ta'uu agarsiisa" jedhu.

Odima MU 1C "Abjuun yaada gara fuula duraa ibsudha. Innis waanta hawwamuufi kan hin hawwamne ta'uu danda'a" jedha.

Odima MU 1D "Abjuun waanta yaada namaa keessa jiru kan hirriba keessa namatti dhufudha" jedha.

Odima MU 1E "Abjuu jechuun halkan yeroo rafan hirriba keessa kan namatti mul'atu ta'ee jireenya fuulleetti ta'u kan namatti mul'sudha" jedhu.

Odima MU 1F "Abjuu jechuun yeroo namni tokko halkan hirriba rafuufi qaamni isaa boqotu waanta namatti mul'atu ta'ee jireenya keessatti kan nama mudachuu danda'u kana jalaa akkaata itti ba'uu danda'an waaqayyoo karaa dhala namaa qofa wajjin haasa'udha" jedha.

Odima MU 1G "Abjuu jechuun waan gara fuula duraatti namarra ga'uuf jedhu kan dursee halkan yeroo hirribaa namatti mul'atudha. Waanti abjootamu sun gaarii ykn hamaa ta'uu danda'a" jedhe.

Odima MU 1H (15/09/09) "Abjuun waanta oolmaa guyyaa guyyaa keenyaa keessatti nu mudate, hawwiifi fehii keenya sammuun keenya halkan hirriba keessa nutti mul'isudha" jedhu.

Odima MU 1I "abjuun karaa nuti oolmaa guyyaa keenyaa hirriba keessa daawwannudha" jedhe.

2. Qorataa:Abjuu hiiksifachuun maaliif barbaachise?

Odima ML1A: (18/09/09) "Abjuu hiikkachuun kan barbaachiseef dhiphina isaarraa boqochuuf; abjuun gaariin hiikni isa abbaattuu ni beekama" jedha.

Odima ML1B: (18/09/09) “Abjuu hiiksifachuun kan barbaadamuuf yoo waan gaarii ta’e gammachuudhaan eeggachuuf, yoo waan gadhee ta’e immoo waaqayyoon na baraari jedhanii kadhachuuf tola” jedhe.

Odima ML1C: (18/09/09) “Abjuu hiiksifachuun kan barbaachiseef jireenya kaleessaa hawwii jiru ilaalchisee abjuu abjootame nama buleessaa, hubannoo fi muuxannoo qabu argachuuf yaadameeti” jedhe.

Odima ML1D (18/09/09) “Namoota aadaa beekan jaarsolii durii biratti beekamaadha. Yeroo ammaa garuu darbee darbee yoo ta’e malee namoonni haala qaroominaafi amantarraan kan ka’e hojii koo jedhanii hordofanii yeroo isaan hiiksifatan hin mul’atu” jedhu.

Odima ML1E (18/09/09) “Uummata Oromaa aanaa Guutoo Giddaa keessatti aadaan abjuu hiikuufi hiiksifachuun yeroo ammaa jiru baay’ee xiqqoodha. Sababinsaas aadaa ofii dagachuu, nama abjuu hiikuu danda’u wallaaluufi abjuuf iddoo xiqqoo kennuu abjuun abjuu nama gooti’ jechuun iddoo itti kennuu dhiisuudha” jedhe.

Odima ML 1F (18/09/09) “Eeyyee, namoota abjuutti amanan biratti amaleeffamaadha” jedha.

Odima ML 1G (18/09/09) “Eeyyee, aadaan abjuu hiikuufi hiiksifachuu Uummata Oromoo aanaa guutoo giddaa keessatti amaleeffamaadha; beekamaadhas” jedhu.

Odima ML 1H (18/09/09) “aadaa uummata Oromoo aanaa Guutoo Giddaa keessatti abjuu hiikunis hiiksifachuunis amaleeffamaadha. Uummatni waaqayyoon beekuufi waaqayyoon safeeffatu abjuu ni abjo’ata; abjuu abjo’ates beektota abjuu hiikan waan qabuuf ni hiiksifata. Namoonni uumuriin isaanii dargagoolii ol ta’antu abjo’ata. Daa’immanis ni abjo’atu; garuu tooraan yaadatani himachuu hin dandaa’an” jedha.

Odima ML 1I (18/09/09) “Yeroo durii uummanni Oromoo abjuufi milkii ilaallata. Yeroo ammaa garuu abjuu abjo’achuutu hafe osoo hin taane, namoonni yeroo isaan abjuu hiiksifatan hin mul’atu” jedhu.

3. Qorataa: Turtii isin abjuu hiikurratti qabdan ammami? Ogummaa kana akkamitti argattan?

Odima GAM 1A (19/09/09) “Ogummaa abjuu hiikuu kan qabu nama hundaa miti. Abjuu kan hiiku ayyaantuudha. Namoonni kennaa waaqaa qaban kunis warren hooda himan, warreen raajii himaniifi eker-dubbistuudha” jedhe.

Odimaan GAM1B (19/09/09) “Ogummaa kana kanan argadhe, abbaa koofi jaarsolii naannoo koo jiran irraati. Abbaan koos abjuu hiikuun Beekamaa waan turaniif namoonni fageenyarraayyuu dhufanii hiiksifachaa turan. Haaluma kanaan anis erga umuriin koo waggaa 19 ta’ee kaasee abjuu nan hiika” jedhe.

Odima GAM 1C: (19/09/09) “Ani abjuu hiikee hin beeku” jedhe.

Odima GAM 1D (19/09/09) “Abjuu namni hundi hin hiiku. Abjuu hiikuun kennaa barbaachisa” jedhe.

Odima GAM 1E: (19/09/09) “Yeroo dheeraadhaaf namoota umurii dheeraa jiraatanii abjuu hiikanirra muuxannoo argadheen akkasumas, abjuu duraan na qunnameen ijaarsa argachuurrann kan ka’e abjuu hiikuu kanan danda’e ta’u; yeroo akkasiin jalqabe jechuun garuu na rakkisa” jedhe.

Odima GAM1F (22/09/09) “Ogummaa abjuu hiikuu waaqatu namaaf kenna. Kennaa kana kan qabu dhiiras dubartiis ta’uu danda’a. Namni umurii kamiyyuu abjuu hiikuu hin danda’u” jedhe.

Odima GAM1G (22/09/09) “Turtiin abjuu hiikuu irratti qabu, waggaa 22 ni ta’a. ogummaa kana muuxannoo abjuu hiikuu maatii keenya irraa darbaa dabarsaan dhufe karaa tokko ta’ee, karaa inni lammaffaan immoo turtiin waldaa kiristaanaa keessatti qabuun hiika macaafa qulqulluu wajjin qabuun wal simsiiseenidha” jedhe.

Odima GAM1H (22/09/09) “Ogummaa kana darbaa dabarsaanan maatii koo irraa argadhe” jedhe.

4. Qorataa: Adeemsa abjuu hiikuu keessatti seeraafi qajeelfamni isin dhimma itti baatan jiraa?

Odima GM 1A (24/09/09) “Abjuun tooba qaba waan ta’eef abjuu hiikkaan isaa gaarii hin taane yoo namni abjoote namni abjoote namatti himate abjuun kee gaarii miti jedhame hin himamu. Gaariidha garuu jedhaniitu shakkisiisanii dhiisu” jedhe.

Odima GM 1B (24/09/09) “Eeyyee qaba! Akka aadaatti abjuu nama hundatti akkasumas nama hundaa birattis hin himatan. Nama abjuu hiikuu beekuufi nama iccitii eeguu danda’utti himatu. Yeroo abjuu himatan, buna danfisanii, margaa jiidhaa hafanii, aannan dhuganii himatu” jedhu.

Odima GM 1C (24/09/09) “Abjuu hiikuu keessatti adeemsa malee seerri hin jiru. Namoonni abjuufis hiika adda addaa kennu waan ta’eefidha” jedhe.

Odima GM1D (24/09/09) “Abjuun deebitee namatti mul’atti waan jedhamuuf abjuun galgala hin himamu” jedhu.

Odima GM 1E (24/09/09) “Eeyyee abjuun galgala hin himamu, hin hiikamus” jedhu.

Odima GM 1F (24//09/09) “Abjuun galgala hin himamu kana malees yeroo namni abjuu himatu inni hiiku jalaa hin qabu. Kun seeruma isaati” jedhu.

Odima GM1G (24//09/09) “Adeemsa abjuu hiikuu keessatti seeraafi qajeelfama dhaabbataa yoon qabaachuu baadhellee: umurii, haala jireenyaa, amantiifi kkf nama abjo’ate sanaa addan baafachuun barbaachisaadha. Isaan kunis barbaachisoo kan isaan ta’aniif, ka’umsaafi ergaa waaqayyoorraa namatti ergaman kana wajjin kan walqabatanidha” jedhu.

Odima GM1H: (24/09/09) “Abjuun waanta nama yaadessu waan of keessaa qabuuf abjuun yaraa namni abjoote sun yeroo hiiksifatu, abjuu kee yaraadha jedhamee hin hiikamu. Sababinsaa abjuun hiikka bada waan jedhamuuf” jedhu.

5. Qorataa: Adeemsa abjuu hiikuu keessatti malleen isin itti fayyadamtan maalfaatu jira?

Odima MHA 1A (2/10/09) “Malli abjuun itti hiikamuu maallatto argame bakka buusudhaan fakkeenyaaf, abjuutiin bokkaa roobu arguun boo’icha agarsiisa” jedhu.

Odima MHA 1B (2/10/09) “Tooftaan ati itti fayyadamtu siif bu’aa guddaa qaba. Kunis yeroo abjuu hiiksifachuu barbaaddu nama abjuu sirriitti hiikuu danda’u filachuu qabda” jedha.

Odima MHA1C (2/10/09) “Adeemsa abjuu hiikuu keessatti abjuun faallaatti hiikaman jiru. Fakkeenyaaf: abjuutiin yoo boo’ame, gammachuutti hiikama, yoo du’an quufatti hiikama” jedha.

Odima MHA 1D: (2/10/09) “Malleen ittiin abjuun hiikamu waan lamatu jira. Innis tokkoffan, abjuu hamaa ta’e, abjuun hiika baddi waan jedhamuuf, garagaaritti hiikamee himama. Inni lammataa abjuu gaarii ta’emmoo sirriitti qajeelfamee himama” jedhu.

Odima MHA1E (4/10/09) “Malli abjuun ittiin hiikamu keessaa tokko jireenya hawwaasummaati. Namni kan jiraatu hawaasa keessa. Hawaani tokko immoo muuxannoo mataa isaa qaba. Haaluma kanaan abjuun abjo’atame waanta hawaasa keessatti amaleeffatame irratti hunda’uudhaan hiikama. Fkn:- abjuutiin mana haaraa bahuu hiikni abjuu kanaa du’a, jireenya haaraatti darbuufi biyyaa biraatti galuu jedhaniiruu. Hiikni abjuu kanaaf kenname adda adda yoo ta’e illee waanti nutis as irratti hubannu du’i jireenya haaraatti darbuuniifi biyya biraatti galuun kun haala jiran keessaa gara jireenya biraatti darbuu agarsiisa” jedhu.

Odima MHA1F (3/10/09) “Adeemsa abjuu hiikuu keessatti malleen itti fayyadamnu jalqabarratti, abbaan abo’atu sun eenyudha? jechuun barbaachisaadha. Umuriin isaa meeqa? Hojii maalii hojjeta? Jireenyi isaa maal fakkaataa? kan jedhu gaaffii kaasuun barbaachisaadha. Sababinsaa Fkn, namni biyya geggeessu tokko osoo inni ilmoo hoolaa qalee dhiiga dhangalaasee ajjeesuu yoo namni arge, namichi kun taayitaa isaatti fayyadamee nama miidhaa jira jechuudha. Yoo nama dargaggeessa hannarratti hirmaatu

yoo ta'e, qalbii jijjiiratee yesuusitti qulqullaa'ee gochaa sanarraa akka deebi'u waaqayyoo itti dubbachaa jira jechuudha" jedhe.

6. Qorataa: Akka keessanitti maddi abjuu maali jettu?

Odimaas ganda Keenaaf 1A (14/10/09) "Maddi abjuu Waaqayyoo, jireenya keessa jirru, hafuura hamaa ykn seexanafi baay'ina hojii irraa kan ka'e sammun namaa dadhabaa oolee yemmuu rafi isa guyyaa yaada oole deebisee itti mul'isa" jedhu.

Odimaas ganda Keenaaf 1B (14/10/09) "Maddi abjuu tokko waan ati hin yaadiin, fedhiisaa hin qabaatiin waan bara baay'ee dura argite fidee akka mul'ataatti kan sitti mul'atu yoo ta'u, abjuun akkasii amanamaafi dhugaa kan ta'edha. Inni biraan immoo kan inni irraa maddu waan ati yaaddee yaada kee keessa jirurraatidha" jedhe.

Odimaas ganda Jaarsoo 1C "Maddi abjuu fedhiifi sodaa keessa namaa jirudha" jedhe.

Odimaas ganda Lookoo 1D "Abjuun kan irraa maddu haala namni jiruufi fedhii namni waan tokkoof qaburraati" jedhe.

Odimaas ganda Lookoo 1E (18/10/09) "Namni waan yaada isaa keessa jiruu isa guyyaa yaadaa oolee, waan qalbii isaa keessa jiruufi waan sammuu isaa itti dhiphataa jiru yeroo rafnu abjoonna. Fkn, yemmuu ibsan, abjuun bara beelaa budeena" jedhu.

Odimaas ganda Lookoo 1F (18/10/09) "Akka kootti maddi abjuu sadiidha. Inni jalqabaa waaqayyoodha, inni lammaffaan seexanadha, sadaffaan immoo muuxannoo guyyaa guyyaatti abbicharra deddebi'ee halkan hirriba keessatti abjuudhaan itti mul'atudha" jedhu.

7. Qorataa: Ergaan abjuu maalii? Ergaan isaa hoo eenyuuf?

Odimaas MU 1A (24/10/09) "Ergaan abjuu waan gara fuula duraatti nama qunnamudha" jedha.

Odimaas MU 1B (24/10/09) "Abbaan ergaa irra caalaan nama abjuu abjo'ate sana ta'ee; nama dhuunfaa, garee, magaalaa, waldaafi biyya ta'uu dada'a" jedhu.

Odima MU 1C: (24/10/09) “Ergaan abjuu waan gara fuuladuraatti waggoota, baroota, guyyoota keessatti ta’u fidee ija dura si qaba. Kunis beela, kufaatii mootummaa, bubbeefi dhukkuba daddarbaa ta’uu danda’a. Ergaan abjuu kan namicha itti abjootameeti. Fknf mandara tokko utuu abjuun abiddi fixuu yoo namichi abjootu arge, ergaan abjichaa kan namichaa osoo hin taane kan mandarichaati” jedhe.

Odima MU1D (24/10/09) “Ergaan abjuu mul’ata jireenyaati. Ergaan isaa immoo dhuunfaafi hawaasaaf ta’uu danda’a” jedha.

Odima MU 1E (24/10/09) “Ergaan abjuu gochaawwan ta’aa jiraniifi gara fuuladuraatti wantota ta’uuf jiran kan mul’isudha. Ergaan isaa kan nama irratti abjo’atameeti” jedhe.

Odima MU 1F (24/10/09) “Ergaan abjuu kan namas haa ta’u kan wantootaa kan isa irratti abjootameeti” jedhe.

Odima MU 1G (24/10/09) “Ergaan abjuu dheekamsa waaqayyoo ta’uu danda’a. akeekkachisaaf qophii godhamuu qabu dabalatee ergaa waaqayyoorraa namaaf darbuu ni danda’a. ergaan isaa dhala nama hundaafidha. Fkn moototaaf, dargaggeessaaf, biyyaaf ta’uu ni danda’a” jedhe.

8. Qorataa: Hiikkaa abjuu keessatti hiikni kenname sirrii ta’uufi dhiisuu isaa karaan ittiin mirkaneeffatamu maaltu jira?

Odima ML 1A (26/10/09) “Dhugummaa hiikkaa abjuu beekuun yookiin mirkaneeffachuun hojii salphaa waan hin taaneef, guutummaa guutuutti mirkaneeffachuun isaa hin danda’amu. Kun immoo hiikkadhumti kennameyyuu hiikkaa sirrii ta’uu isaafi dhiisuu isaa wajjin kan walqabatudha” jedhu.

Odima ML1B (26/10/09) “Dhugummaan hiikka abjuu raawwiisaarratti mirkaneeffatama. Kunis yoo hiika namichaa keessa harki 75% raawwatedha. Yoo 50% gadi ta’e raawwate immoo namichi abjuu hiki sun kabaadhaan malee hiikni kenname sun sirrii miti jechuudha” jedhe.

Odima ML1C (28/10/09) “Hiikni kenname sirrii ta’ee dhugaadhaan argamedha” jedha.

Odima ML 1D (28/10/09) “Hiikkaa abjuu keessatti abjuun abjootame kun akka hiikame sanatti yoo iji isaa argame mirkaneeffama” jedhu.

Odima ML1E (28/10/09) “Hiikkaan abjuuf kennamu sirriifi dhisuu waan of keessa qabuuf dhugummaa isaa mirkaneeffachuunis rakkisaadha” jedhe.

Odima ML1F (28/10/09) Hiikni kenname sirrii ta’uusaa fuula dura abjuun abjootame sun raawwachu isaa raawwiitiin mirkaneeffama. Abjuun erga raawwatamee booda, akka hiikametti raawwachuun isaas hordofamee raawwiin isaa ialaalama” jedha.

Dabalee C: Odimtoota

Dabale C1:Odimtoota Afgaaffii

Lak.	Odimaa	Saala		Umurii			Sad.bar
		Dhi	Dha	30-40	41-50	50 ol	
1.	Taammiruu	✓				✓	Hin baranne
2.	Bar/Asfawu	✓		✓			BA
3.	Qaccinuu	✓				✓	6
4.	Xilaahun	✓				✓	Hin baranne
5.	Muluu Galataa		✓			✓	Hin baranne
	Ida'ama	4		1		4	

Dabalee C2: Odimtoota Marii garee

Lak.	Odimaa	Saala		Umurii			Sad.bar
		Dhi	Dha	30-40	41-50	50 ol	
1.	Immiruu Xaasoo	✓		✓			10
2.	Bultii Dinagdee	✓			✓		Hin baranne
3.	P. Waqtolee	✓				✓	10
4.	Shiferraa Tulluu	✓			✓		12
5.	Zawudituu Fayisaa		✓		✓		Hin baranne
6.	Dachaasaa	✓			✓		Hin baranne
7.	Olaanii Moosisaa	✓			✓		10
8.	Taammiruu Olee	✓				✓	Hin baranne
9.	Kulee Raggaasaa		✓			✓	7
	Ida'ama	7	2	1	5	3	9

Waraqaa Mirkaneeffannaa

Ani qorataan maqaafi mallattoon koo armaan gaditti eerame kun, waraqaan qorannoo kun hojii dhuunfaa koo ta'uu isaa ibsaa, hojiin kun kanaan dura yuunivarsiitii kamiyyuu keessatti qorannoo eebbaf kan hindhiyaanne ta'uusaafi akkasumas wabiileen qorannoo kanaaf dubbise haala seera qabeessa ta'een fudhadhee wabii keessatti kaa'uu koo nan mirkanneessa.

Maqaa: _____

Mallattoo: _____

Guyyaa: _____